

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

**О.В. Нєізнєстна, Н.С. Іванова, М.Т. Шєндригорєнко,
Л.Я. Шєвчєнко, В.С. Ковєрза, В.А. Янковський**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЙНОГО
ЕКЗАМЕНУ**

Ступінь: бакалавр

Кривий Ріг
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

**О.В. Неізнана, Н.С. Іванова, М.Т. Шендригоренко,
Л.Я. Шевченко, В.С. Коверза, В.А. Янковський**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЙНОГО
ЕКЗАМЕНУ**

Галузь знань: 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Ступінь: бакалавр

Затверджено на засіданні
кафедри фінансів, обліку та
оподаткування
Протокол № 5
від «30» жовтня 2020 р.

Рекомендовано навчально-
методичною радою ДонНУЕТ
Протокол № 3
від «24» листопада 2020 р.

Кривий Ріг
2020

**УДК 336+336.71364.3
Н45**

Неізнестна, О.В.

Н 45 Методичні рекомендації для підготовки до атестаційного екзамену [Текст]: для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», ступінь бакалавр / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. фінансів, обліку та оподаткування; О.В. Неізнестна, Н.С. Іванова, М.Т. Шендригоренко, Л.Я. Шевченко, В.С. Коверза, В.А. Янковський. - Кривий Ріг: [ДонНУЕТ], 2020. 151 с.

Методичні рекомендації призначені для самостійної підготовки студентів до атестаційного екзамену і містять інформацію про порядок його проведення, критерії оцінювання, структуру, основні поняття та систему базових тестів з обов'язкових дисциплін, а також задачі, перелік рекомендованої для підготовки до екзамену літератури.

© Неізнестна О.В., Іванова Н.С.,
Шендригоренко М.Т., Шевченко Л.Я.,
Коверза В.С., Янковський В.А., 2020
©Донецький національний університет
економіки і торгівлі
імені Михайла Туган - Барановського,
2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЧАСТИНА 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ	7
ЧАСТИНА 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ	9
Фінанси	9
Бюджетна і податкова системи України	49
Банківська система	79
Страхування	115

ВСТУП

Проведення атестаційного екзамену має на меті визначення фактичної відповідності рівня освітньої (кваліфікаційної) підготовки здобувача вищої освіти вимогам освітньої програми. Бакалавр зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» – це освітній ступень фахівця, який здобув спеціальні вміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад у фінансовій сфері.

До складання атестаційного екзамену, допускаються здобувачі вищої освіти, які виконали всі вимоги навчального плану.

Атестаційний екзамен проводиться у компютерній формі, у формі тестування і містить теоретичну та практичну частини. Теоретична частина являє собою тести з обов'язкових дисциплін циклу професійної підготовки бакалаврів зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»: «Фінанси», «Бюджетна та податкова системи України», «Банківська система», «Страхування». Практична частина передбачає вирішення ситуаційних завдань та професійних задач, пов'язаних з вмінням здійснювати фінансові, кредитні та актуарні розрахунки, розраховувати та аналізувати показники внутрішньої і зовнішньої державної заборгованості, аналізувати доходно-видаткову структуру державного бюджету, її відповідність поточній макроекономічній ситуації.

На атестаційному екзамені здобувачі вищої освіти мають продемонструвати:

знання та розуміння теоретичних основ сутності фінансів, організації та функціонування фінансів на макро-, мезо- та мікрорівні, фінансової політики держави, сутності методів, принципів та інструментів грошово-кредитної політики;

знання та розуміння методів бюджетного планування, характеристики доходів та видатків бюджетів різних рівнів, прогнозування і контролю у бюджетних установах, методики розробки та виконання Державного та місцевих бюджетів, складових та стратегічних перспектив бюджетної політики, бюджетного законодавства та його розвитку, особливостей управління державним боргом;

здатність здійснювати аналіз ефективності функціонування податкової системи, рівня податкового навантаження; володіння сучасними методами податкового планування та оцінки його ефективності; уміння практичного використання конкретної норми закону або нормативно-правових актів з питань адміністрування, нарахування та сплати податків чи зборів;

здатність продемонструвати знання основ формування страхових взаємовідносин із суб'єктами господарювання та фізичними особами; продемонструвати знання та навички щодо проведення операцій із страхування та здійснення актуарних розрахунків;

глибокі знання сутності банківської системи та її функціонального призначення; сутності банківських операцій; тенденцій розвитку банківської системи у зв'язку з особливостями соціально-економічного розвитку країни, проведення грошово-кредитної та регулятивної політики центральним банком; основних напрямів забезпечення сталого розвитку банківської системи; здійснювати аналіз основних показників діяльності банківської системи.

ЧАСТИНА 1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

Атестаційний екзамен проводиться у формі комп'ютерного тестування згідно Положення про організацію та проведення підсумкового контролю знань у формі тестування П ДонНУЕТ 02.01-07-2020. Тести для проведення атестаційних екзаменів розробляються викладачами кафедри фінансів, обліку та оподаткування. Форма тестових завдань та обсяг тесту (кількість тестових завдань) визначається розробником залежно від особливостей навчальної дисципліни. Тестові завдання, розроблені викладачами кафедри, проходять внутрішню експертизу на кафедрі та затверджуються на засіданні кафедри, що оформляється відповідним протоколом.

Тривалість атестаційного екзамену становить 3 години, з яких 2 години 15 хвилин відводиться на виконання теоретичної частини і 45 хвилин – на розв'язання ситуаційних завдань та професійних задач.

Порядок оцінювання теоретичної частини атестаційного екзамену. Кожне тестове завдання містить чотири варіанти відповіді, з яких лише один є правильним. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал. При відсутності відповіді або при невірній відповіді автоматично виставляється оцінка у 0 балів.

Теоретична частина включає тести з чотирьох дисциплін, кількість тестів за якими наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Структура теоретичної частини атестаційного екзамену та її оцінювання

Назва дисципліни	Кількість тестів за дисципліною	Максимальна кількість балів за дисципліною
Фінанси	30	30
Бюджетна і податкова системи України	20	20
Банківська система	20	20
Страховання	20	20
Разом	90	90

Порядок оцінювання практичної частини атестаційного екзамену. Оцінювання результатів виконання практичної частини (ситуаційних завдань та професійних задач) здійснюється безпосередньо членами Екзаменаційної комісії відповідно до шкали оцінювання, яка наведена у таблиці 2.

Таблиця 2 - Шкала оцінювання практичної частини атестаційного екзамену

Критерії оцінювання	Сума балів
Завдання виконано у повному обсязі, розрахунки правильні, висновки аргументовані, оформлення правильне та акуратне	10
Завдання виконано у повному обсязі, але допущено незначні неточності в розрахунках або в оформленні, висновки недостатньо аргументовані	8-9
Завдання виконано не менше ніж на 70% при правильному оформленні або не менше ніж на 80%, якщо допущені незначні помилки в розрахунках чи	6-7

оформленні	
Завдання виконано менше ніж на 70%, допущені помилки в розрахунках чи оформленні, висновки необґрунтовані або відсутні	до 6

При комп'ютерному тестуванні на платформі Moodle оцінювання результативності здобувачів ВО здійснюється програмними засобами платформи із формуванням «Журналу оцінок», дані якого є підставою для заповнення відомості обліку успішності з атестаційного екзамену в автоматичному режимі відповідно до норм п. 7.14 Положення ДонНУЕТ «Про організацію освітнього процесу».

Загальне оцінювання атестаційного екзамену за 100-бальною шкалою здійснюється шляхом підсумовування балів за усі частини атестаційного екзамену з використанням формули:

$$\text{Загальна оцінка} = \text{оцінка за теоретичну частину} + \text{оцінка за практичну частину}$$

Підсумкова оцінка формується за шкалою оцінювання загальних результатів атестаційного екзамену (таблиця 3).

Таблиця 3 - Шкала оцінювання загальних результатів атестаційного екзамену

100-бальна	Національна	ЄКТС	Рівень досягнень
90-100	5	A	відмінно
0-89	4	B	дуже добре
75-79		C	добре
70-74	3	D	задовільно
60-69		E	достатньо
35-59	2	FX	незадовільно
0-34		F	

Повторне складання (перескладання) атестаційного екзамену з метою підвищення оцінки не дозволяється.

ЧАСТИНА 2.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

ФІНАНСИ

Вивчення дисципліни дозволяє сформувати професійні компетенції:

Знання і розуміння:

- знання організації та функціонування фінансів на макро-, мезо- та мікрорівні, як специфічної форми суспільних відносин;
- розуміння розбудови фінансової політики держави;
- розуміння теоретичних основ формування сутності фінансів;
- знання факторів формування бюджетної системи та бюджетного процесу;
- розуміння сутності та характеристики доходів та видатків бюджетів різних рівнів.

Застосування знань і розуміння:

- знання сутності фінансів, їх функцій та ролі, впливу на економіку країни через фінансову політику та фінансовий механізм;
- здатність визначити основні критерії формування фінансової політики та фінансового механізму;
- здатність проаналізувати джерела доходів та напрямків витрачання коштів у всіх ланках фінансової системи;
- здатність визначити потребу в коштах на фінансову діяльність підприємства;
- здатність визначати розмір доходів і витрат, надходжень і відрахувань коштів, взаємовідносини з бюджетом, податковими органами, банками.

Формування суджень:

- здатність розрахувати основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства: оцінки майнового стану, оцінки ліквідності і платоспроможності, оцінки фінансової стійкості, оцінки ділової активності, оцінки рентабельності;
- уміння складати звітність про результати фінансової діяльності підприємства за встановленою формою;
- уміння формувати та використовувати активи підприємства, проводити аналіз їх структури та руху;
- здатність самостійно обирати методи та прийоми вивчення та аналізу фінансової інформації;
- здатність обґрунтовувати та відстоювати власні позиції при розробці та здійсненні фінансових заходів.

Основна література

1. Слободянюк Н. О. Фінанси: конспект лекцій. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2016. 320 с.
2. Грудзевич І. Т. Фінанси: кредитно – модульний курс: навч.-метод. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 312 с.
3. Біла О. Г., Чуй І. Р. Фінанси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано М-вом освіти і науки України / Львів: Магнолія, 2006, 2010. 390 с.
4. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Вінниц. держ. аграр. ун-т. Київ: Центр учб. л-ри, 2010 . 152 с.
5. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти). Київ: КНЕУ, 2005. 240 с.
6. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Київ: Кондор, 2009. 384 с.
7. Кремень О. І., Кремень В. М. Фінанси: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 416 с.
8. Кудряшов В. П. Фінанси: навч. посіб. / Херсон: ОЛДІ-плюс, 2011. 352 с.
9. Шило В. П. Фінанси підприємств (за модульною системою навчання). Київ: Кондор, 2011. 429 с.
10. Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С. Фінанси: навч. посібн. для самостійного вивчення дисципліни. Київ: КНЕУ, 2003. 386 с.

Допоміжна література

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: навч. посібн. / 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Атіна, 2004. 368 с.
2. Гончаров А. Б. Фінансовий менеджмент: навч. посібн. Харків: ВД «ИНЖЭК», 2003. 240 с.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник для екон. спец. вищ. закладів освіти. Київ: ТОВ «НІОС», 2000. 416 с.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Державний комітет статистики України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Державна податкова служба України. Офіційна сторінка. URL: <http://sfs.gov.ua>
5. Національний банк України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.bank.gov.ua>
6. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ

Зміст теми

1. Виникнення і сутність фінансів
2. Основні фінансові категорії, їх взаємозв'язок
3. Функції фінансів

Фінанси – продукт наявності держави і товарно-грошових відносин. Фінанси виникли в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави і потреби у фінансових ресурсах.

Фінанси визначають як систему економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, а в певних умовах і національного багатства, з метою формування фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і держави і використання їх для розширеного відтворення та задоволення інших суспільних інтересів і потреб.

Фінанси – сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства.

Сутність фінансів відбивають наступні фінансові категорії:

- податки;
- державні прибутки;
- державний бюджет;
- державні витрати;
- державний кредит;
- фінанси держави.

Первинною категорією в системі фінансових відносин виступають податки, в яких сфокусовані основні сутнісні риси і властивості фінансів. За допомогою податків держава вилучає частину чистого прибутку суспільства і прибутків населення і розподіляє її відповідно до економічних, політичних і соціальних завдань.

Фінанси держави складаються з фінансів підприємств різних форм власності і загальнодержавних фінансів.

Фінанси підприємств різних форм власності являють собою сукупність грошових відносин, пов'язаних з планомірним утворенням, розподілом і використанням грошових прибутків і накопичень підприємств. За допомогою фінансів підприємств різних форм власності формуються і використовуються децентралізовані фонди коштів.

Загальнодержавні фінанси включають державний бюджет, державний кредит, державне соціальне, майнове й особисте страхування. За допомогою загальнодержавних фінансів формуються і використовуються централізовані фонди фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси – це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємств, на основі яких формуються продуктивні доходи. Основу фінансових ресурсів становить капітал.

Характерні ознаки фінансів:

- обмінно-розподільний характер;
- рух вартості від одного суб'єкта до іншого;
- грошова форма відносин;
- формування доходів і здійснення видатків;
- еквівалентний (за призначенням) характер обміну та розподілу і нееквівалентний перерозподілу.

Централізовані фінансові ресурси зосереджені в державному бюджеті, державних цільових позабюджетних фондах. Утворюються вони за рахунок наступних джерел:

податкових надходжень; неподаткових надходжень; обов'язкових відрахувань; надходжень від населення (у вигляді: обов'язкових податків, відрахувань, зборів, надходжень від державних позик і лотерей, добровільних пожертвувань); державних кредитів; емісії грошей.

Децентралізовані фінансові ресурси знаходяться в розпорядженні суб'єктів господарської діяльності різних форм власності і населення. Створюються за рахунок прибутків і накопичень резидентів: прибутку; амортизаційних відрахувань; приросту стійких пасивів; кредитів банку - позикових коштів; кредиторської заборгованості - позикових коштів; коштів, отриманих від випуску цінних паперів; коштів, долучених в порядку перерозподілу (засоби асоціацій, асигнування з бюджету, та ін.).

Сферою виникнення фінансових відносин є процеси первинного розподілу вартості суспільного продукту, тобто коли ця вартість розподіляється на зарплату, прибуток тощо і формуються грошові доходи.

ТЕСТИ

Фінанси – це

- A. процес безперервного переміщення грошей між суб'єктами господарювання
- B. економічні відносини, які пов'язані із сплатою податків та інших платежів підприємствами до бюджету
- C. економічні відносини, які пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП і НД і відображають формування, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів
- D. економічні відносини, що пов'язані із створенням грошових фондів

Об'єктами фінансового розподілу на макрорівні економіки є

- A. національне багатство, амортизація, додана вартість
- B. ВВП, НД, національне багатство, зовнішні надходження
- C. ВНП, національний дохід, державний кредит
- D. виторг підприємств, національний дохід, фінансові резерви

Вторинними доходами суб'єктів фінансових відносин є

- A. пенсії, прибуток, рента
- B. бюджетні дотації, стипендії, рента
- C. заробітна плата, рента, пенсії
- D. стипендії, пенсії, соціальні допомоги

Об'єктом розподілу у кризовій фінансовій ситуації виступає

- A. НД
- B. державний бюджет
- C. додана вартість
- D. національне багатство

Суть контрольної функції фінансів полягає у контролі за

- A. ефективністю використання банківського кредиту
- B. доходами юридичних осіб
- C. формуванням централізованих фондів грошових ресурсів
- D. формуванням і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів

ТЕМА 2

ФІНАНСОВА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Поняття фінансової системи держави. Економічні та організаційні засади створення фінансової системи держави
2. Принципи побудови та структурні компоненти фінансової системи

Фінансова система – це сукупність різних сфер фінансових відносин в ході яких створюються та використовуються фонди грошових засобів. Або іншими словами, фінансова система – це система форм та методів створення, розподілу та використання фондів грошових засобів держави та підприємств.

Фінансова система України в сучасному вигляді істотно відрізняється від фінансових систем інших країн: у розподілі фінансових ресурсів пріоритет віддається загальнодержавним фінансам, фінансова діяльність державних підприємств не завжди відповідає принципам підприємництва, недержавний сектор економіки знаходиться на стадії розвитку, фінанси домашніх господарств до останнього часу не відокремлювались.

Побудова фінансової системи держави будується на принципах:

1. Розподілу фінансових ресурсів на централізовані та децентралізовані, тобто ресурси, що належать всій державі та окремим товаровиробникам.

2. Незалежності, тобто держава сама формує свою незалежну фінансову систему, що спирається на централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів.

3. Принцип самостійності кожної ланки фінансової системи.

4. Принцип єдності полягає в тому, що усі ланки фінансової системи пов'язані собою через систему фінансових відносин з приводу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів.

5. Принцип гласності. При формуванні централізованих фінансових ресурсів цей принцип забезпечується публікацією засоби масової інформації про доходи та витрати держави. Питання формування та використання фондів фінансових ресурсів підприємств, об'єднань та організацій вирішуються радами трудових колективів, зазначені в Уставі, трудовому договорі.

6. Принцип соціальної справедливості знаходить своє вираження в забезпеченні рівних прав всіх громадян держави при оподаткуванні, пенсійне забезпечення, розподіл та використання прибутку підприємств тощо.

7. Адміністративно-територіальний принцип, властивий в більшій мірі централізованим фінансам (побудова бюджетної системи держави).

Ланка фінансової системи є відособленою частиною фінансових відносин. її виокремлення проводиться за ознакою наявності або відособленого фонду фінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин.

Базовою ланкою фінансової системи є фінанси підприємницьких структур, до якої належать фінанси як виробничої, так і невиробничої сфер.

Державні фінанси охоплюють: державний та місцеві бюджети; державні фонди цільового призначення; державний кредит; фінанси підприємств і організацій державної форми власності.

Фінансовий ринок як сфера фінансової системи включає ринок грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів і фінансових послуг.

Ринок грошей, або валютний ринок, - це створення фондів фінансових ресурсів для здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Ринок кредитних ресурсів є формою залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби. Регулюється ринок кредитних ресурсів за допомогою облікової ставки Національного банку України.

Ринок цінних паперів - це мобілізація коштів на потреби господарської діяльності

через випуск і реалізацію цінних паперів, які є гарантом повернення вкладених коштів і одержання доходу. Операції з реалізації цінних паперів здійснюються на фондовому ринку. Ринок фінансових послуг в Україні лише формується.

Важливу роль у фінансовій системі має відігравати така її сфера, як страхування. У ній формуються фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких - покрити втрати економіки та окремих громадян, що виникли з непередбачених причин.

Сфера міжнародних фінансів відображає перерозподільні відносини на світовому рівні.

Фінансовий апарат - це сукупність фінансових установ, на які покладено управління фінансовою системою держави.

ТЕСТИ

Організаційна структура фінансової системи – це

- A. сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють грошовими потоками
- B. сукупність грошових фондів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів господарювання
- C. апарат управління фінансовою діяльністю комерційного підприємства
- D. апарат управління фінансовою діяльністю державного підприємства

Принципами побудови фінансової системи є

- A. єдність і централізм
- B. єдність і функціональне призначення ланок фінансової системи
- C. комерційний розрахунок і функціональне призначення
- D. централізм і функціональне призначення

З урахуванням територіального аспекту виділяють такі фінансові системи

- A. організаційні і функціональні
- B. національні, регіональні та світові
- C. ринкового і неринкового типу
- D. фінанси держави, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домо-господарств

У фінансовій системі виділяють такі сфери фінансових відносин

- A. державні фінанси і фінансовий ринок
- B. фінанси суб'єктів господарювання і державні фінанси
- C. державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок, фінанси домогосподарств, страхування
- D. фінанси макро- і мікроекономічного рівня

Виділення ланок у фінансовій системі проводиться за ознакою

- A. загальних принципів організації і методів ведення фінансової діяльності
- B. наявності або відокремленого фонду фінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин
- C. виділення органів управління фінансовою системою
- D. галузевої приналежності підприємств

ТЕМА 3

ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА

Зміст теми

1. Фінансова політика
2. Фінансовий механізм: сутність, зміст, структура, характеристика окремих ланок
3. Предмет фінансового права та методи фінансово-правового регулювання

Фінансова політика – це комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень.

Фінансова політика відображає суб'єктивну сторону функціонування фінансів. Своє конкретне вираження фінансова політика знаходить в чинній системі мобілізації фінансових ресурсів та їх використання для задоволення різноманітних потреб держави, підприємницьких структур і населення.

Складовими фінансової політики є :

Монетарна (грошова) політика, яка являє собою комплекс дій та засобів у сфері грошового ринку;

Фіскальна політика, яка характеризує дії держави щодо централізації тієї частини вартості ВВП, яка буде розподілена через бюджетну систему та її суспільне використання.

Податкова політика характеризує дії держави у сфері оподаткування. Вона охоплює установлення видів і співвідношення податків, визначення платників, встановлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо. Вона відображає як потреби держави у коштах так і вплив податків на діяльність підприємств і громадян.

Бюджетна політика являє собою діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподілу бюджетних коштів залежно від структури бюджетних видатків ця політика може мати соціальне, економічне чи інше спрямування.

Основними завданнями і принципами фінансової політики є :

- підвищення суспільного добробуту. Але для цього фінансова політика повинна також сприяти зростанню ефективності виробництва і насамперед підвищенню продуктивності праці, впровадженню матеріало- та ресурсозберігаючих технологій, побудові раціональної структури економіки тощо. Тому першим принципом фінансової політики є неухильне сприяння розвитку виробництва, підтримання підприємницької активності та підвищення рівня зайнятості.

- мобілізація та використання фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій. До таких соціальних гарантій належать освіта, оборона, охорона здоров'я, культура, державне управління, єдині енергетичні та комунікаційні системи тощо. Не менш важливими для суспільства є соціальне страхування, допомога малозабезпеченим та інші види допомоги.

- раціональне використання природних ресурсів, заборона технологій, що загрожують здоров'ю людини. І для цього держава, з одного боку, домагається від виробничих структур, або вони несли витрати з відшкодування й відновлення довкілля, а з другого боку, держава, використовуючи фінансові інструменти – податки, штрафи й інші санкції – домагається закриття шкідливих виробництв і впровадження передових ресурсозберігаючих технологій.

Фінансова стратегія – це політика, що розрахована на довготермінову перспективу і вирішення глобальних завдань соціально-економічного розвитку.

Фінансова тактика являє собою поточну політику, спрямовану на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають з розробленої фінансової стратегії.

Залежно від ступеня законодавчого чи адміністративного регламентування фінансових відносин, розрізняють три типи фінансової політики :

- жорстка регламентація передбачає, що переважна частина фінансових відносин регулюється державою, їй властивий досить високий рівень бюджетної централізації ВВП.

- помірна регламентація здійснюється у законодавчій формі та охоплює обмежену

частину фінансових відносин. Вона має врівноважувати інтереси держави та суспільства, інтереси окремих юридичних та фізичних осіб, забезпечувати достатні стимули для продуктивної діяльності і водночас давати змогу державі впливати на соціально-економічний розвиток суспільства.

політика мінімальних обмежень спрямована на формування максимальної зацікавленості суб'єктів підприємництва і громадян в ефективному господарюванні. У даному разі в основному регламентуються тільки взаємовідносини з державою, які до того ж зводяться до мінімуму.

Фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Фінансові показники – це абсолютні величини, які характеризують створення й використання фінансових ресурсів в економіці держави, її фінансове становище, результати господарської діяльності підприємницьких структур, рівень доходів населення, розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту за допомогою фінансів.

Фінансове право - це галузь публічного права, предметом якого є норми, що регулюють державні фінанси. При цьому автор цілком справедливо підкреслює публічний характер фінансового права у країні, що має розвинуту ринкову економіку.

Основний акт у сфері фінансів - закон про державний бюджет.

Метод фінансово-правового регулювання - це сукупність засобів впливу з боку держави на учасників фінансово-правових відносин. Основним методом фінансового права є метод владних приписів, який за своєю структурою є органічно цілісною системою безперервного впливу на учасників фінансово-правових відносин з метою реалізації ними своїх функцій.

ТЕСТИ

Фінансова політика підприємства полягає у

- A. впровадженні науково-технічного прогресу у виробничу діяльність
- B. раціональній організації матеріально-технічного постачання підприємства
- C. виборі напрямів господарської діяльності підприємства
- D. прийнятті рішень щодо вибору ефективних напрямів вкладання коштів із найменшим ризиком для суб'єкта господарювання

Регулюючий тип фінансової політики передбачає

- A. втручання держави в економіку і регулювання її циклічного розвитку
- B. збереження вільної конкуренції
- C. використання ринкового механізму як головного регулятора господарських процесів
- D. всі відповіді правильні

Фінансовий контроль – це

- A. система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту
- B. процес дослідження фінансового стану підприємства
- C. особлива сфера вартісного контролю за фінансовою діяльністю всіх економічних суб'єктів, дотриманням фінансово-господарського законодавства, доцільності витрат
- D. процес управління грошовим обігом, формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємства

Бюджетне фінансування – це

- A. форма фінансового забезпечення, яке проводиться виключно за рахунок коштів державного бюджету
- B. інструмент перерозподілу тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб

- C. принцип господарювання, заснований на самофінансуванні і кредитуванні
- D. метод фінансового регулювання через механізм оподаткування

Фінансове планування розглядається як

- A. метод формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства
- B. розробка фінансової політики у напрямках фінансової діяльності підприємства
- C. процес розробки системи фінансових планів і бюджетів
- D. інструмент перерозподілу фінансових ресурсів держави

ТЕМА 4

ПОДАТКОВА СИСТЕМА І ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

Зміст теми

1. Сутність, класифікація та основні елементи податків
2. Особливості податкової системи України
3. Податкове право і політика оподаткування України в сучасних умовах

Податки – це обов’язкові платежі встановлені вищим органом державної законодавчої влади, які сплачують фізичні та юридичні особи до бюджету в розмірах та в строки встановлені законодавством.

Основними функціями податку є:

- фінансова – виявляється в надходженні коштів у бюджет для задоволення потреб держави;
- регулююча – може виступати або стимулюючою, або стримуючою для уряду і споживання через механізм податкових інструментів;
- контрольна – оцінюється доцільність і раціональність кожного податкового платежу і податкової системи в цілому;
- стимулююча – створює умови для розвитку чи скорочення того чи іншого виду діяльності;
- розподільна – на стадії формування бюджету виступає як фінансова, регулююча, стимулююча функція, а на стадії витрати як перерозподільна функція.

Розрізняють тверді, пропорційні, прогресивні і регресивні податкові ставки.

1. Тверді ставки встановлюються в абсолютній сумі на одиницю обкладання, незалежно від розмірів доходу (наприклад, на тонну нафти або газу).

2. Пропорційні - діють в однаковому процентному відношенні до об’єкта податку без обліку диференціації його величини (наприклад, що діяв у СРСР до 1 липня 1990 р. податок на заробітну плату в розмірі 13%) .

3. Прогресивні - середня ставка прогресивного податку підвищується в міру зростання доходу. При прогресивній ставці оподаткування платник податків виплачує не тільки велику абсолютну суму доходу, але і велику його частку.

4. Регресивні - середня ставка регресивного податку знижується по мірі зростання доходу. Регресивний податок може приносити велику абсолютну суму, а може і не приводити до росту абсолютної величини податку при збільшенні доходів.

Об’єкт оподаткування – доход (прибуток), майно (матеріальні ресурси), ціна товару або послуги, додана вартість, на які нараховується податок.

Одиниця обкладання – одиниця виміру об’єкту податку, щодо якого відбувається встановлення норм і ставок оподаткування.

Податкова база – частина предмету оподаткування, до якої встановлюється податкова ставка.

Податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- загальність оподаткування - кожна особа зобов’язана сплачувати встановлені цим

Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу;

- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

- невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;

- презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

- фінансова достатність - встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

- соціальна справедливність - установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

- економічність оподаткування - установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

- нейтральність оподаткування - установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

- стабільність - зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

- рівномірність та зручність сплати - установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;

- єдиний підхід до встановлення податків та зборів - визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

До загальнодержавних податків належать: податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито.

До місцевих податків належать:

1. податок на майно;
2. єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

1. збір за місця для паркування транспортних засобів;
2. туристичний збір.

Податкове право – це сукупність правових норм, що регулюють відносини в області оподаткування.

Джерелом податкового права виступають податкові закони та інші нормативні акти – правила, розпорядження, інструкції.

Податкова політика відображає тип, ступінь і мету державного втручання в економіку і змінюється залежно від ситуації, що сформувалася в ній.

Основними умовами реалізації податкової політики, її структурної спрямованості і соціальної орієнтації є: рівень прогресивності ставок оподаткування; дискретність або безперервність оподаткування; наявність і характер вилучення з податкової бази; диференціація податків для різних видів доходів і платників податків, або її відсутність.

ТЕСТИ

Податки характеризуються як

- A. збори, відрахування, платежі підприємств в фонди підприємств
- B. форма фінансових відносин між державою і підприємствами, побудована на основі еквівалентності
- C. обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними і фізичними особами до бюджету в розмірі і терміни, встановлені податковим законодавством
- D. дохід (прибуток) підприємства, що перераховується до бюджету

Податки виконують функції

- A. фінансову, контрольну
- B. розподільчу, регулюючу, стимулюючу
- C. розподільчу, стимулюючу, фінансову
- D. фінансову, регулюючу, контрольну

Податкове законодавство України складається з

- A. Податкового кодексу України
- B. системи законів України з оподаткування
- C. Конституції України, Податкового і Митного кодексів України та інших законів з питань митної справи
- D. Законів України "Про податок на прибуток підприємств", "Про податок на додану вартість", "Про акцизний збір" та інших законів з оподаткування юридичних і фізичних осіб

Податковий кодекс України характеризується як

- A. сукупність податків, які встановлює держава
- B. сукупність податків і зборів, які встановлює держава
- C. механізми розрахунку й сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів та державних цільових фондів
- D. цілісний законодавчий документ, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів

До непрямих податків відносяться

- A. плата за землю, податок з доходів громадян
- B. ПДВ, акцизний податок
- C. акцизний податок, мито, фіксований сільськогосподарський податок
- D. ПДВ, акцизний податок, мито

ТЕМА 5 БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

Зміст теми

1. Сутність, значення та функції бюджету
2. Бюджетний устрій і бюджетна система України
3. Етапи бюджетного процесу

Для виконання своїх функцій держава повинна мати достатні грошові фонди. Ці фонди вона формує шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту. Найважливішим засобом, через який держава здійснює розподіл і перерозподіл внутрішнього продукту, є державний бюджет.

Фінансовий вплив державного бюджету на економіку має як кількісний, так і якісний

аспекти. Кількісний аспект визначається питанням надання чи ненадання коштів, їх кількості; якісний аспект визначається у встановленні пропорцій розподілу ВВП і застосуванні різних інструментів цього розподілу.

Як економічна категорія бюджет – це сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Державний бюджет є основним фінансовим планом держави на рік, який має силу закону. Він затверджується законодавчими органами влади. За матеріальним змістом державний бюджет є централізованим фондом грошових коштів держави, а за соціально-економічною суттю - це основний засіб розподілу та перерозподілу ВВП і національного доходу.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура і взаємозв'язок між бюджетами, які він об'єднує, у процесі забезпечення виконання єдиної загальнодержавної фінансово-бюджетної політики.

В основу бюджетного устрою покладено:

- визначення видів бюджетів;
- установлення принципів побудови бюджетної системи;
- розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- організацію взаємовідносин між бюджетами різних рівнів.

Бюджетна система – це сукупність усіх бюджетів, які формуються і діють на території певної країни згідно з її бюджетним устроєм.

Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст.1) бюджетна система України – це сукупність усіх бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Вона складається з таких ланок (ст.5): Державний бюджет України; місцеві бюджети.

До місцевих бюджетів належать бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах і бюджети місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування - це бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Бюджетний кодекс започаткував дію відносно самостійних 686 місцевих бюджетів, які мають прямі, рівноправні відносини з державним бюджетом, у тому числі:

- бюджет Автономної Республіки Крим;
- 24 обласні бюджети;
- бюджети міст Києва та Севастополя;
- 171 бюджет міст обласного підпорядкування;
- 488 бюджетів районів;

а також до складу бюджетної системи включаються понад 12 тисяч бюджетів місцевого самоврядування.

Усі бюджети України - від державного до сільського - в сукупності становлять зведений бюджет України.

Побудова бюджетної системи ґрунтується на принципах єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості та неупередженості, публічності та прозорості й відповідальності учасників бюджетного процесу.

Організація взаємовідносин між бюджетами передбачає поділення їх напрямів, видів та форм. За напрямками взаємовідносини між бюджетами поділяють на вертикальні - між бюджетами різних рівнів, і горизонтальні - між бюджетами одного рівня (в Україні тільки вертикальні). Форми взаємовідносин: бюджетне субсидіювання, вилучення коштів, взаємні розрахунки, бюджетні позички.

Субсидіювання - це виділення коштів з бюджетів вищого рівня бюджетам нижчого рівня: субвенції, дотації. Вилучення коштів - це передання коштів із бюджетів нижчого рівня до бюджетів вищого рівня. Взаємні розрахунки - передання коштів із одного бюджету до іншого у зв'язку з перерозподілом між ними доходів чи видатків після затвердження

бюджету. Бюджетні позички - це запозичення коштів у зв'язку з виникненням тимчасового касового розриву (незбігання у часі фінансування видатків і надходження доходів). Можуть надаватись або з бюджету вищого рівня, або установами банківської системи. (Нині в Україні позички можна отримати тільки в банках.)

Бюджетний процес - це регламентований законом порядок складання, розгляду та затвердження бюджетів, їх виконання і контролю за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України. Бюджетний процес від початку складання проекту бюджету і до затвердження звіту про виконання бюджету проходить під контролем Верховної Ради України і місцевих органів влади. Повний цикл бюджетного процесу в Україні триває понад два роки.

Етапи бюджетного процесу: складання проекту бюджету; розгляд проекту бюджету; затвердження бюджету; виконання бюджету; складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету.

Складанню проектів бюджету передують розробка основних програмних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на плановий рік, зокрема щодо обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих і оптових цін, офіційного обмінного курсу гривні, що прогнозується у середньому за рік і на кінець року, рівня безробіття, що прогнозується.

ТЕСТИ

Сукупність показників усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи, – це

- A. зведений бюджет України
- B. бюджетна система України
- C. державний бюджет України
- D. місцеві бюджети України

Функціональна класифікація – склад видатків за

- A. розпорядниками бюджетних коштів
- B. цільовими програмами, на виконання яких спрямовані ці видатки
- C. завданнями, з виконанням яких пов'язані ці видатки
- D. видами економічної діяльності

Бюджетний процес – це

- A. регламентована законом діяльність органів влади та управління зі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету
- B. підготовка юридичного документа, що асигнує фонди коштів за групами статей
- C. стратегічна дія, яка охоплює багаторічний і оперативний фінансовий план з розподілу ресурсів відповідно до визначених цілей
- D. функції, повноваження та відповідальність органів влади й управління зі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету

Які показники характеризують стан бюджету як фінансового плану

- A. рівновага доходів і видатків бюджету, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит
- B. бюджетний дефіцит, баланс бюджету, профіцит, надлишок
- C. бюджетна рівновага, дефіцит, надлишок
- D. баланс бюджету, бюджетний дефіцит, бюджетний надлишок

Строк дії бюджету називається

- A. бюджетним роком
- B. бюджетним процесом

- C. бюджетним періодом
- D. бюджетним устроєм

ТЕМА 6

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ, БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ

Зміст теми

1. Доходи державного бюджету
2. Видатки державного бюджету
3. Бюджетний дефіцит

Доходи бюджету – це система фінансових відносин, пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у розпорядження державних органів управління і державних підприємств.

Склад доходів Державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та Законом "Про Державний бюджет України" на відповідний рік. Починаючи з 2000 р. Державний бюджет поділяється на дві частини: загальний і спеціальний фонди.

До доходів загального фонду Державного бюджету України належать ті з них, які призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету. Доходи спеціального фонду призначені лише для фінансування конкретних цілей або заходів.

Відповідно до Бюджетного кодексу України державні доходи класифікують за низкою ознак.

1. За джерелами утворення доходи поділяють на: доходи, отримані від розподілу новоствореної вартості (НД); доходи, що входять до складу фонду відшкодування, тобто частина амортизаційного фонду; доходи від реалізації національного багатства держави.

2. За соціально-економічними ознаками розрізняють: доходи від господарської діяльності; доходи від використання природних ресурсів; доходи від зовнішньоекономічної діяльності; доходи від банківської діяльності; доходи від реалізації дорогоцінних металів з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; державне мито; митні платежі; збори та інші неподаткові доходи; доходи від приватизації державного майна; доходи від громадян тощо.

Щодо юридичного та економічного аспектів розподілу доходів бюджету між ланками бюджетної системи країни, то всі вони поділяються на закріплені й регулюючі.

Закріплені доходи – це ті, які, з огляду на постійно діючі нормативи, віднесені до бюджетів певного рівня на невизначений термін, у розмірі територіального надходження повністю або у твердо фіксованому розмірі (нормативні). Саме закріплені доходи створюють основу прибуткової частини кожного бюджету, що формується на території держави.

Регулюючі доходи – доходи, передбачені в Законі "Про Державний бюджет" на відповідний рік. Ці доходи не розподіляються між ланками бюджетної системи.

3. За ознакою залучення коштів державні доходи поділяються на податкові і неподаткові надходження.

До податкових надходжень належать: податок на доходи, податок на прибуток, податок на збільшення ринкової вартості; збори за використання природних ресурсів країни; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції.

Серед неподаткових надходжень вирізняють: доходи від власності і підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного продажу; надходження від фінансових санкцій та штрафів; інші неподаткові надходження.

4. За окремою ознакою класифікують доходи від операцій з капіталом. Відповідно до

Бюджетного кодексу України ця група доходів охоплює: надходження від продажу основного капіталу; до них належать надходження від продажу споруд, обладнання, кораблів, літаків, безгосподарського майна, скарбів, дорогоцінних металів і каміння; надходження від продажу з державних запасів таких товарів, як стратегічні матеріали, зерно, надзвичайні і стратегічні запаси; надходження від продажу землі й нематеріальних активів; податки на фінансові операції та операції з капіталом.

5. Ознакою формування державних доходів можуть бути безповоротні і поворотні доходи.

Безповоротні доходи – це власні доходи держави і доходи, що надходять від інших суб'єктів бюджетних відносин.

Поворотні доходи – державні позики, за користування якими необхідно платити і які потрібно повернути у визначений термін.

Коли видатки бюджету перевищують його доходи, виникає від'ємне бюджетне сальдо, або дефіцит бюджету. Профіцит — позитивне сальдо бюджету, тобто перевищення доходів над видатками. Збалансованим є бюджет, у якому видатки й доходи рівні. В економічній літературі існує також думка, що теоретично збалансованим є бюджет, в якому дефіцит або профіцит не перевищують 1 % сукупного обсягу видатків.

За формою вияву розрізняють відкритий і прихований дефіцит бюджету. Відкритий бюджетний дефіцит – сума бюджетного дефіциту, яка офіційно зазначена у Законі "Про Державний бюджет" на відповідний рік. Прихований бюджетний дефіцит держава офіційно не визначає, він проявляється в завищенні планових обсягів доходів держави.

За критерієм визначення складових бюджетного дефіциту виокремлюють:

фактичний дефіцит бюджету – зовнішній прояв незбалансованості прибуткової і видаткової частин бюджету, який відображає реальні доходи, видатки бюджету і його дефіцит за певний період часу;

структурний – різниця між видатками й доходами бюджету в умовах повної зайнятості;

циклічний – оцінюється як різниця між фактичною величиною бюджетного дефіциту й структурним дефіцитом, виникає у результаті циклічного падіння виробництва внаслідок кон'юнктурних коливань, що призводить до дії вбудованих стабілізаторів: прогресивної системи оподаткування, системи державних трансфертів, системи участі в прибутках.

Фінансування дефіциту бюджету розраховується на чистій основі, тобто з обсягів валових надходжень запозичених коштів вираховуються платежі з погашення основної суми боргу:

$$\text{Фінансування дефіциту} = \text{Запозичення} - \text{Погашення боргу} + \text{Зміна залишків}.$$

В аналітичному вигляді фінансування дефіциту державного бюджету можна визначити таким чином:

$$BD = MB + D + e \cdot D^*,$$

де BD — показник дефіциту бюджету;

MB — грошова база;

D — внутрішній борг;

D* — зовнішній борг в іноземній валюті;

e — валютний курс.

Між дефіцитом бюджету та його фінансуванням існує рівновага, тобто перше дорівнює другому:

$$\text{Дефіцит} = \text{Видатки} - \text{Доходи} = \text{Фінансування дефіциту}.$$

ТЕСТИ

Бюджетний профіцит характеризується як

- A. перевищення видатків над доходами
- B. перевищення доходів над видатками
- C. рівновага бюджетних доходів і видатків
- D. немає вірної відповіді

Відповідно до форм прояву бюджетний дефіцит поділяється на

- A. активний, пасивний
- B. відкритий прихований
- C. вимушений, свідомий
- D. негативний, позитивний

За напрямками дефіцитного фінансування бюджетний дефіцит поділяють на

- A. стійкий і тимчасовий
- B. відкритий і прихований
- C. вимушений і свідомий
- D. активний і пасивний

Пасивний дефіцит виникає

- A. при фінансуванні капітальних видатків
- B. при фінансуванні поточних видатків
- C. при зниженні надходжень бюджету при приватизації державного майна
- D. внаслідок зростання видатків на утримання державного апарату

Джерелами покриття бюджетного дефіциту є

- A. державний кредит, податки, прибуток, інвестиції
- B. державні запозичення, грошова емісія
- C. міжнародний кредит, валютний фонд держави, монетарні метали
- D. євровалюта, промислове золото, діаманти, національний дохід

ТЕМА 7

ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ ТА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Зміст теми

1. Сутність та функції державного кредиту
2. Основні форми державного кредиту та їх характеристика
3. Державний борг та методи управління ним

Державний кредит за своєю економічною сутністю - це сукупність економічних відносин між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами - з іншого, за яких держава є позичальником, кредитором і гарантом.

Державний кредит - це відносини вторинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту.

Державний кредит як фінансова категорія виконує три функції:

- розподільну;
- регулюючу;
- контрольну.

Державний кредит може бути внутрішнім і зовнішнім.

Внутрішній державний кредит виступає в таких формах:

- державні позики,
- перетворення частини вкладів населення в державні позики,
- запозичення коштів загальнодержавного позикового фонду,
- казначейські позики,
- гарантовані позики.

Класифікація державних позик здійснюється за такими ознаками:

за правовим оформленням розрізняють державні позики, що оформляються підписними зобов'язаннями або надаються на підставі угод (безоблігаційні), і забезпечені випуском цінних паперів (облігаційні). Угодами оформляються, як правило, кредити від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інституцій. За допомогою цінних паперів мобілізуються кошти на фінансовому ринку;

залежно від місця розміщення позик їх поділяють на внутрішні - на внутрішньому фінансовому ринку (надаються юридичними і фізичними особами даної країни) і зовнішні - надходять ззовні від урядів, юридичних і фізичних осіб інших країн, міжнародних організацій і фінансових інституцій;

за правом емісії розрізняють державні й місцеві позики. Державні позики випускаються центральними органами управління. Находження від них спрямовуються в Державний бюджет. Місцеві позики випускаються місцевими органами управління і спрямовуються у відповідні місцеві бюджети;

за характером використання цінних паперів бувають ринкові та неринкові позики. Облігації (казначейські зобов'язання) ринкових позик вільно купуються, продаються і перепродаються на ринку цінних паперів. Неринкові позики не допускають виходу цінних паперів на ринок, тобто їх власники не можуть їх перепродати;

залежно від установлення забезпеченості державні позики поділяються на заставні й беззаставні. Заставні позики відображають один з головних принципів кредитування - матеріальної забезпеченості. Заставні позики забезпечуються державним майном чи конкретними доходами. Беззаставні не мають конкретного матеріального забезпечення. Їх надійність визначається авторитетом держави її статусом у світовому співтоваристві;

відповідно до терміну погашення заборгованості розрізняють короткострокові (термін погашення до одного року), середньострокові (від 1 до 5 років), довгострокові (понад 5 років);

за характером витати доходу державні позики поділяються на процентні, виграшні та дисконтні (з нульовим купоном). За процентними позиками дохід виплачується у вигляді позикового процента. При цьому може встановлюватись як твердо фіксована на весь період позики ставка, так і плаваюча, тобто яка змінюється залежно від різних чинників, насамперед попиту пропонування на кредитному ринку;

за характером погашення заборгованості розрізняють одноразову виплату і виплату частинами. У разі погашення частинами може застосовуватись три варіанти. Перший - позика погашається рівними частинами протягом кількох років. Другий - позика погашається щоразу наростаючими сумами. Третій - щоразу сума зменшується. Другий варіант застосовується тоді, коли передбачається в перспективі щорічне зростання доходів держави, третій - навпаки, коли доходи будуть зменшуватись чи зростати державні видатки;

залежно від зобов'язань держави в погашенні боргу розрізняють позики з правом і без права дострокового погашення. Право дострокового погашення дає змогу державі враховувати ситуацію на фінансовому ринку.

Облігація - найбільш поширений вид державних цінних паперів. Вона символізує державне боргове зобов'язання і надає право її власникові після закінчення певного терміну одержати назад суму боргу і проценти.

Джерелами погашення державних позик можуть бути:

- доходи від інвестування позичених коштів у високоефективні проекти;
- додаткові надходження від податків;
- економія коштів від зменшення видатків;

- емісія грошей;
- залучені від нових позик кошти (рефінансування боргу).

Державний борг - це сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки.

ТЕСТИ

Державний кредит - це

- A. позика, яка надається від імені держави фізичним особам
- B. грошові відносини між державою та фізичними і юридичними особами з приводу сплати податків
- C. сукупність грошових відносин, у яких держава виступає у ролі позичальника, кредитора та гаранта
- D. заборгованість державних підприємств перед постачальниками

Які основні причини існування державного кредиту

- A. потреба держави у нарощуванні прибутків
- B. виплата додаткових пенсій
- C. бюджетний дефіцит
- D. бюджетний дефіцит, постійно зростаючі потреби держави

Державний кредит включає такі елементи

- A. валюту даної країни та вільноконвертовану валюту
- B. державні резерви
- C. державні позики, кошти населення в ощадних банках, кошти державних грошово-речових лотерей
- D. резерви НБУ та комерційних банків

Відповідно до правового оформлення державні позики поділяють на

- A. готівкові і безготівкові
- B. товарні і грошові
- C. позики на підставі угод і цінні папери
- D. фонди і резерви

За місцем розміщення державні позики класифікують як

- A. готівкові і безготівкові
- B. внутрішні і зовнішні
- C. державні і місцеві
- D. ринкові і неринкові

ТЕМА 8

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ. БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ

Зміст теми

1. Місцеві фінанси, їх суть і значення в економічному розвитку регіонів
2. Місцеві бюджети, їх доходи і видатки
3. Збалансування місцевих бюджетів

Місцеві фінанси - це система формування, розподілу і використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них

функцій і завдань, як власних, так і делегованих.

Фінанси місцевих органів влади як система включають кілька основних взаємопов'язаних структурних елементів: видатки, доходи, способи (формування доходів, інститути системи, суб'єкти, об'єкти системи, відносини між суб'єктами системи, системою та іншими ланками фінансової системи держави взагалі.

Місцеві бюджети - це фонди фінансових ресурсів, що мобілізуються й витрачаються на відповідній території.

Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного мешканця з урахуванням економічного, соціального, природного стану відповідних територій, виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб, установлених законодавством.

Місцевий бюджет може складатися із загального й спеціального фондів.

Загальний фонд включає надходження з поточного або реєстраційного рахунку фінансового органу на поточний або реєстраційний рахунок установи платіжним дорученням, в якому вказуються суми засобів, виділених на видатки установи в розрізі кодів економічної класифікації.

Спеціальний фонд має формуватися з конкретно визначених надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей.

За джерелами доходи місцевих органів влади поділяють на податкові доходи, неподаткові доходи (платежі, доходи від майна, що належить місцевій владі та від господарської діяльності підприємств комунальної власності, залучені місцевими органами влади на ринку позичкового капіталу), а також трансферти від центральної влади та органів влади вищого територіального рівня.

За економічною природою доходи місцевих органів влади поділяють на власні, закріплені і регульовані.

Власні доходи - це доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевими органами влади. До власних доходів належать місцеві податки і збори, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності комунальних підприємств, комунальні платежі, а також доходи за рахунок комунальних кредитів та позик.

Перелік закріплених доходів визначено законодавством про місцеве самоврядування та про бюджетну систему.

Закріплені доходи - це одна з форм доходів, переданих місцевим органам влади на стабільній, довгостроковій основі.

Регульовані доходи - це також одна з форм доходів, що передаються центральною владою місцевим органам влади або з бюджетів територій вищого адміністративного рівня до бюджетів територій нижчого адміністративного рівня. Порядок передачі та розміри регульованих доходів в Україні щороку встановлюються в законі про державний бюджет, а також їх визначено Законом "Про бюджетну систему" в редакції 1995 р. Порядок регулювання доходів місцевих бюджетів визначається також рішеннями органів влади вищого територіального рівня щодо органів влади нижчого територіального рівня.

Міжбюджетні трансферти - кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними формами надання міжбюджетних трансфертів за Бюджетним кодексом є дотація вирівнювання та субвенції.

Дотація вирівнювання (субсидія) - міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності відповідного бюджету.

Субвенція - цільовий міжбюджетний трансферт, призначений на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який її надав.

Обсяг міжбюджетних трансфертів затверджує Верховна Рада України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

Місцеві позики - операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, і

операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

Тимчасовий касовий розрив - незбіг у часі фінансування видатків з надходженням доходів.

Видатки місцевих бюджетів - це економічні відносини, які виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

Фінансове вирівнювання - це процес усунення вертикальних і горизонтальних дисбалансів.

ТЕСТИ

Місцеві фінансові ресурси це

- A. доходи місцевих бюджетів
- B. фонди коштів, що створюються і використовуються на соціальний та економічний розвиток регіонів
- C. доходна частина балансу фінансових ресурсів і витрат регіону
- D. немає вірної відповіді

До місцевих фінансових ресурсів належать

- A. місцевий бюджет
- B. фінансові ресурси суб'єктів господарювання, що використовуються на розвиток регіону
- C. регіональні позабюджетні фонди
- D. всі відповіді вірні

До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів належать

- A. капітальні вкладення
- B. видатки на управління комунальним майном
- C. видатки на регулювання земельних відносин
- D. обслуговування боргу органів місцевого самоврядування

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою

- A. загального фонду місцевих бюджетів
- B. спеціального фонду місцевих бюджетів
- C. державного бюджету України
- D. зведеного бюджету України

Метою фінансової діяльності місцевих органів влади є

- A. задоволення суспільних інтересів і потреб
- B. сприяння соціально-економічному розвитку регіонів
- C. наповнення місцевого бюджету
- D. наповнення державного бюджету

ТЕМА 9

СОЦІАЛЬНІ ПОЗАБЮДЖЕТНІ ФОНДИ

Зміст теми

1. Загальна характеристика державних цільових фондів
2. Особливості формування та сутність фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань
3. Сутність та значення фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття
4. Загальна характеристика фонду соціального страхування з тимчасової втрати

працездатності

5. Особливості формування фонду Пенсійного страхування

За своєю економічною сутністю державні цільові фонди - це грошові відносини з приводу розподілу та перерозподілу вартості суспільного продукту та частини національного багатства, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів в розпорядженні держави та використанням державних коштів для забезпечення розширеного відтворення, задоволення соціально-культурних потреб суспільства, матеріального стимулювання членів суспільства щодо пенсійного, соціального захисту населення, розвитку науково-технічного потенціалу держави.

Основне призначення державних цільових фондів полягає у: забезпеченні соціального захисту населення шляхом виплати субсидій, пенсій, фінансування соціальної інфраструктури; сприяння економічному піднесенню держави через фінансування, субсидування, кредитування вітчизняних підприємств; фінансування природоохоронних заходів; надання позик, кредитів.

Джерелами формування доходів державних цільових фондів є: бюджетне фінансування; обов'язкові відрахування юридичних та фізичних осіб; доходи від інвестування власних коштів; добровільні внески, спонсорська допомога; інші джерела.

Державні цільові фонди поділяють на цільові бюджетні фонди (фонди, що входять до складу державного бюджету) і державні позабюджетні фонди (фонди, що не входять до складу державного бюджету).

Специфікою позабюджетних фондів є чітке закріплення дохідних джерелі, як правило, суворе цільове їх використання. Джерелами формування позабюджетних фондів є: спеціальні податки і збори, асигнування із державного і місцевих бюджетів, спеціальні позики, добровільні надходження. Надходження можуть формуватися також від капіталізації частини тимчасово вільних коштів позабюджетних фондів (як, наприклад, покупка цінних паперів, інвестування тощо).

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України створений і працює для захисту людини праці, її здоров'я і благополуччя в житті.

Завдання Фонду: проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань; відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття використовуються на виплату матеріального забезпечення та надання послуг.

Види матеріального забезпечення: допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Види соціальних послуг: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація; пошук належної роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності створений відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" і є правонаступником Фонду соціального страхування України. Фонд є органом,

який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, проводить збір і акумуляцію страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, види яких передбачені Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням", та забезпечує їх надання, а також здійснює контроль за використанням цих коштів.

Пенсійний фонд є центральним органом державної виконавчої влади.

Відповідно до покладеного на нього завдань Пенсійний фонд України:

1. Організовує і контролює роботу органів Пенсійного фонду по забезпеченню дотримання вимог законодавства про державне страхування, що стосується пенсійного забезпечення, повному і своєчасному обліку платників і надходження зборів і платежів у Пенсійний фонд; перевірці правильності призначення і виплати пенсій і допомоги; повному і своєчасному фінансуванню витрат на виплату державних пенсій.

2. Розробляє проект бюджету Пенсійного фонду і складає звіт про його використання.

3. Бере участь у підготовці пропозицій по удосконаленню законодавства про соціальне страхування, у тому числі про пенсійне забезпечення.

4. Видає в межах своєї компетенції положення, інструкції, роз'яснення, методичні рекомендації з питань обліку платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, числення і сплати цих внесків, порядку використання й обліку коштів Пенсійного Фонду.

5. Взаємодіє в питаннях, що знаходяться в його компетенції, з міністерствами, відомствами, іншими органами державної виконавчої влади, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами й організаціями і багато чого іншого.

6. Інші завдання згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

ТЕСТИ

До задач загальнодержавних фондів цільового призначення не належить

- A. забезпечення додатковими коштами пріоритетних сфер економіки
- B. розширення соціальних послуг населенню
- C. фінансування освіти і охорони здоров'я
- D. немає вірної відповіді

Яким шляхом не можуть створюватись загальнодержавні фонди цільового призначення

- A. виділення з бюджету певних видатків, що мають особливе значення
- B. формування фонду з власними джерелами доходів
- C. залучення позик
- D. правильної відповіді немає

Фонди спеціального призначення можуть бути

- A. тимчасові
- B. термінові
- C. строкові
- D. постійні

Єдиний соціальний внесок для підприємств, установ чи організацій здійснюється у розмірі

- A. 22% фонду оплати праці

- B. 1% від обсягу реалізації продукції
- C. 32,3% від обсягу реалізації продукції
- D. немає вірної відповіді

Має на меті надання страхового захисту на випадок тимчасової чи постійної втрати працездатності, а також місця роботи

- A. фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
- B. соціальне страхування
- C. фонд соціального страхування на випадок безробіття
- D. фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві

ТЕМА 10 ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Зміст теми

1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання
2. Фінанси некомерційних установ і організацій

Фінанси суб'єктів господарювання функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється валовий внутрішній продукт, матеріальні та нематеріальні блага. Саме тому від стану фінансів підприємств залежить можливість задоволення суспільних потреб, фінансова стійкість країни. На макроекономічному рівні фінанси підприємств забезпечують формування фінансових ресурсів держави через бюджет та позабюджетні фонди.

Специфіка фінансів підприємств та організацій полягає в тому, що через них мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг.

Фінансовими є грошові відносини:

- між засновниками підприємства у процесі формування статутного капіталу, що є першоджерелом створення виробничих фондів, придбання нематеріальних активів;
- між суб'єктами господарювання під час розрахунків з постачальниками і покупцями, надання комерційних кредитів, здійснення інвестиційної діяльності, організації спільних виробництв, розрахунків за штрафами, оренді і лізингу. Від ефективної організації цих відносин значною мірою залежить кінцевий фінансовий результат комерційної діяльності;
- між підприємством і його підрозділами (філіями, відділеннями, цехами) з приводу фінансування витрат, розподілу і використання прибутку, оборотних коштів. Ця група відносин впливає на організацію і ритмічність виробництва;
- між підприємством і його працівниками - у процесі розподілу і використання доходів, випуску і розміщення акцій та облігацій підприємства, виплати процентів за облігаціями і дивідендів за акціями, утримання штрафів і компенсацій за спричинений матеріальний збиток. Від організації цих відносин залежить ефективність використання трудових ресурсів;
- між підприємством та інституціями фінансового ринку: розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів. Від того, наскільки ефективною є організація цих відносин, залежать можливості залучення додаткових джерел фінансування підприємницької діяльності;
- між підприємством і галузевими та корпоративними органами (всередині фінансово-промислових груп, холдингів, корпорацій, спілок, асоціацій, концернів, галузевих міністерств і відомств), куди входить підприємство. Фінансові відносини виникають під час формування, розподілу і використання централізованих цільових фондів і резервів,

фінансування цільових галузевих програм, проведенні маркетингових досліджень, науково-дослідних робіт, проведення виставок, надання фінансової допомоги на поворотній основі для здійснення інвестиційних проектів і поповнення оборотних коштів. Ця група фінансових відносин пов'язана, як правило, із внутрішньогалузевим (внутрішньокорпоративним) перерозподілом грошових коштів і спрямована на підтримання і розвиток підприємств;

- між підприємством і фінансовою системою держави - під час сплати податків й інших платежів до бюджету, формування державних цільових фондів, надання підприємствам податкових пільг, застосування штрафних санкцій, фінансуванні з бюджету, надходженні коштів із цільових державних фондів;

- між підприємством і банківською системою - у разі відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання і сплати відсотків, купівлі і продажу валюти, надання інших банківських послуг;

- між підприємством і страховими компаніями - під час страхування майна, окремих категорій працівників, комерційних і підприємницьких ризиків;

- між підприємством та інвестиційними інституціями - під час розміщення інвестицій, приватизації тощо.

Грошові фонди - це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових фондів належать: статутний фонд, фонд оплати праці, амортизаційний фонд (на державних підприємствах), резервний фонд та ін.

ТЕСТИ

Фінанси суб'єктів господарювання – це

А. базова відносно самостійна сфера фінансових відносин, яка має свою специфіку організації та реалізації притаманних фінансам функцій

В. базова відносно самостійна сфера фінансових відносин з приводу перерозподілу ВВП між економічно ефективними суб'єктами господарювання

С. базова відносно самостійна сфера фінансових відносин, яка має свою специфіку організації та планування, контролю та реалізації притаманних фінансам функцій

Д. базова відносно самостійна сфера фінансових відносин з приводу перерозподілу ВВП між всіма суб'єктами господарювання

Специфіка фінансів підприємств та організацій полягає в тому, що через них

А. мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, та для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг

В. мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг

С. мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері приватних фінансів, а для обслуговування процесу споживання продукції, виконання робіт і надання послуг

Д. мобілізуються кошти й створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу, як це має місце у сфері державних фінансів, а для обслуговування процесу споживання продукції, виконання робіт і надання послуг

Фінанси підприємств безпосередньо пов'язані

А. з рухом грошових та цільових коштів

В. з рухом грошових, негрошових, державних та цільових коштів

С. з рухом грошових коштів

Д. з рухом грошових та державних коштів

Фінансовий план бюджетної організації складається

- A. у вигляді фінансової довідки терміном на 1 бюджетний рік
- B. у вигляді кошторису
- C. у вигляді кошторису терміном на 3 роки
- D. у вигляді кошторису терміном на 2 роки

Некомерційні організації і установи належать до

- A. невиробничої сфери матеріального господарства
- B. до невиробничої сфери
- C. невиробничої сфери матеріального та нематеріального господарства
- D. виробничої сфери матеріального господарства

ТЕМА 11

ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Зміст теми

1. Соціально-економічна сутність і функції фінансів домашніх господарств у ринковій системі господарювання
2. Джерела і структура фінансів домогосподарств
3. Фінансові рішення домашніх господарств
4. Інвестиційна діяльність населення

У макроекономічному аналізі під домашнім господарством розуміють групу осіб, спільно приймаючі економічні рішення.

До внутрішніх фінансів домашнього господарства належать відносини, що виникають між його учасниками із приводу формування сімейних грошових фондів, що мають різне цільове призначення: страхового резерву для підтримки рівня поточного споживання; грошового резерву для підвищення рівня капітальних видатків; грошового фонду з метою його подальшого інвестування й ін.

Домашнє господарство може вступати у фінансові відносини:

з іншими домашніми господарствами із приводу формування й використання спільних грошових фондів (до них не ставляться відносини взаємного обміну, у яких також можуть брати участь домашні господарства);

з підприємствами, що працюють у різних сферах матеріального виробництва або виробництва послуг і виступаючими як роботодавців стосовно учасників домашнього господарства із приводу розподілу частини виробленого валового внутрішнього продукту у вартісній формі;

з комерційними банками із приводу залучення споживчих кредитів, їхнього погашення; із приводу розміщення тимчасово вільних коштів на банківські рахунки;

зі страховими організаціями із приводу формування й використання різного роду страхових фондів;

з державою із приводу утворення й використання бюджетних і позабюджетних фондів.

Фінанси домашнього господарства - це сукупність грошових відносин із приводу створення й використання фондів коштів, у які вступають домашнє господарство і його окремі учасники в процесі своєї соціально-економічної діяльності.

Домогосподарство - це економічна одиниця, що складається з однієї людини або кількох людей, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені кошти для поточного споживання та оплати послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб.

До джерел фінансів домогосподарств належать:

- заробітна плата, отримана у виробничій і невиробничій сферах (у складі собівартості продукції і послуг);
- пенсії, стипендії, субсидії, допомога тощо (за рахунок надходжень до суспільних фондів споживання у вигляді податків і відрахувань);
- доходи від підсобного господарства;
- доходи від надання послуг населенню;
- доходи від володіння цінними паперами;
- інші доходи (спадок, аліменти, гонорари тощо).

Структура витрат домашніх господарств:

- придбання матеріальних благ для відтворення робочої сили у її фізичному вигляді;
- витрати на оплату послуг, що забезпечують фізичне відтворення робочої сили (відпочинок, платне медичне обслуговування);
- витрати на духовний розвиток і освіту для відтворення якості робочої сили (як доповнення до безкоштовного бюджетного фінансування);
- податки та збори;
- страхові внески;
- довгострокові вклади населення в цінні папери і банківські депозити;
- витрати на розвиток приватного підприємництва.

Соціально-економічні гарантії держави населенню надаються в трьох напрямках.

1. Держава встановлює для повноцінного працівника нормальний рівень споживання через гарантований мінімальний рівень оплати праці, індексацію оплати праці відповідно до рівня інфляції, помірні податки та свободу підприємництва.

2. Держава шляхом бюджетного фінансування в мінімальному розмірі задовольняє пріоритетні потреби суспільства, тобто такі потреби з відтворення населення, які неможливо перекласти на окремих громадян без ризику втрати в майбутньому якості робочої сили.

3. Вирівнювання рівнів життя окремих груп населення, які з об'єктивних причин не можуть задовольнити свої споживчі потреби власною працею: за станом здоров'я, внаслідок втрати роботи, за умов загальної кризи в економіці. Таким групам населення надається допомога у вигляді прямих виплат (пенсії, допомога, стипендії) і податкових пільг, що збільшують реальні доходи.

ТЕСТИ

До системи компонентів зовнішніх фінансових відносин домашнього господарства не відносять

- A. державу
- B. комерційні банки
- C. роботодавців
- D. немає вірної відповіді

Фінанси домашніх господарств забезпечують матеріальними ресурсами безперервність процесу відтворення робочої сили, виконуючи

- A. розподільну функцію
- B. контрольну функцію
- C. виробничу функцію
- D. відтворювальну функцію

Домашнє господарство – це

A. господарююча одиниця, що складається з групи осіб, об'єднаних місцем проживання і спільним бюджетом, яка є власником і постачальником ресурсів в економіку та одержує натомість кошти для придбання необхідних благ з метою забезпечення своєї життєдіяльності

В. господарююча одиниця, що складається з групи осіб, об'єднаних місцем проживання без спільного бюджету, яка є власником і постачальником ресурсів в економіку та одержує натомість кошти для придбання необхідних благ з метою забезпечення своєї життєдіяльності

С. окрема господарююча одиниця, що складається з однієї або групи осіб, об'єднаних місцем проживання і спільним бюджетом, яка є власником і постачальником ресурсів в економіку та одержує натомість кошти для придбання необхідних благ з метою забезпечення своєї життєдіяльності

Д. господарююча одиниця, що складається з групи осіб, об'єднаних місцем проживання і спільним бюджетом, яка є власником і постачальником ресурсів в економіку та одержує натомість кошти для придбання необхідних благ з метою отримання прибутку

Споживанням є

- А. вкладення коштів у нематеріальні блага та послуги, що споживаються населенням
- В. вкладення коштів у матеріальні блага та послуги, що призначені для відтворення робочої сили і споживаються населенням
- С. вкладення коштів у нематеріальні блага та послуги, що призначені для акумуляції робочої сили і споживаються населенням
- Д. усі вірні відповіді

До джерел фінансів домогосподарств належать

- А. заробітна плата
- В. доходи від володіння цінними паперами
- С. гонорари
- Д. усі вірні відповіді

ТЕМА 12 СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК

Зміст теми

1. Сутність і функції страхування. Основні терміни і поняття страхування
2. Основні галузі та форми страхування
3. Страховий ринок України на сучасному етапі

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються за рахунок сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Страховик - це юридична особа, любої, визначеної законодавством організаційно-правової форми, що має державний дозвіл (ліцензію) на проведення операцій страхування, що створює і використовує кошти страхового фонду для захисту інтересів страхувальників.

Страхувальник - це юридична або фізична особа, що володіє повною дієздатністю, яка страхує свій власний інтерес, або інтерес третьої сторони; сплачує для цього страхові платежі (премії, внески) і має право за законом або договором страхування одержати страхове відшкодування при настанні страхової події (випадку).

Страховий захист - це економічна категорія, що відбиває сукупність специфічних розподільних і перерозподільних відносин, пов'язаних із подоланням або відшкодуванням втрат, що наносяться матеріальному виробництву і життєвому рівню населення в результаті непередбачених подій; сукупність перерозподільних відносин із приводу подолання і відшкодування збитку, що наносяться конкретним об'єктам;

Страховий інтерес - економічна потреба або зацікавленість брати участь у

страхуванні; страхова сума, у якій оцінюється збиток у зв'язку з можливою загибеллю або знищенням майна;

Застрахований - фізична особа, життя, здоров'я і працездатність якого є об'єктом страхового захисту по особистому страхуванню. Застрахований може одночасно бути страхувальником;

Об'єкти і предмети страхування - матеріальні і нематеріальні цінності, предмети страхуванню;

Страхова відповідальність - обов'язок страховика виплатити страхове відшкодування або страхову суму в результаті настання страхового випадку за певних умов страхування;

Страхова оцінка - визначення вартості об'єкта для цілей страхування;

Страхове забезпечення - рівень страхової оцінки стосовно вартості майна, прийнятої для страхування. Виражається у відсотках від зазначеної вартості або нормується в грошових одиницях на один об'єкт страхування;

Страхова сума - сума коштів, на якому фактично застраховане майно, життя, здоров'я;

Страховий тариф - виражена в грошових одиницях плата з одиниці страхової суми або процентної ставки від сукупної страхової суми. Є основою для формування страхового фонду (брутто ставка);

Страхова премія (страховий платіж, страховий внесок) – плата за страхування, що сплачується страхувальником страховику за прийняття страховиком на себе зобов'язання здійснити страхову виплату страхувальнику у разі настання страхового випадку, який передбачений договором страхування

В системі страхування відокремлюють такі галузі страхування: майнове, особисте, страхування відповідальності і страхування економічних (підприємницьких) ризиків, соціальне страхування.

Майнове страхування захищає інтереси страхувальника, пов'язані з володінням, користуванням, розпорядженням майном і товарно-матеріальними цінностями.

Особисте страхування виступає формою соціального захисту і зміцнення матеріального добробуту населення. Його об'єктами є життя, здоров'я, працездатність громадян.

Страхування відповідальності на відміну від майнового й особистого захищає інтереси як самого страхувальника, оскільки збиток за нього відшкодовує страхова організація, так і інших (третіх) осіб, яким гарантуються виплати за збиток, заподіяний унаслідок дії або бездіяльності страхувальника незалежно від його майнового положення.

Соціальне страхування – гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок захворювання, втрати працездатності, підтримки материнства та дитинства, а також з охорони здоров'я членів суспільства в умовах безплатної медицини.

Страховий ринок - це система фінансово-економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страхова послуга, формуються попит і пропозиція на неї.

ТЕСТИ

Страхування – це

А. вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються за рахунок сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій)

В. вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються за рахунок сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових

премій)

С. вид цивільно-правових відносин щодо захисту немайнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються за рахунок сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій)

Д. усі відповіді вірні

Цільове використання коштів страхового фонду – це

А. контрольна функція

В. попереджувальна функція

С. превентивна функція

Д. ощадна функція

Виражена в грошових одиницях плата з одиниці страхової суми або процентної ставки від сукупної страхової суми – це

А. страхова премія

В. страховий тариф

С. страхове поле

Д. страховий портфель

Число достроково перерваних договорів страхування життя в зв'язку з несплатою чергових внесків – це

А. страхове сторно

В. страхова рента

С. страхове поле

Д. страховий акт

Перелік видів страхування, яким може скористатися страхувальник, становить

А. асортимент страхового ринку

В. страховий портфель страховика

С. страховий кошик страховика

Д. кошторис страховика

ТЕМА 13 ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Зміст теми

1 Сутність та особливості функціонування фінансового ринку

2 Структура фінансового ринку

3 Характеристика основних інструментів фінансового ринку

4 Регулювання фінансового ринку

Фінансовий ринок – це складна економічна система, що є:

- сферою прояву економічних відносин при розподілі доданої вартості та її реалізації шляхом обміну грошей на фінансові активи. Під фінансовими активами розуміють грошові зобов'язання та інвестиційні цінності. Інвестиційні цінності – це інструменти утворення фінансових ресурсів (цінні папери, валютні цінності, дорогоцінні метали, нерухомість та ін.);

- сферою прояву економічних відносин між продавцями і покупцями фінансових активів. На фінансовому ринку взаємодіють попит в особі покупця фінансових активів і пропозиція в особі продавця цих активів. Кожний з них має свої інтереси, що можуть збігатися або не збігатися. При збігу інтересів відбувається акт купівлі-продажу, дарування,

застави фінансових активів. А це означає реалізацію вартості і споживчої вартості, укладених у даних активах;

- сферою прояву економічних відносин між вартістю і споживчою вартістю тих товарів, що обертаються на цьому ринку. Товари, що обертаються на фінансовому ринку, – це фінансові активи. До них відносяться гроші (як гривня, так і валюта), депозити, цінні папери різних видів, зобов'язання та борги (що навіть хочуть закласти в бюджет), позичковий капітал, дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, об'єкти нерухомості.

Функції фінансового ринку:

мотивована мобілізація заощаджень приватних осіб, приватного бізнесу, державних органів, зарубіжних інвесторів та трансформація акумульованих грошових коштів у позичковий та інвестиційний капітал;

реалізація вартості, втіленої у фінансових активах, та організація процесу доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників);

перерозподіл на взаємовигідних умовах грошових коштів підприємств із метою їх ефективнішого використання;

фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво, розширення виробництва та дольової участі на основі визначення найбільш ефективних напрямів використання капіталу в інвестиційній сфері;

вплив на грошовий обіг та прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;

формування ринкових цін на окремі види фінансових активів;

страхова діяльність та формування умов для мінімізації фінансових та комерційних ризиків;

операції, пов'язані з експортом-імпортом фінансових активів; інші фінансові операції, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю;

кредитування уряду, місцевих органів самоврядування шляхом розміщення урядових та муніципальних цінних паперів;

розподіл державних кредитних ресурсів і розміщення їх серед учасників економічного кругообігу тощо.

Інститути позафінансової сфери - це юридичні особи, резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, виключаючи фінансові послуги. До інститутів позафінансової сфери належать промислові та сільськогосподарські підприємства, корпорації, установи, організації тощо. Разом з іноземними учасниками ринку вони або виступають інвесторами або емітують і розміщують на ринку власні фінансові активи.

Основними видами діяльності фінансових інститутів на ринку є: придбання на ринку одних фінансових активів і перетворення їх на інші, які задовольняють певним вимогам (трансформація активів); торгівля фінансовими активами за свій рахунок; купівля-продаж фінансових активів від імені клієнтів; допомога в створенні й розміщенні на ринку нових фінансових активів; консультації учасникам ринку щодо інвестування; управління активами інших учасників ринку.

Основними класифікаційними ознаками фінансового ринку є наступні:

1. За умовами передачі фінансових ресурсів в користування фінансовий ринок поділяють на ринок позикового і ринок акціонерного капіталу. На ринку позикового капіталу ресурси передаються на умовах позики на визначений термін та під процент за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів. На ринку акціонерного капіталу кошти вкладаються на невизначений термін. При цьому інвестор отримує право на частину прибутку у вигляді дивіденду, право співвласності на активи підприємства і повністю поділяє підприємницькі ризики з іншими акціонерами підприємства.

2. За терміном обігу фінансових активів, що можуть бути в обігу на ринку, фінансовий ринок поділяють на грошовий ринок та ринок капіталів.

На ринку грошей здійснюється короткострокове інвестування коштів. На цьому ринку перебувають в обігу фінансові активи, термін обігу яких не перевищує одного року: короткострокові казначейські зобов'язання, ощадні та депозитні сертифікати, векселі, різні види короткострокових облігацій тощо. Ринок капіталів призначений для довгострокового інвестування коштів в основний капітал. На ринку капіталів надаються середньо та довгострокові кредити, перебувають в обігу середньо- та довгострокові боргові цінні папери, а також інструменти власності - акції, для яких термін обігу не встановлюється.

3. Залежно від того, чи нові фінансові активи пропонуються для продажу, чи емітовані раніше, фінансовий ринок поділяють на первинний та вторинний ринки.

4. Залежно від місця, де відбувається торгівля фінансовими активами, розрізняють біржовий та позабіржовий ринки.

5. Якщо взяти за характерну ознаку для класифікації поняття глобальності, можна здійснити поділ фінансових ринків на міжнародні та національні. Останні, у свою чергу, можуть бути поділені на ринки резидентів та нерезидентів.

6. За інституціональною структурою фінансовий ринок поділяється включає: банківську систему, яка представлена центральним банком, спеціалізованими та універсальними комерційними банками; небанківські кредитні установи – кредитними союзами, факторинговими компаніями, лізинговими компаніями та ін.; інвестиційні фінансові установи, до складу яких входять інвестиційні трасти, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, пенсійні фонди, страхові компанії, фінансові компанії.

7. За сегментарною структурою можна класифікувати фінансовий ринок як: грошовий ринок, валютний ринок, ринок позик, фондовий ринок, ринок по хеджуванню ризиків.

ТЕСТИ

До фінансових активів відносять

- A. грошові зобов'язання та інвестиційні цінності
- B. гроші, інвестиційні інструменти, фінансові зобов'язання
- C. грошові зобов'язання, інвестиційні та фінансові інструменти
- D. гроші, інвестиційні інструменти, фінансові зобов'язання та валюта

Інвестиційні цінності – це

- A. цінні папери та валютні цінності
- B. дорогоцінні метали
- C. нерухомість
- D. усі відповіді вірні

Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбувається через

- A. фінансові активи
- B. фінансові інструменти
- C. фінансові зобов'язання
- D. фінансовий кошторис

Юридичні особи, резиденти певної держави, які займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, включаючи фінансові послуги, це

- A. інститути фінансової сфери
- B. інститути позафінансової сфери
- C. інститути фінансового ринку
- D. інститути фінансових активів

Створення фінансовим ринком умов для безупинного переміщення грошей у процесі здійснення різноманітних платежів і регулювання обсягу грошової маси в обігу – це

- A. функція впливу на грошовий обіг
- B. функції фінансового забезпечення процесів інвестування
- C. функція впливу на грошову масу
- D. функції контролю потоків грошової маси

ТЕМА 14 ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Зміст теми

1. Теоретичні основи фінансового менеджменту
2. Організаційні основи фінансового менеджменту
3. Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту
4. Системи і методи внутрішнього фінансового контролю

Головною метою фінансового менеджменту є забезпечення максимізації добробуту власників підприємства в поточних і перспективному періодах. Ця мета одержує своє конкретне вираження в забезпеченні максимізації ринкової вартості підприємства, що реалізує кінцеві фінансові інтереси його власників.

У процесі реалізації своєї головної мети фінансовий менеджмент спрямований на рішення наступних основних задач: забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів відповідно до задач розвитку підприємства в майбутньому періоді; забезпечення найбільш ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів у розрізі основних напрямків діяльності підприємства; оптимізація грошового обігу; забезпечення максимізації прибутку підприємства при рівні фінансового ризику, що передбачається; забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику при рівні прибутку, що передбачається; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

Функції фінансового менеджменту підрозділяють на дві основні групи: функції фінансового менеджменту як керуючої системи (склад цих функцій у цілому характерний для будь-якого менеджменту - облік, аналіз, планування, регулювання, контроль); функції фінансового менеджменту як спеціальної області керування підприємством.

Фінансова стратегія - це формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їхнього досягнення.

Тактика фінансового менеджменту полягає в маркетингових дослідженнях, прийнятті фінансовим менеджером цінових рішень, правильної орієнтації на ті або інші сегменти ринку, інтенсивних умовах по просуванню товару, контролю за реалізацією і своєчасним коректуванням маркетингової політики.

Механізм фінансового менеджменту являє собою систему основних елементів, що регулюють процес розробки і реалізації управлінських рішень в області фінансової діяльності. У структуру механізму фінансового менеджменту входять наступні елементи:

1. Державне нормативно-правове регулювання фінансової діяльності підприємства.
2. Ринковий механізм регулювання фінансової діяльності підприємства.
3. Внутрішній механізм регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємства.
4. Система конкретних методів і прийомів здійснення керування фінансовою діяльністю підприємства.

Система організаційного забезпечення фінансового менеджменту являє собою взаємопов'язану сукупність внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, що забезпечують розробку і прийняття управлінських рішень по окремих напрямках його

фінансової діяльності і несуть відповідальність за результати здійснення цих рішень.

Інформаційна система (або система інформаційного забезпечення) фінансового менеджменту підприємства являє собою процес цілеспрямованого безперервного підбора відповідних інформаційних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних оперативних управлінських рішень по всіх аспектах фінансової діяльності підприємства.

Фінансовий контролінг - це контролююча система, що забезпечує концентрацію контрольних дій за основними напрямками фінансової діяльності підприємства, своєчасним виявленням відхилень фактичних показників від нормативних (планових) і визначення факторів, що обумовили ці відхилення, прийняття управлінських рішень по нормалізації процесу керування фінансами підприємства.

ТЕСТИ

Формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їхнього досягнення – це

- A. фінансова тактика
- B. фінансова стратегія
- C. фінансовий план
- D. фінансовий інжиніринг

Фінансовий менеджмент, як і підприємництво, ґрунтується на принципах

- A. Персональна відповідальність за вибір
- B. Контроль виконання рішення, реалізації проекту
- C. Вибір здійснюють люди
- D. Усі відповіді вірні

Теоретичною основою фінансового менеджменту є

- A. Корпоративні фінанси
- B. Публічні фінанси
- C. Державні фінанси
- D. Фінанси підприємств

Функції фінансового менеджменту як керуючої системи

- A. Облік, синтез, регулювання, контроль
- B. Облік, аналіз, планування, контроль
- C. Облік, аналіз, керування, планування, дослідження, контроль
- D. Облік, аналіз, планування, регулювання, контроль

Розробка фінансової стратегії підприємства відноситься до функції

- A. Прогнозування
- B. Планування
- C. Моделювання
- D. Проектування

ТЕМА 15 ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави
2. Сутність і складові фінансової безпеки держави
3. Види загроз фінансовій безпеці держави
4. Система показників оцінки фінансової безпеки держави

Фінансова безпека — багаторівнева система, яку утворює низка підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку.

Фінансова безпека держави — це ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Основні загрози фінансовій безпеці держави становлять:

- недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету;
- ефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговування;
- різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- значна різниця співвідношення доходів найбільш і найменш забезпеченого населення та недостатня соціальна захищеність певних груп населення;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок із кредитів;
- залежність реформування економіки країни від отримання іноземних кредитів;
- низький рівень інвестиційної діяльності;
- зростання "тіньової" економіки, посилення її криміналізації, нелегальний відплив валютних коштів за кордон тощо.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями. Індикатор (від лат. *indico* — вказую, визначаю) — елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики.

Обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій.

Залежно від специфіки досліджуваного явища визначаються порогові значення індикаторів, що не можуть визначатися шляхом точних розрахунків, а визначаються експертно на основі досвіду. У процесі встановлення порогових значень фінансової безпеки України слід також враховувати граничні рівні критеріїв, встановлених для країн — кандидатів на вступ до ЄС.

Рівень фінансової безпеки визначають багато індикаторів, основними з яких є: дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів НБУ.

ТЕСТИ

Фінансова безпека держави значною мірою визначається

- A. характером формування державного та місцевих бюджетів
- B. співвідношенням грошей в офіційній і тіньовій економіці
- C. рухом валютних коштів
- D. всі відповіді вірні

Оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів, попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій дає змогу

- A. обґрунтована система індикаторів
- B. система моніторингу
- C. ефективна система аналізу та контролю
- D. система планів

Рівень фінансової безпеки визначають індикатори

- A. дефіцит бюджету
- B. обсяги боргів держави, рівень інфляції
- C. вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки
- D. усі відповіді вірні

В Україні функціонує трирівнева система фінансування

- A. бюджетне фінансування, банківські кредити і непрямі інвестиції через механізми ринку капіталів
- B. бюджетне фінансування, банківські кредити і прямі інвестиції через механізми ринку капіталів
- C. бюджетні асигнування, банківські кредити й депозити і прямі інвестиції через механізми ринку капіталів
- D. бюджетні асигнування, банківські кредити і непрямі інвестиції через механізми ринку капіталів

Фінансова безпека держави складається з

- A. бюджетна, валютна, інвестиційна, інфляційна, цінова, курсова та боргова безпека
- B. бюджетна, валютна, інвестиційна, інфляційна, економічна, політична та боргова безпека
- C. економічна, політична, фінансова, соціальна, бюджетна, валютна, інвестиційна, курсова та боргова безпека
- D. бюджетна, політична, валютна, інвестиційна, екологічна, цінова, курсова соціально-демографічна безпека

ТЕМА 16 МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

Зміст теми

1. Економічна природа та система міжнародних фінансових відносин
2. Міжнародна фінансова політика, її типи та інструменти
3. Міжнародний фінансовий ринок
4. Міжнародні фінансові інституції

Міжнародні фінанси - це економічна категорія, що відображає обмінно-перерозподільні відносини національних і наднаціональних суб'єктів світової економіки з приводу руху вартості між країнами та у процесі формування й використання централізованих грошових фондів.

Об'єктом міжнародних фінансів є потоки грошових коштів і пов'язані з ними фінансові відносини на світовому ринку. Грошові потоки, які виникають у процесі діяльності наднаціональних суб'єктів міжнародних фінансів (міжнародних фінансових організації та інститутів), спрямовані на концентрацію фінансових ресурсів у певних фондах та їх подальший перерозподіл. До того ж виникають централізовані витрати, направлені на фінансування централізованих заходів і програм, та витрати на утримання апарату цих організацій.

Суб'єктами міжнародних фінансів є фізичні та юридичні особи, уряди, міжнародні організації й фінансові інституції, а також банки та інші кредитно-фінансові установи - посередники на міжнародному фінансовому ринку. Суб'єкти міжнародних фінансів з позиції конкретної держави поділяються на резидентів і не резидентів.

Валютно-фінансові потоки та їх напрямки між суб'єктами міжнародних фінансів створюють певні взаємозв'язки в системі міжнародних фінансів:

1. Між експортерами та імпортерами з приводу платежів за товари, надання й погашення кредитних зобов'язань.

2. Між усіма згаданими вище суб'єктами та банками щодо отримання й погашення кредитів, відкриття та обслуговування валютних рахунків, надання гарантій страховими організаціями з приводу страхування ризиків та іншими фінансово-кредитними установами.

3. Між усіма згаданими вище суб'єктами і міжнародними фінансовими інституціями з приводу отримання кредитів, субсидій тощо.

4. Між усіма згаданими вище суб'єктами та фізичними особами з приводу оплати праці, здійснення міжнародних переказів, сплати за товари й послуги, виконання договорів страхування.

5. Між усіма згаданими вище суб'єктами та іноземною державою з приводу сплати податків і виконання певних зобов'язань, які випливають з правил державного регулювання міжнародних фінансових відносин.

6. Між фізичними особами з приводу здійснення різноманітних міжнародних банківських, поштових і готівкових грошових переказів.

7. Між урядами різних країн з приводу сплати (отримання) контрибуцій та репарацій, надання й погашення кредитів тощо.

8. Між урядами різних країн і міжнародними організаціями та фінансовими інституціями з приводу грошових внесків у ці організації, отримання кредитів, субсидій тощо.

9. Між наднаціональними суб'єктами міжнародних фінансів (міжнародними організаціями та фінансовими інституціями).

Міжнародна фінансова політика представлена сукупністю заходів і рекомендацій держави у галузі міжнародних фінансів. Юридично вона оформлюється в нормах і принципах міжнародного фінансового права.

Валютна інтервенція є купівлею-продажем державними органами іноземної валюти з метою впливу на курс національної валюти. Валютна інтервенція може здійснюватися за рахунок офіційних резервів, спеціальних (стабілізаційних) фондів і кредитів за міжбанківськими угодами "своп" (англ. swap - обмін).

Диверсифікація валютних резервів дає змогу зменшити ризик можливих збитків, пов'язаних зі зміною курсу резервних валют. Головний принцип диверсифікації валютних резервів - продаж нестабільних валют і купівля більш стійких. Ця політика спрямована на регулювання структури валютних резервів шляхом включення до їхнього складу різних іноземних валют.

Міжнародний фінансовий ринок має три складові: міжнародний ринок грошей

(валютний ринок), міжнародний ринок кредитних ресурсів, міжнародний ринок цінних паперів.

Наднаціональна координація міжнародних фінансів здійснюється міжнародними та регіональними валютно-фінансовими організаціями, які створюються на базі багатосторонніх угод між державами, їхня мета - сприяння розвитку зовнішньої торгівлі й міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва, підтримання рівноваги платіжних балансів країн, що входять до них, регулювання курсів їхніх валют, надання кредитів цим країнам та гарантування приватних позик за кордоном.

Найважливішу роль серед них у сучасний період відіграють Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), який сьогодні є головною установою Світового банку. Окрім МБРР до структури Світового банку входять: Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС).

Експропріація - захист від втрат, які викликані діями уряду країни перебування у зв'язку з обмеженням або ліквідацією права власності чи контролю над нею, а також права на застраховані інвестиції.

ТЕСТИ

Сукупність відносин, пов'язаних зі створенням і використанням грошових коштів, необхідних для здійснення зовнішньоекономічної діяльності державами, фірмами, іншими юридичними та фізичними особами – це

- A. міжнародні активи
- B. міжнародні відносини
- C. міжнародні фінанси
- D. міжнародна діяльність

До фінансових операцій не відносять

- A. операції з переказу грошей
- B. інвестиційні операції
- C. спекулятивні операції
- D. немає вірної відповіді

Операції з переміщенням капіталу з метою його приросту – це

- A. інвестиційні фінансові операції
- B. спекулятивні фінансові операції
- C. трансформаційні фінансові операції
- D. операції з капіталом в частині хеджування

Не відносяться до суб'єктів міжнародних фінансових відносин

- A. Уряд
- B. підприємства
- C. фізичні особи
- D. немає вірної відповіді

Міжнародні фінансові операції здійснюються на

- A. грошових, депозитних, валютних, інвестиційних і фондових ринках
- B. грошових, валютних і фондових ринках
- C. монетарних, депозитних, валютних, інвестиційних і фондових ринках
- D. міжнародних грошово-кредитних ринках

ТЕМА 17

ФІНАНСИ КРАЇН З РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ. ФІНАНСИ ЄС

Зміст теми

1. Особливості функціонування фінансових систем країн, що розвиваються
2. Особливості фінансової системи США, особливості її функціонування на сучасному етапі
3. Фінансова система Великобританії, її склад і механізм функціонування
4. Склад і особливості функціонування фінансової системи Франції
5. Фінанси Європейського Союзу

Сучасна система державних фінансів США включає в себе: фінансову систему федерації; фінансову систему штатів; фінансову систему місцевих підрозділів; спеціальні фонди.

Бюджетний рік федерального уряду починається 1 жовтня й завершується 30 вересня наступного року, а у більшості штатів - з 1 липня і завершується 30 червня наступного року. При цьому понад половини штатів практикує складання бюджетів на два роки. У більшій частині місцевих адміністративних одиниць бюджетний рік співпадає з календарним.

Центральне місце у системі державних фінансів США займає федеральний бюджет.

Значною статтею бюджетних витрат є витрати, пов'язані з дорожнім господарством. Федеральний уряд фінансує дорожнє будівництво в основному за рахунок надання цільових дотацій владі штатів і місцевої влади.

Федеральні асигнування на потреби освіти в основному використовуються для надання цільових дотацій штатам і місцевим органам на фінансування державних початкових, середніх і вищих навчальних закладів; деяка сума коштів розподіляється між приватними навчальними закладами, витрачається на професійно-технічне навчання і науково-дослідні роботи у галузі освіти.

У США медичне обслуговування ставиться до сфери приватного підприємництва.

Доходна частина бюджету формується в основному за рахунок податкових і інших обов'язкових платежів - біля 90 %. При цьому в складі податкових прибутків частка платежів, вироблених приватнокапіталістичними компаніями у вигляді прямих податків знижується. Біля 70 % податкових прибутків бюджету дають прямі податки і збори і біля 30 % - непрямі.

У складі витрат місцевих бюджетів більш половини їх загальної суми припадає на частку витрат, пов'язаних із фінансуванням державної початкової і середньої школи.

Фінансова система Великобританії включає чотири ланки: державний бюджет; позабюджетні спеціальні фонди; фінанси місцевих органів влади; фінанси державних корпорацій. Зростання витрат місцевих бюджетів не супроводжується розширенням їх власної доходної бази. Більш половини витрат місцевих органів влади покривається за рахунок субсидій із державного бюджету, істотний вплив робить бюджет і на фінанси державних підприємств. Багато націоналізованих галузей промисловості дефіцитні. Тому на фінансування капітальних вкладень із державного бюджету цим підприємствам направляються значні кошти у формі кредитів і субсидій.

Державний бюджет Великобританії складається з двох частин: консолідованого фонду і національного фонду позик. Основна частина ресурсів проходить по Консолідованому фонді, що являє собою рахунок поточних надходжень коштів і їх витрати. Національний фонд позик це бюджет капіталовкладень.

Для державного бюджету Великобританії характерна хронічна дефіцитність.

У Великобританії нараховується більш 80 значних спеціальних урядових фондів: фонд національного страхування; пенсійні фонди державних підприємств; зрівняльний валютний фонд (для підтримки курсу фунта стерлінгів); фонд Департаменту гарантії експортних кредитів; фонд національної корпорації по розвитку наукових досліджень і тощо.

Сучасна фінансова система Франції, що відрізняється багатоланковістю, включає: загальний бюджет, спеціальні рахунки казначейства, приєднані бюджети, соціальні фонди, місцеві фінанси, фінанси державних підприємств.

На частку державного бюджету припадає 47%, місцевих бюджетів - 9%, фондів соціального страхування - 40%, державних підприємств – близько 4% усіх коштів держави.

Державний бюджет у цілому не затверджується законодавчою владою. Щорічно він складається як допоміжний документ, що механічно об'єднує загальний бюджет, численні спеціальні рахунки казначейства і приєднані бюджети. Доходи і витрати бюджету поділяються на дві частини: операції остаточного характеру, тобто звичайні поточні витрати, операції тимчасового характеру. Переважна частина витрат і доходів проходить по першому розділу державного бюджету.

У країні діють три види непрямих податків - акцизи, мита, фіскальні монопольні податки.

Європейська економічна інтеграція у своєму розвитку включає кілька етапів.

1. Зона вільної торгівлі (50-60-і рр. XX ст.) - найпростіша форма, у рамках якої відзначаються торгові обмеження між країнами, насамперед мита. Відносно третіх країн кожна держава проводить самостійну торгову політику.

2. Митний союз (70-80-і рр. XX ст.) - встановлюється єдиний зовнішньоторговельний бар'єр (тариф) і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики відносно третіх країн. Він доповнюється платіжним союзом, що дозволяє забезпечити взаємну конвертованість валют і функціонування єдиної розрахункової грошової одиниці (ЕКЮ, з 1999 р. - євро).

Загальний ринок (80- 90-і рр. XX ст.) забезпечує поряд з вільною взаємною торгівлею і єдиним зовнішньоторговельним тарифом переміщення капіталу і робочої сили, а також узгодження економічної політики.

3. Економічний, політичний і валютний союз (90-і рр. - теперішній час) - вища форма інтеграції, що поєднує всі перераховані вище форми з проведенням загальної економічної і валютно-фінансової політики, зі створенням системи міждержавного регулювання соціально-економічних процесів.

4. Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) - найбільш розвинуте регіональне інтеграційне угруповання країн Західної Європи; функціонує з 1 січня 1958 р. на основі Римського договору, підписаного в березні 1957 р. шістьма країнами - ФРН, Францією, Італією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом. З 1973 р. у ЄЕС увійшли Великобританія, Ірландія, Данія, з 1981 р. - Греція; з 1986 р. - Португалія та Іспанія.

Доходи союзного бюджету складаються з: ввізних мит, які компенсують різницю в цінах на сільськогосподарські продукти в країні-імпортері і на зовнішньому ринку, крім мита Європейського об'єднання вугілля і сталі, певної частини відрахувань від податку на додану вартість та інші кошти.

Починаючи із середини 80-х рр., ці доходи вже не могли покривати постійно зростаючі витрати, і після тривалих переговорів у лютому 1988 р. на нараді глав урядів країн-членів була прийнята нова система фінансування ЄС.

Відповідно до цієї системи на кошти бюджету ЄС виділяється 1,2-1,3% валового суспільного продукту всіх держав, що відповідає значному (майже 20%) збільшенню бюджету цієї організації.

ТЕСТИ

Сучасна система державних фінансів США включає в себе

- А. фінансову систему федерації; фінансову систему штатів; фінансову систему місцевих підрозділів; спеціальні фонди
- В. фінансову систему федерації; фінансову систему штатів; фінансову систему місцевих підрозділів

- С. фінансову систему федерації; фінансову систему штатів; спеціальні фонди
- Д. фінансову систему федерації; фінансову систему штатів; фінансову систему округів спеціальні бюджетні та приватні фонди

Бюджетний рік федерального уряду США починається з

- А. 1 січня й завершується 31 грудня поточного року
- В. 1 вересня й завершується 30 вересня наступного року
- С. 1 жовтня й завершується 30 жовтня наступного року
- Д. 1 жовтня й завершується 30 вересня наступного року

Дохідна частина бюджету США формується в основному за рахунок

- А. податкових і інших обов'язкових платежів - біля 90 %
- В. трансфертів -15; операцій з капіталом 5%, інше – податкові платежі
- С. позики -50%, податкові надходження -50%
- Д. трансферти -15%, позики – 18%, операції з капіталом - 44%, інше – податкові платежі

Структура податкових надходжень бюджету США

- А. 50 % податкових прибутків бюджету США дають прямі податки і збори і 50% - непрямі
- В. 40 % податкових прибутків бюджету США дають прямі податки і збори і 60 % - непрямі
- С. 70 % податкових прибутків бюджету США дають прямі податки і збори і 30 % - непрямі
- Д. 90 % податкових прибутків бюджету США дають прямі податки і збори і 10 % - непрямі

Основний вид податків у федеральній податковій системі США

- А. податок на прибуток корпорацій
- В. прибутковий податок з населення
- С. податок на нерухомість
- Д. митні платежі

БЮДЖЕТНА І ПОДАТКОВА СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Вивчення дисципліни дозволяє сформувати професійні компетенції:

Знання і розуміння:

- засвоєння теоретичних основ формування й використання бюджетних коштів;
- розуміння засад бюджетного устрою й принципів побудови бюджетної системи;
- знання теоретичних і практичних знань щодо методів і джерел формування доходів бюджету та напрямів і форм фінансування видатків;
- знання з питань функціонування державного кредиту та управління державним боргом;
- розуміння теоретичних основ організації податкової системи та податкової політики держави та основних засад діяльності органів державної фіскальної служби, принципів адміністрування податків;
- засвоєння методики нарахування та контролю сплати загальнодержавних та місцевих податків і зборів, практичного механізму їх застосування.

Застосування знань і розуміння:

- Аналізувати доходно-видаткову структуру консолідованого і державного бюджетів, її відповідність поточній макроекономічній ситуації;
- Розраховувати та аналізувати показники внутрішньої і зовнішньої державної заборгованості;
- Здатність визначати базу оподаткування, розмір податків та строки їх сплати до бюджетів усіх рівнів;
- Визначати штрафні санкції у випадку порушення податкового законодавства, а також оскаржувати дії податкових органів;
- Аналізувати зміни податкового законодавства та визначати їх вплив на результати діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

Формування суджень:

- Уміння визначати напрями вдосконалення управління державним боргом;
- Уміння використовувати сучасні інформаційні технології для оптимізації інформаційних потоків щодо обсягів податкових надходжень;
- Уміння використовувати знання щодо ведення обліку, складання звітності розрахунку податкових зобов'язань з прямих податків та ресурсних платежів.

Основна література

1. Слободянюк Н.О. Бюджетна система: конспект лекцій. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2016. 312 с.
2. Сорока Р. С., Благуно І. Г. Бюджетна система: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 234 с.
3. Опарін В. М. Бюджетна система України: тренінг-курс : навч. посіб. Київ: ДННУ «Акад. фін. упр.», 2012. 390 с.
4. Юрій С. І., Кириленко О. П. Бюджетна система. Вишкіл студії: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 423 с.
5. Слободянюк Н. О. Податкова система. Конспект лекцій. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2018. 456 с.
6. Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. Податкова система: навч. посіб. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
7. Кухарева О. О., Лиса О. В. Податкова система: навч. посіб. Дніпро: Біла К.О. [вид.], 2012. 271 с.
8. В'юн В. Г. Податкова система: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2013. 391 с.

Допоміжна література

1. Бондар М. І. Бюджетна і податкова система України у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: ДННУ «Акад. фін. упр.», 2012. 333 с.
2. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 309 с.
3. Мельник В. М., Пенякова Г. Л. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії *Фінанси України*. 2009. №5. С. 78-86.
4. Соколовська А. М. Основи теорії податків: навч. посіб. Київ: Кондор, 2010. 326 с.
5. Данілов, О. Д., Пасєнко Т. В. Податкова система у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Київ. екон. ін-т менедж, 2013. 293 с.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України. Офіційна сторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
3. Державна казначейська служба України. Офіційна сторінка. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
4. Державна податкова служба України. Офіційна сторінка. URL: <http://sfs.gov.ua>
5. Рахункова палата України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
6. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ ТА РІЛЬ БЮДЖЕТУ ДЛЯ ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Сутнісна складова бюджету.
2. Бюджетне планування і прогнозування.
3. Бюджетний процес і його складові.
4. Бюджет як складова політики держави.

Бюджет – це сукупність економічних відносин між державою, юридичними і фізичними особами з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Бюджет, як правова категорія, регулює бюджетні відносини у державі. За матеріальним змістом бюджет – це фонд грошових коштів, що належить до централізованих фондів.

Історично формувалися три моделі централізації фінансових ресурсів країни у бюджеті:

- американська (25–30% ВВП);
- західноєвропейська (35–45% ВВП);
- скандинавська (50-60% ВВП).

Головні функції, що виконує бюджет: здійснює перерозподіл національного доходу; створює умови для державного регулювання і стимулювання економіки; фінансово реалізує державну соціальну політику; впливає на структурну перебудову економіки; встановлює напрями зовнішньоекономічних зв'язків держави; стабілізує процес суспільного відтворення.

Бюджетний механізм – це сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів.

З матеріального боку бюджет – централізований грошовий фонд держави.

Сконцентровані у бюджеті кошти призначаються для здійснення державної соціально-економічної політики, забезпечення оборони та безпеки держави. За допомогою бюджету виконуються державні та місцеві програми з розвитку й успішного функціонування галузей економіки, з проведення конверсії військово-промислового комплексу, охорони здоров'я, зміцнення науково-технічного потенціалу й культури, покращання матеріального становища населення та окремих його груп, підтримки соціально-економічного розвитку регіонів.

Базовим джерелом нормативного регулювання бюджету є Конституція України. Законодавчо відносини з приводу складання, розгляду звітів про виконання та контролю за виконанням державного бюджету регулює Бюджетний кодекс України, прийнятий 2 червня 2001р. за №2542-III. Детальні бюджетні відносини протягом визначального періоду встановлює Закон України “Про Державний бюджет України”.

Бюджет як основний фінансовий план повинен забезпечувати мобілізацію грошових коштів держави, здійснювати їхній розподіл за головними напрямками на відповідні цілі згідно з соціально-економічною політикою держави.

До чинників, що визначають центральне місце бюджету в системі фінансових планів держави, належать такі:

- у державному бюджеті сконцентровано приблизно 2/3 фінансових ресурсів держави;
- за рахунок державного бюджету фінансуються основні державні видатки;
- упорядкування і виконання державного бюджету пов'язано з упорядкуванням і виконанням інших фінансових планів;
- державний бюджет є головним джерелом фінансування зовнішньоекономічної діяльності держави;
- державний бюджет – інструмент фінансового контролю за формуванням і використанням грошових фондів в економіці держави;

державний бюджет є головним джерелом коштів, необхідних для діяльності держави.

Бюджет як річний фінансовий план являє собою кошторис (розпис) доходів та видатків держави, затверджений органами законодавчої та представницької влади у вигляді закону.

Фактичний бюджет висвітлює реальні видатки, доходи і дефіцит за певний період. Структурний бюджет відображає, якими мають бути видатки, доходи і дефіцит, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва. Циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та визначає зміни видатків, доходів і дефіциту, які виникають внаслідок того, що економіка працює не за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані кризи або зростання. Циклічний бюджет є різницею між фактичним і структурним бюджетами.

Структура бюджету як фінансового плану відображає склад і частку доходів та видатків. Загалом вона досить стабільна, хоча щороку можуть відбуватися певні зміни.

Державні доходи – це грошові відносини, що формуються між державою, фізичними і юридичними особами в процесі вилучення та акумуляції частини вартості ВВП у загальнодержавному фонді з метою їх подальшого використання.

Склад доходів державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет на відповідний рік. З 2000 р. державний бюджет України поділено на дві складові: загальний фонд і спеціальний фонд. До доходів загального фонду державного бюджету належать ті, що призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету. Доходи спеціального фонду використовують лише для фінансування конкретних заходів (цілей).

Державні видатки як економічна категорія – це грошові відносини з приводу розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. Витрати бюджету – видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

Склад видатків бюджету визначається функціями держави та характером її фінансової діяльності. Видаткову частину державного бюджету теж поділено на дві складові: видатки загального фонду та видатки спеціального фонду.

Бюджетна класифікація – це групування доходів і видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних. Структуру бюджетної класифікації розробляє Кабінет Міністрів України і затверджує Верховна Рада України.

Бюджетне планування – це комплекс організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів з визначення доходів і видатків бюджетів на всіх стадіях бюджетного процесу. Для планування показників бюджету використовують низку таких загальноекономічних показників на плановий рік, як національний дохід, прибуток, фонд заробітної плати тощо. Крім того, застосовують сітьові показники – чисельність населення, учнів, студентів, пенсіонерів, кількість шкіл, лікарень, бібліотек тощо.

Бюджетне прогнозування – один із видів економічного прогнозування, у часі воно може поділятися на коротко- (1–5 років) і довгострокове (5–10 років). Найприйнятнішими його методами є екстраполяція, моделювання, експертні оцінки. При прогнозуванні показників бюджету дотримуються такої послідовності дій: визначення завдань, мети; збирання й аналізування інформації; вибір моделі прогнозування; розробка рекомендацій для оптимізації рішень, що приймаються за даними прогнозних розрахунків.

ТЕСТИ

Для американської моделі централізації фінансових ресурсів країни у бюджеті характерно

- A. 25-30% ВВП
- B. 35-45% ВВП
- C. 50-60% ВВП
- D. 65-75% ВВП

Серед специфічних ознак бюджетних відносин вирізняють

- A. перерозподільний характер
- B. всеохоплювальний характер
- C. законодавче регулювання
- D. всі відповіді вірні

Які головні функції виконує бюджет

- A. не впливає на структурну перебудову економіки
- B. встановлює напрями внутрішньоекономічних зв'язків держави
- C. здійснює перерозподіл національного доходу
- D. немає вірної відповіді

Для скандинавської моделі централізації фінансових ресурсів країни у бюджеті характерно

- A. 25–30% ВВП
- B. 35–45% ВВП
- C. 50-60% ВВП
- D. 65-75% ВВП

Що відбувається відповідно до вимог Бюджетного кодексу, що передбачає класифікацію видатків бюджету за цільовими програмами, застосовує більшість країн

- A. програмний метод
- B. цільовий метод
- C. програмно-цільовий метод
- D. економічний метод

ТЕМА 2

БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Бюджетний устрій України.
2. Бюджетна система України.
3. Нормативно-правова база України щодо регулювання бюджетних відносин.

Структура бюджету розглядається у горизонтальному і вертикальному аспектах. У горизонтальному вона характеризується складом доходів і видатків, а також їх часткою; у вертикальному – структура бюджету визначається за рівнями державної влади та управління і характеризується взаємопов'язаними поняттями "бюджетний устрій" і "бюджетна система".

Бюджетна система відображає сукупність усіх видів бюджетів, що створюються в певній країні відповідно до її бюджетного устрою.

Бюджетний устрій – організаційні принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок об'єднаних в ній бюджетів.

Бюджетний устрій України визначається з урахуванням державного устрою й адміністративно-господарського поділу України.

В унітарних (єдиних) державах (такою є Україна) бюджетна система має дві ланки: державний бюджет і місцеві бюджети. У федеративних державах вона складається з трьох ланок: державний бюджет (чи бюджет центрального уряду); бюджети членів федерації (наприклад, штатів у США); місцеві бюджети.

Бюджетне субсидіювання – передача коштів з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня з метою надання фінансової допомоги.

Є три види бюджетного субсидіювання:

- бюджетні субсидії;
- бюджетні субвенції;
- бюджетні дотації.

Бюджетна субсидія може бути цільовою (на конкретні видатки) і знеособленою. Вона не пов'язується безпосередньо з фінансовим станом бюджету, який її отримує.

Бюджетна субвенція – різновид цільової субсидії, що передбачає участь у фінансуванні певних заходів і програм бюджету, що її видає, та бюджету, що її отримує.

Бюджетна дотація – цільова фінансова допомога на покриття дефіциту відповідного бюджету. Залежно від можливостей бюджету, що її видає, покриття може бути повним або частковим.

Вилучення коштів – явища, зворотні дотації, тобто передача коштів бюджетного надлишку з бюджетів нижчого рівня до бюджету вищого рівня.

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна система України ґрунтується на засадах: єдності бюджетної системи України; збалансованості; повноти; обґрунтованості; ефективності; субсидіарності; цільового використання бюджетних коштів; справедливості, неупередженості; відповідальності учасників бюджетного процесу.

Організація функціонування бюджетної системи включає:

- зведений (консолідований) бюджет;
- законодавчу і нормативну бази;
- органи управління;
- міжбюджетні відносини між платниками податкових і неподаткових платежів, державою й отримувачами бюджетних коштів, державним і місцевими бюджетами.

ТЕСТИ

Коли був прийнятий Бюджетний кодекс України

- A. 21 червня 2001 р.
- B. 28 квітня 1996 р.
- C. 28 вересня 2001 р.
- D. 15 червня 2007 р.

Організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи – це

- A. бюджетна система
- B. бюджетний процес
- C. бюджетний устрій
- D. бюджетний контроль

Організація виконання державного бюджету України й здійснення контролю за ним є

основною функцією

- A. державного казначейства
- B. рахункової палати
- C. контрольно-ревізійного управління
- D. КМУ

За рівнем адміністративного поділу місцеві бюджети поділяються на

- A. обласні
- B. міські
- C. районні
- D. усі відповіді вірні

Зі скількох стадій складається бюджетний процес

- A. 4
- B. 3
- C. 6
- D. 5

ТЕМА 3 МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ

Зміст теми

1. Міжбюджетні відносини: сутнісна складова та необхідність перерозподілу бюджетних коштів.
2. Сутність та види міжбюджетних трансфертів..
3. Механізм розподілу доходів між місцевими бюджетами в Україні.
4. Принципи бюджетної децентралізації в Україні.

Міжбюджетні трансфerti – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Види міжбюджетних трансфертів передбачені ст. 96 Бюджетного кодексу:

- дотація вирівнювання;
- субвенція;
- кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- інші дотації.

Відповідно до принципу субсидіарності виокремлено два критерії розмежування видів видатків: повнота надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача.

Характерно, що в основі будь-якого бюджетного розподілу завжди лежить норматив. Фінансовий норматив за Бюджетним кодексом визначається діленням загальної суми фінансових ресурсів, пов'язаних з певною метою, на чисельність мешканців чи споживачів такої соціальної послуги. В зв'язку з істотними відмінностями регіонів і міст Кабінету Міністрів України доручено розробляти ще й коефіцієнти коригування.

Ст. 98 містить обмежувальні параметри щодо формули, розроблюваної Кабінетом Міністрів України. Йдеться про те, що в ній потрібно враховувати такі параметри:

- 1) фінансовий норматив бюджетної забезпеченості та коефіцієнти коригування до них;
- 2) чисельність мешканців та споживачів соціальних послуг;
- 3) індекс відносної податкоспроможності відповідного міста чи району;
- 4) кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування для бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського (Автономної Республіки Крим) та міст обласного

значення, і прогноз доходів, визначених частиною другою ст. 66 цього Кодексу, – для районних бюджетів (прогнозний показник);

5) коефіцієнт вирівнювання.

Однозначно можна сказати, що кількість мешканців територіально-адміністративної одиниці у визначенні кошика доходів не враховується. Вона є у формулі, але з урахуванням індексу відносної податкоспроможності вплив її нівелюється.

$$D_{izak} = \frac{K_i (N_{i1} + N_{i2} + N_{i3}) D_{u4}}{(N_{u1} + N_{u2} + N_{u3})},$$

$$K_i = \frac{\frac{D_{i1} + L_{i1}}{D_{u1} + L_{u1}} N_{u1} + \frac{D_{i2} + L_{i2}}{D_{u2} + L_{u2}} N_{u2} + \frac{D_{i3} + L_{i3}}{D_{u3} + L_{u3}} N_{u3}}{(N_{i1} + N_{i2} + N_{i3})}$$

де D_{izak} – прогнозний показник обсягу доходів (кошика доходів), закріплених за місцевим бюджетом, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів;

K_i – індекс відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці (визначається з чотирма знаками після коми);

$D_{u1}, D_{u2}, D_{u3}, D_{i1}, D_{i2}, D_{i3}$ – обсяг доходів (кошика доходів), закріплених за усіма місцевими бюджетами та бюджетом адміністративно-територіальної одиниці за звітними даними про їх фактичні надходження за відповідні роки базового періоду;

$L_{u1}, L_{u2}, L_{u3}, L_{i1}, L_{i2}, L_{i3}$ – сума пільг, наданих місцевими органами влади з податків і зборів, що включені до обсягу доходів (кошика доходів), закріплених за усіма місцевими бюджетами та бюджетом адміністративно-територіальної одиниці за відповідні роки базового періоду;

$N_{u1}, N_{u2}, N_{u3}, N_{i1}, N_{i2}, N_{i3}$ – чисельність наявного населення України та адміністративно-територіальної одиниці на 1 січня відповідного року базового періоду;

D_{u4} – прогнозний обсяг доходів (кошика доходів), закріплених за усіма місцевими бюджетами на плановий бюджетний період.

Доходи розподіляються відповідно до попереднього (за останні три роки) співвідношення розподілу доходів між бюджетами з урахуванням загальної чисельності мешканців України.

Формула міжбюджетних трансфертів:

$$T_i = \alpha_i (V_i - (D_i + \Delta D_i))$$

де T – обсяг дотації вирівнювання (якщо це значення стає негативним, це означає перерахування коштів до Державного бюджету України);

α – коефіцієнт вирівнювання;

V – розрахунковий показник обсягу видатків;

D – прогнозний показник обсягу доходів (кошика доходів);

ΔD – розрахунковий обсяг коригування доходів;

i – означає, що розрахунок відбувається для кожного місцевого бюджету.

Головними визначальними факторами, що впливають на трансфerti, є: середня частка кошика доходів одного місцевого бюджету в загальній їх сумі за останні три роки; прогнозний обсяг доходів, закріплений за усіма місцевими бюджетами; динаміка коефіцієнта відносної податкоспроможності за останні три роки (тільки для дотаційних бюджетів); середньорічна динаміка скоригованого кошика доходів за останні три роки (тільки для бездефіцитних бюджетів).

ТЕСТИ

Міжбюджетні трансфери на вирівнювання дохідної спроможності бюджетів, що їх отримують – це

- A. субвенції
- B. міжбюджетні трансфери
- C. безпроцентні міжбюджетні позики
- D. дотації вирівнювання

Міжбюджетні трансфери для використання на певну мету в порядку, визначеному тим органом, що прийняв рішення їх надання – це

- A. міжбюджетні трансфери
- B. субвенції
- C. безпроцентні міжбюджетні позики
- D. дотації вирівнювання

Обсяг базової та реверсної дотацій визначає

- A. Верховною радою
- B. рахунковою палатою
- C. місцевими органами
- D. Міністерством фінансів

Субвенції на виконання інвестиційних проектів надаються на засадах

- A. солідарності
- B. конкурентності
- C. соціальної справедливості
- D. вирівнювання

Перерахування коштів, переданих до Державного бюджету України з бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів міст Києва і Севастополя, бюджетів міст республіканського підпорядкування Автономної Республіки Крим і міст обласного підпорядкування, районних і обласних бюджетів, забезпечують

- A. органи Державного казначейства України
- B. відповідні банківські установи
- C. державні та недержавні кредитно-фінансові установи
- D. органи місцевого самоврядування

ТЕМА 4

ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ТА МЕХАНІЗМ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Економічна природа бюджетного дефіциту і його причини.
2. Джерела покриття бюджетного дефіциту.
3. Бюджетний кредит і його форми.
4. Державний борг і механізм управління ним.
5. Видатки державного бюджету на обслуговування внутрішнього та зовнішнього боргів.

Бюджетний дефіцит як економічна категорія відображає співвідношення між

доходами і видатками бюджету з перевищенням видатків. Бюджетний дефіцит – наслідок певного стану економічних відносин, які виникають між учасниками суспільного виробництва в процесі використання фінансових ресурсів у більших обсягах, ніж має держава. З метою покриття витрат понад наявні фінансові ресурси застосовують грошову емісію, внутрішні й зовнішні позики.

За формою вияву розрізняють відкритий і прихований дефіцит бюджету. Відкритий бюджетний дефіцит – сума бюджетного дефіциту, яка офіційно зазначена у Законі "Про Державний бюджет" на відповідний рік. Прихований бюджетний дефіцит держава офіційно не визначає, він проявляється в завищенні планових обсягів доходів держави.

За причинами виникнення бюджетного дефіциту його поділяють на вимушений і свідомий. Свідомий бюджетний дефіцит виникає в умовах достатності ресурсів у суспільстві та досить високого рівня доходів юридичних та фізичних осіб; пов'язаний з політикою помірною оподаткування з метою зміцнення фінансової бази підприємницьких структур. За таких умов досить активно є політика позикових фінансів. Вимушений бюджетний дефіцит пов'язаний з низьким рівнем виробленого ВВП, коли навіть високий рівень оподаткування не може забезпечити бюджет держави достатніми доходами.

За критерієм впливу на економіку вирізняють активний і пасивний бюджетний дефіцит. Активний бюджетний дефіцит характеризується витрачанням коштів на інвестування економіки, що, в свою чергу, веде до зростання ВВП. Пасивний бюджетний дефіцит – спрямування коштів на покриття поточних витрат: соціальні трансферти, виплату заробітної плати в бюджетній сфері тощо.

За критерієм визначення складових бюджетного дефіциту виокремлюють:

- фактичний дефіцит бюджету – зовнішній прояв незбалансованості прибуткової і видаткової частин бюджету, який відображає реальні доходи, видатки бюджету і його дефіцит за певний період часу;
- структурний – різниця між видатками й доходами бюджету в умовах повної зайнятості;
- циклічний – оцінюється як різниця між фактичною величиною бюджетного дефіциту й структурним дефіцитом, виникає у результаті циклічного падіння виробництва внаслідок кон'юнктурних коливань, що призводить до дії вбудованих стабілізаторів: прогресивної системи оподаткування, системи державних трансфертів, системи участі в прибутках.

За терміном дії бюджетний дефіцит поділяють на тимчасовий і стійкий. Тимчасовий дефіцит зумовлений касовими розривами у виконанні бюджету або непередбачуваними обставинами і подіями. Тимчасовий касовий розрив – незбігання у часі фінансування видатків та надходження доходів бюджету. Стійкий дефіцит бюджету є в довготерміновому періоді, і, як правило, це наслідок спаду економіки або результат проведення відповідної фінансової політики.

Дефіцит розглядається як тимчасовий, якщо він становить не більше 3 % ВВП і є шляхи його подолання. Бюджетний дефіцит на рівні 10% ВВП вважається припустимим, але якщо він становить понад 20% – це вже критичний дефіцит.

Причинами дефіциту бюджету в Україні є: зменшення приросту національного доходу; збільшення бюджетних витрат; скорочення надходжень до бюджетів усіх рівнів, порівняно з видатками; брак чіткої фінансової стратегії; інфляційні процеси; циклічні спади й автоматичні стабілізатори; скорочення податків з метою стимулювання економіки без відповідного коригування державних видатків; наявність тіньового сектору економіки тощо.

Державний кредит – це сукупність грошових коштів, мобілізованих державою, коли вона відіграє роль позичальника, кредитора або гаранта.

Метою залучення коштів через державний кредит є: покриття бюджетного дефіциту; регулювання грошового обігу; акумуляція коштів для інвестиційних програм тощо.

Як фінансова категорія державний кредит виконує три функції фінансів:

розподільну; контрольну; регулювальну.

Державні позики є основною формою державного кредиту. За правовим оформленням розрізняють державні позики, що надаються на підставі угод, і забезпечені випуском цінних паперів. Угодами оформлюються, як правило, кредити від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інституцій. За допомогою цінних паперів мобілізуються кошти на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках.

Державний борг – це загальна сума заборгованості, складена з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань, що вступають у дію внаслідок виданих гарантій. Такий борг країна змушена виплачувати з відсотками. У свою чергу він складається із внутрішнього і зовнішнього боргів.

Внутрішній державний борг – заборгованість держави фірмам і громадянам певної країни, які володіють цінними паперами, випущеними її урядом. Згідно із ст. 1 Законом України “Про державний внутрішній борг України” державним внутрішнім боргом є “строкові боргові зобов'язання Уряду України у грошовій формі. Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності”.

Зовнішній державний борг – заборгованість держави перед іноземними громадянами, фірмами, урядами і міжнародними фінансовими організаціями.

Управління державним боргом розглядають як сукупність дій держави, пов'язаних з вивченням кон'юнктури на ринку позикових капіталів, випуском нових позик і розробкою умов випуску, з передплатою відсотків із раніше випущених позик, проведенням конверсії та консолідації позик, дій з визначення ставок відсотка з державного кредиту, а також погашенням раніш випущених позик, термін дії яких минув.

Рефінансування – погашення попередньої державної заборгованості шляхом випуску нових позик.

Конверсія – це зміна дохідності запозичень, наприклад, перетворення позик у довготермінові іноземні інвестиції.

Консолідація означає зміну умов запозичень, які пов'язані з термінами погашення заборгованості.

Відповідно до ст. 12 Бюджетного кодексу класифікують внутрішній державний борг:

За обсягом сум заборгованості: капітальний, який розраховується як загальна сума випущених і непогашених боргових зобов'язань держави; поточний, що визначається як витрати на сплату прибутку кредиторам за всіма борговими зобов'язаннями держави і на погашення зобов'язань, строк сплати яких настав.

За типами кредиторів: заборгованість перед юридичними особами – суб'єктами господарювання; заборгованість перед банківськими установами першого та другого рівнів банківської системи; заборгованість перед іншими органами управління; заборгованість перед фізичними особами та громадянами країни.

За терміном залучення позикового капіталу: короткотерміновий борг (до 1 року); середньотерміновий борг (від 1 до 3 років); довготерміновий борг (більше 3 років).

За типом боргового зобов'язання: заборгованість за отриманими кредитами; заборгованість за відсотками, нарахованими за кредитами; заборгованість за реалізованими державними борговими цінними паперами; заборгованість за іншими зобов'язаннями.

ТЕСТИ

Граничний розмір державного боргу не повинен перевищувати скільки відсотків фактичного річного обсягу ВВП

- A. 50%
- B. 60%
- C. 70%

D. 80 %

Дефіцит державного бюджету як форма прояву буває

- A. вимушений, свідомий
- B. активний, пасивний
- C. первинний, операційний
- D. відкритий, прихований

Однією з причин дефіциту бюджету в Україні є

- A. збільшення приросту національного доходу
- B. зменшення бюджетних витрат
- C. інфляційні процеси
- D. збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, порівняно з видатками

Сукупність грошових коштів, мобілізованих державою, коли вона відіграє роль позичальника, кредитора або гаранта – це

- A. державний кредит
- B. державний фінансовий контроль
- C. бюджетна дотація
- D. чисте кредитування

За правовим оформленням державні позики поділяються на

- A. облігації та казначейські зобов'язання
- B. відсоткові, вигащні, дисконтні
- C. внутрішні і зовнішні позики, державні позики, що надаються на підставі угод
- D. державні позики, забезпечені випуском цінних паперів

ТЕМА 5

СИСТЕМА ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ТА ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ З БОКУ ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Особливості побудови системи доходів та видатків бюджету у державі.
2. Доходи державного бюджету та місцевих.
3. Видатки державного бюджету та місцевих.
4. Фінансовий контроль з боку держави.
5. Державна казначейська служба України.

Державні доходи – та частина фінансових відносин, що пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у розпорядження держави та державних підприємств. При цьому акумульовані державою фінансові ресурси належать до централізованих, які залишаються в розпорядженні державних підприємств. Централізовані державні доходи формуються в основному за рахунок податкових надходжень, доходів за рахунок зовнішньоекономічної діяльності, платежів населення.

Мета поділу державних доходів на централізовані та децентралізовані – показати співвідношення джерел потреб загальнодержавних і колективних інтересів.

До централізованих державних доходів, окрім бюджетних, належать ресурси державних позабюджетних фондів, наприклад: фонду соціального страхування, Пенсійного фонду, фонду зайнятості населення та ін.

Головне джерело формування державних доходів – національний дохід.

Фінансові відносини, що виникають між державою з підприємствами, організаціями

і населенням, називаються бюджетними. Їх специфіка, як частини фінансових відносин, виявляється в тому, що вони: формуються у розподільному процесі, учасником якого є держава; пов'язані з акумуляцією і використанням централізованого грошового фонду, що має задовольняти потреби держави.

Склад бюджетних доходів, форми мобілізації грошових коштів у бюджет залежать від системи і методів господарювання, а також від економічних завдань, що вирішує суспільство.

Склад доходів Державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та Законом "Про Державний бюджет України" на відповідний рік. Починаючи з 2000 р. Державний бюджет поділяється на дві частини: загальний і спеціальний фонди.

Відповідно до Бюджетного кодексу України державні доходи класифікують за низкою ознак.

1. За джерелами утворення доходи поділяють на: доходи, отримані від розподілу новоствореної вартості (НД); доходи, що входять до складу фонду відшкодування, тобто частина амортизаційного фонду; доходи від реалізації національного багатства держави.

2. За соціально-економічними ознаками розрізняють: доходи від господарської діяльності; доходи від використання природних ресурсів; доходи від зовнішньоекономічної діяльності; доходи від банківської діяльності; доходи від реалізації дорогоцінних металів з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; державне мито; митні платежі; збори та інші неподаткові доходи; доходи від приватизації державного майна; доходи від громадян тощо.

Закріплені доходи – це ті, які, з огляду на постійно діючі нормативи, віднесені до бюджетів певного рівня на невизначений термін, у розмірі територіального надходження повністю або у твердо фіксованому розмірі (нормативні). Саме закріплені доходи створюють основу прибуткової частини кожного бюджету, що формується на території держави.

Регулюючі доходи – доходи, передбачені в Законі "Про Державний бюджет" на відповідний рік. Ці доходи не розподіляються між ланками бюджетної системи.

3. За ознакою залучення коштів державні доходи поділяються на податкові і неподаткові надходження.

До податкових надходжень належать: податок на доходи, податок на прибуток, податок на збільшення ринкової вартості; збори за використання природних ресурсів країни; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції.

Серед неподаткових надходжень вирізняють: доходи від власності і підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного продажу; надходження від фінансових санкцій та штрафів; інші неподаткові надходження.

4. За окремою ознакою класифікують доходи від операцій з капіталом. Відповідно до Бюджетного кодексу України ця група доходів охоплює: надходження від продажу основного капіталу; до них належать надходження від продажу споруд, обладнання, кораблів, літаків, безгосподарського майна, скарбів, дорогоцінних металів і каміння; надходження від продажу з державних запасів таких товарів, як стратегічні матеріали, зерно, надзвичайні і стратегічні запаси; надходження від продажу землі й нематеріальних активів; податки на фінансові операції та операції з капіталом.

5. Ознакою формування державних доходів можуть бути безповоротні і поворотні доходи.

Безповоротні доходи – це власні доходи держави і доходи, що надходять від інших суб'єктів бюджетних відносин.

Поворотні доходи – державні позики, за користування якими необхідно платити і які потрібно повернути у визначений термін.

З погляду централізації державні доходи поділяються на централізовані і децентралізовані.

Централізовані державні доходи – це доходи, що концентруються в Державному бюджеті та інших цільових фондах державних грошових коштів.

Децентралізовані державні доходи – кошти, які використовуються за місцем їх утворення на державних підприємствах і в бюджетних організаціях. До їх складу входить прибуток та амортизаційні відрахування.

Регіональні фінансові ресурси розглядають як сукупність доходів, створених господарським комплексом регіону, заощадження громадян, а також кошти, що надійшли в результаті їх територіального перерозподілу.

Державні видатки як економічна категорія – це грошові відносини з приводу розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів держави та їх використання за галузевим, цільовим і територіальним призначенням з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

Об'єктом державних видатків є грошові фонди, сформовані в процесі розподілу й перерозподілу ВВП.

Держава виконує свої функції або безпосередньо через систему органів управління, або через організації, установи та підприємства, які їй належать.

Державні видатки здійснюються як з централізованих фондів (бюджети різних рівнів, а також державні позабюджетні фонди), так і з децентралізованих (фонди державних підприємств).

Основна частина видатків місцевих бюджетів спрямована на соціальні заходи й управління місцевим господарством – фінансування муніципального будівництва, дорожнього господарства, побутових установ, громадського транспорту, видатків на освіту та охорону здоров'я.

Видатки бюджетів усіх рівнів бюджетної системи формуються з урахуванням: мінімальних державних соціальних стандартів; нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості; єдиних методологічних основ розрахунку мінімальної бюджетної забезпеченості.

Державні мінімальні соціальні стандарти – це державні послуги, надання яких громадянам на безоплатній і безповоротній основі за рахунок фінансування з бюджетів усіх рівнів бюджетної системи і бюджетів державних позабюджетних фондів гарантує держава на певному мінімально допустимому рівні.

Норматив мінімальної бюджетної забезпеченості – це мінімально допустима вартість державних або муніципальних послуг у грошовому вираженні, які надають органи державної влади або органи місцевого самоврядування у розрахунку на душу населення за рахунок коштів бюджетів.

Плановість – визначення оптимального розподілу видатків за окремими групами й галузями згідно з проектом бюджету. Оптимальність розподілу видатків визначається ефективністю використання бюджетних коштів з позицій забезпечення економічного зростання та соціальної гармонії у суспільстві.

Цільове спрямування коштів означає, що державні видатки здійснюються суворо за цільовим призначенням відповідно до напрямів витрачання, передбачених у фінансових планах. Головними цільовими напрямками державних витрат у комерційній сфері діяльності є капітальні вкладення і фінансування оборотних коштів, а в некомерційній – заробітна плата, витрати на поточне утримання, капітальні вкладення та ін.

Здійснення витрат бюджету досягається за допомогою бюджетного фінансування, яке розглядають як систему надання грошових коштів підприємствам, організаціям і установам на проведення заходів, передбачених бюджетом.

У практиці бюджетних асигнувань використовують дві форми бюджетного фінансування, що мають такі відмітні риси:

1) фінансування за системою "нетто-бюджет". Ця форма надання грошових коштів характеризується тим, що бюджетні асигнування спрямовуються на досить обмежений перелік витрат, передбачений затвердженим бюджетом;

2) фінансування за системою "брутто-бюджет", що застосовується для підприємств і організацій, які повністю перебувають на бюджетному фінансуванні. У такому разі бюджетні асигнування виділяються на всі види витрат, пов'язані як з поточним утриманням, так і з розширенням діяльності бюджетних установ.

Бюджетна позика – це бюджетні кошти, що надаються іншому бюджету на поворотній, безоплатній основі на термін не більше ніж шість місяців у межах фінансового року. Така позика відрізняється від субвенцій і субсидій тим, що останні використовують на стадії формування бюджету, а перші – на стадії його виконання.

У найзагальнішому вигляді видатки держави можуть поділяти на дві великі групи:

- витрати, зумовлені внутрішніми проблемами;
- витрати, пов'язані із зовнішніми функціями держави.

Основну частину витрат становить перша група. Лише у разі війни або зовнішньоекономічної експансії частка другої групи може зрости.

Стосовно економічних результатів державні видатки поділяються на продуктивні і непродуктивні.

Продуктивні – це ті витрати, які або збільшують переважне надбання держави, або зміцнюють економічні засади приватного господарства.

Непродуктивні витрати – витрати, що не дають жодного із зазначених вище результатів, але не є некорисними. Існують етичні блага, які перетворюються на блага господарські, і деякі війни зміцнюють енергію народу ліпше, ніж будь-який промисловий прогрес.

За характером потреб розрізняють видатки звичайні та надзвичайні. Звичайні видатки відповідають постійним потребам держави і поновлюються з кожним фінансовим роком, а надзвичайні – обумовлені випадковими і мінливими потребами.

За цільовим призначенням видатки держави поділяються на три групи: поточні видатки (бюджет поточного споживання), капітальні (бюджет розвитку), видатки, пов'язані з освітою і обслуговуванням страхових і резервних фондів. Кожна група витрат затверджується окремо.

Поточні витрати пов'язані з забезпеченням функціонування бюджетних організацій. До них належать: поточні витрати на утримання органів державної влади й управління, правоохоронних органів, на оборону, науку, надання соціальних і комунальних послуг, послуг народному господарству; виплата відсотків за державним боргом внутрішнім і зовнішнім; бюджетні позики на поточні потреби та ін.

Капітальні витрати спрямовуються на нове будівництво і розвиток діючих об'єктів державної і муніципальної власності в плані їх розширення, реконструкції, технічного переозброєння, а отже, пов'язані з фінансовими вкладеннями в основний капітал і приріст матеріальних оборотних коштів.

Видатки на соціальні потреби – це найбільший вид видатків. До них належать видатки на охорону здоров'я, освіти, соціальне забезпечення, соціальне страхування.

Казначейство – спеціалізована державна фінансова установа, до функцій якої належить підготовка проекту Державного бюджету, регулювання процесів формування і використання коштів бюджету, управління державним боргом і емісія державних цінних паперів. У процесі виконання Державного бюджету казначейство відстежує збір податків, мита й інших надходжень до бюджету, відкриває бюджетні кредити і надає бюджетні ресурси відповідно до затверджених асигнувань.

Єдиний казначейський рахунок – це система бюджетних рахунків органів Державного казначейства, відкритих в установах банків за відповідним балансовим рахунком, на які зараховуються податки, збори, інші обов'язкові платежі державного бюджету та надходження з інших джерел, установлених законодавством, і з яких органами Державного казначейства здійснюються платежі безпосередньо на користь суб'єктів господарської діяльності, які виконали роботи або надали послуги розпорядникам бюджетних коштів.

Державне казначейство України – центральний орган виконавчої влади, який керується у своїй діяльності Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, Національного банку України, наказами Міністерства фінансів України, Положенням про Державне казначейство.

Діяльність Державного казначейства фінансується за рахунок державного бюджету України. Державне казначейство України та його територіальні органи є юридичними особами, мають самостійні баланси, рахунки в установах банків.

Касове виконання бюджету – організація отримання грошових коштів до бюджету і видача бюджетних коштів, облік наявності бюджетних коштів у процесі виконання бюджету.

До повноважень Державного казначейства з виконання бюджетів за видатками належать:

- відкриття реєстраційних рахунків розпорядникам коштів;
- ведення зведених реєстрів розпорядників бюджетних і позабюджетних коштів бюджетних установ;
- оперативне прогнозування і касове планування бюджетних коштів згідно з бюджетним розписом;
- перерахування бюджетних коштів їх розпорядникам;
- оплата витрат розпорядників коштів;
- закриття реєстраційних рахунків після закінчення бюджетного періоду;
- облік і звітність з операцій щодо касового виконання бюджету за видатками.

Особові рахунки – рахунки, які відкривають в органах Державного казначейства розпорядникам бюджетних коштів (окрім розпорядників III ступеня) з метою зарахування коштів, що підлягають подальшому розподілу та перерахуванню конкретному розпорядникові (одержувачу) бюджетних коштів.

Реєстраційні рахунки – рахунки, що відкривають в органах Державного казначейства розпорядникам та одержувачам коштів Державного бюджету, для обліку операцій з коштами загального фонду бюджету.

Спеціальні реєстраційні рахунки – рахунки, які відкривають розпорядникам коштів Державного бюджету всіх ступенів та одержувачам коштів Державного бюджету для обліку доходів і видатків, передбачених їх кошторисами в частині спеціального фонду.

Головними розпорядниками бюджетних коштів є:

міністри і керівники центральних органів виконавчої влади – за Державним бюджетом;

керівники відділів обласних, міських, районних держадміністрацій – за місцевими бюджетами;

голови сільських і селищних рад – за сільськими і селищними бюджетами.

Кошторис – фінансовий документ, який містить інформацію про створення і використання грошових коштів відповідно до їх цільового призначення. Кошторис є основним плановим документом, що визначає обсяг, цільове спрямування і поквартальний розподіл бюджетних коштів, які використовуються на утримання установи.

Кошторис бюджетної установи має дві складові:

1) загальний фонд, що містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету і розподіл видатків за повною економічною класифікацією на виконання бюджетною установою основних функцій;

2) спеціальний фонд, що містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету і їх розподіл за повною економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою головних функцій.

Кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безоплатного

надання коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів-кошторисів витрат.

Кошторисне фінансування – метод покриття витрат установ і організацій згідно із затвердженим кошторисом.

ТЕСТИ

Доходи, що з огляду на постійно діючі нормативи, віднесені до бюджетів певного рівня на невизначений термін, у розмірі територіального надходження повністю або у твердо фіксованому розмірі

- A. закріплені
- B. регулюючі
- C. цільові
- D. неподаткові

Доходи, передбачені в Законі "Про Державний бюджет" на відповідний рік та не розподіляються між ланками бюджетної системи

- A. закріплені
- B. цільові
- C. неподаткові
- D. регулюючі

Державні послуги, надання яких громадянам на безоплатній і безповоротній основі за рахунок фінансування з бюджетів усіх рівнів бюджетної системи і бюджетів державних позабюджетних фондів гарантує держава на певному мінімально допустимому рівні – це

- A. державні мінімальні соціальні стандарти
- B. нормативи мінімальної бюджетної забезпеченості
- C. єдині методологічні основи розрахунку мінімальної бюджетної забезпеченості
- D. немає вірної відповіді

За цільовим призначенням видатки держави поділяються на

- A. витрати, зумовлені внутрішніми проблемами, та витрати, пов'язані із зовнішніми функціями держави
- B. продуктивні та непродуктивні витрати
- C. поточні видатки, капітальні, видатки, пов'язані з освітою і обслуговуванням страхових і резервних фондів
- D. звичайні та надзвичайні

До основних функцій державного фінансового контролю належать

- A. профілактична, інформаційна, мобілізуюча
- B. контролююча, інформаційна, мобілізуюча
- C. профілактична, інформаційна, фіскальна
- D. контролююча, фіскальна, мобілізуюча

ТЕМА 6

СУТНІСТЬ ТА РІЛЬ ПОДАТКІВ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

Зміст теми

1. Передумови виникнення та розвитку податків.
2. Соціальна роль податків.
3. Функції та елементи податків.
4. Принципи оподаткування та способи стягнення податків.
5. Класифікація податків.

Виникнення та становлення податків і оподаткування пов'язано з соціально-економічним розвитком держави і суспільства. Різні науковці по-різному ставляться до визначення періодів еволюції податків, виходячи з їх економічного змісту, функцій, які вони виконують, співвідношення прямих та непрямих податків тощо. Найбільш поширеним уявленням сьогодні є існування трьох етапів розвитку податків: перший етап охоплює стародавній світ і початок середніх віків, другий – XVI – XVIII ст., третій етап припадає на XIX ст. і продовжується по наші часи.

Перший етап пов'язаний із зародженням оподаткування. Він характеризується нерозвиненістю і випадковим характером податків. Основним джерелом доходів держави були не податки, а здобич, отримана у війнах, контрибуції, данина з переможених народів, дарування, добровільні підношення.

На другому етапі розвитку оподаткування податки стають постійним джерелом державних доходів, хоч і не займають лідируючих позицій. Утримання регулярної армії і розширення адміністративного апарату вимагають суттєвих фінансових ресурсів. Введені податки відрізняються своєю різноманітністю. Вони вимагають більш складної системи обліку і визначення об'єкта оподаткування і податкової бази.

Третій етап еволюції оподаткування характеризується визначенням податків основним джерелом доходів бюджету держави. Об'єктивні процеси зростання промислового виробництва, розвиток фондового ринку, поява нових форм підприємницької діяльності, збільшення доходів населення привели до збільшення видатків на утримання державного апарату, що потребувало додаткового фінансування.

Згідно з Податковим кодексом України податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Податок є інструментом держави для виконання притаманних їй функцій. Функціями податку є зовнішній прояв його внутрішньої сутності як форми перерозподільних відносин між державою і суб'єктами господарювання. Наскільки добре податок виконує покладені на нього функції, залежить від суб'єкта, який його встановлює та адмініструє, тобто від держави.

Податкам притаманні дві основні функції – фіскальна та регулююча. Реалізація фіскальної функції пов'язана з формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб.

Зміст регулюючої функції податків полягає у регулюванні грошових доходів, розподілі податкових платежів між юридичними та фізичними особами, галузями економіки, державою в цілому та її територіальними утвореннями, досягненні рівноваги між попитом і пропозицією, виробництвом і споживанням.

ТЕСТИ

Податок – це

А. плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності

В. платіж у грошовій формі

С. плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних дій

Д. обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з юридичних і фізичних осіб

Реалізація фіскальної функції податків пов'язана з

А. контролем за дотриманням податкового законодавства

В. регулюванням грошових доходів між юридичними та фізичними особами, сферами і галузями економіки, державою в цілому та її територіальними утвореннями, досягненням рівноваги між попитом і накопиченням

С. формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб

Д. перерозподілом національного доходу між різними соціальними верствами і групами населення, а також між сферами та галузями народного господарства, що здійснюється з метою виконання державою своїх соціально-економічних і загальнонаціональних функцій

Назвіть функції, які виконують податки

А. контрольна

В. фіскальна

С. розподільна

Д. регулююча

За характером використання податки поділяються на

А. загальні

В. прями

С. спеціальні

Д. регулярні

За правовою ознакою податки поділяються на

А. власні

В. звичайні

С. місцеві

Д. загальнодержавні

ТЕМА 7

ПОДАТКОВА СИСТЕМА І ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

Зміст теми

1. Сутність податкової системи та принципи її побудови.
2. Податкова система України.
3. Устрій податкової системи України.
4. Податкова політика: сутність та види.
5. Податкова політика як елемент забезпечення функціонування держави.

В ринкових умовах господарювання та існування різних форм власності основним методом формування доходів держави є податки, які складають податкову систему.

Податкова система – сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які справляються в установленому законодавством порядку. В більш широкому розумінні податкова система представляється як регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування,

сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування.

Вихідними принципами, на яких ґрунтується податкове законодавство України, а отже і принципами побудови податкової системи, які визначені Податковим кодексом України, є:

1. Загальність оподаткування. Кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені Податковим кодексом, законами з питань оподаткування та митної справи податки і збори, платником яких вона визнається.

2. Рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації.

3. Невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства.

4. Презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу.

5. Фіскальна достатність. Встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості видатків бюджету з його надходженнями.

6. Соціальна справедливість. Суть принципу соціальної справедливості полягає в установленні податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків.

7. Економічність оподаткування. Тобто установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування.

8. Нейтральність оподаткування. Встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків.

9. Стабільність. Принцип стабільності полягає в тому, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки.

10. Рівномірність та зручність сплати. Суть принципу полягає в установленні строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення видатків та зручності їх сплати платниками.

11. Єдиний підхід до встановлення податків та зборів. Цим принципом передбачається визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

До основних напрямків державного регулювання відносять:

1) формування правової бази для ефективного функціонування економіки; 2) управління державним сектором економіки; 3) фінансово-бюджетне та грошово-кредитне регулювання, у тому числі фіскальна політика держави, яка на сучасному етапі неможлива без податкової політики; 4) макроекономічне прогнозування та планування; 5) регулювання структурної перебудови економіки; 6) регулювання науково-технічних та інноваційних процесів; 7) регулювання зовнішньоекономічної діяльності; 8) регулювання природоохоронної діяльності.

Державне регулювання економіки – це діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму відповідно до цілей й пріоритетів державної економічної політики.

Податкову політику розглядають як систему дій та заходів держави з метою розвитку національної економіки з урахуванням впливу світових тенденцій і внутрішньої кон'юнктури, яка втілюється через механізм оподаткування.

Податкову політику також можна визначити як діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які є знаряддям розподілу і перерозподілу частини валового

внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави.

Охарактеризуємо окремі види податкової політики.

Залежно від впливу податкової політики на соціально- економічний розвиток країни.

Політика максимальних податків. При проведенні зазначеної податкової політики держава застосовує досить високий рівень податкового навантаження, скорочує пільги, впроваджує нові види податків із метою максимізації суми податкових надходжень. Коли відсутні економічні, соціальні й політичні передумови для проведення політики максимальних податків, виявляються негативні наслідки її застосування, а саме:

- скорочення фінансових ресурсів платників податків мінімізує можливість забезпечення економічного зростання та істотно зменшує обсяги розширеного відтворення в суспільстві, а також провокує ухилення від сплати податків;

- масово розвивається тіньова економіка, основою якої є просте викачування фінансових ресурсів із національного багатства суспільства і переведення їх на закордонні рахунки іноземних банків.

Політика економічного розвитку передбачає послаблення податкового навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності, за рахунок чого держава стимулює нарощення фінансового капіталу у платників податків та забезпечує розширення суспільного відтворення. Основною метою проведення такої політики є стимулювання економічного зростання шляхом підвищення інвестиційно-інноваційної активності за рахунок наявності сприятливого податкового клімату. Проте при проведенні державою такої податкової політики проявляються негативні наслідки її застосування, а саме:

- скорочення податкових надходжень неминуче призводить до недофінансування певних соціальних програм, освіти, охорони здоров'я, науки;

- суттєво скорочується сфера суспільних благ, тобто тих благ, які опосередковано оплачуються за рахунок бюджетних видатків;

- обмежується вплив держави на процеси споживання, на зайнятість і скорочується соціальний захист малозабезпечених верств населення.

Зазначена податкова політика проводиться в той час, коли намічається стагнація економіки, що загрожує перейти в економічну кризу. Подібні методи податкової політики, що отримала назву «рейганоміка», були використані, зокрема, в США на початку 80-х років ХХ ст.

Політика виважених податків. Суть такої податкової політики полягає у встановленні такого рівня оподаткування, який би сприяв розвитку економіки країни та водночас підтримував значущий обсяг соціальних витрат. Політика збалансування інтересів при проведенні податкових маніпуляцій вимагає високої фіскальної техніки і виваженої податкової етики платників податків із одночасним системним контролем зі сторони держави за процесом оподаткування.

ТЕСТИ

Принцип нейтральності податкової системи – це

- А. установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків
- В. установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків
- С. недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації
- Д. визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку

Принцип соціальної справедливості – це

- А. установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків
- В. встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості

витрат бюджету з його надходженнями

С. установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків

Д. недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації

Податкова політика – це

А. політика держави, через яку уповноважена державою інституція контролює обсяг пропозиції грошей з метою встановлення цінової стабільності, сприяння економічному зростанню, дотриманню рівня безробіття населення на низькому рівні

В. сукупність державних заходів, спрямованих на зміцнення доходної частини державного бюджету, посилення соціальної направленості видатків бюджету, створення умов макроекономічної стабілізації

С. діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які є знаряддям розподілу і перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави

Д. діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами, на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора у національній економіці

Інструментами податкової політики є

А. податкова ставка

В. ліцензії

С. тарифні обмеження

Д. реклама

Політика максимальних податків характеризується

А. практикою встановлення максимального числа податків, високих прогресивних ставок, широких податкових баз, скорочення числа пільг, що приводять в сукупності до збільшення податкового тягаря на економіку і населення

В. практикою встановлення мінімального податкового навантаження на економіку

С. практикою встановлення оптимального податкового навантаження на економіку

Д. немає вірної відповіді.

ТЕМА 8

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ ТА ЗБОРИ

Зміст теми

1. Загальнодержавні податки та збори: сутнісна складова та роль для держави.
2. Суб'єкти оподаткування загальнодержавних податків та зборів.
3. База та об'єкти оподаткування загальнодержавних податків та зборів.
4. Механізм розрахунку загальнодержавних податків та зборів..
5. Термін сплати загальнодержавних податків та зборів.

До загальнодержавних належать такі податки та збори:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито.

Непрямі податки – це податки на товари і послуги, що встановлюються як надбавка до цін на товари або тарифи на послуги і не залежать від доходів платників податків, включаються виробниками (продавцями) в ціну товару і потім надходять державі.

У відпускну ціну продукції підприємств виробничої сфери можуть бути включені два непрямі податки: акцизний податок та податок на додану вартість (ПДВ). Ціна реалізації споживачам імпортованих товарів може включати три види непрямих податків: ввізне мито, акцизний податок, ПДВ.

Мито – це загальнодержавний податок, установлений Податковим кодексом України та Митним кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до Митного кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Митне оподаткування – один із напрямків митної політики держави, спосіб митного регулювання. Становлення і розвиток митної справи в Україні здійснюється в напрямку уніфікації із загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами і стандартами.

Загальне керівництво митною справою в Україні здійснюють:

1) Верховна Рада України – визначає основні напрямки митної політики, структуру системи органів державного регулювання митної справи, встановлює ставки мита, спеціальні митні зони та митні режими на території держави тощо.

2) Кабінет Міністрів України – забезпечує здійснення митної політики відповідно до законів, встановлює розміри митних зборів, проводить переговори та укладає міжнародні договори України тощо.

Безпосереднє керівництво митною справою здійснює Державна митна служба України.

Податок на прибуток займає важливе місце в системі прямого оподаткування, оскільки його розмір безпосередньо залежить від результатів фінансово-господарської діяльності підприємства. Матеріальна сторона податку на прибуток виражається у формуванні національного доходу держави у грошовій формі, а суспільний зміст його полягає у тому, що він, як складова податкової системи, виступає специфічною формою реалізації виробничих відносин. Податки підприємств зменшують їх обігові кошти, фонд оплати труда, можливості інвестування нерозподіленого прибутку у розвиток виробництва тощо.

Використання податку на прибуток підприємств як зручного інструмента державного регулювання економічних процесів здійснюється через вибір напряму розподілу прибутку, організаційно- правової форми ведення бізнесу, виду господарської діяльності, методів фінансування інвестицій, розподіл і перерозподіл ВВП, стимулювання сфер діяльності, інвестицій і інновацій тощо.

Цей податок має досить широку соціальну підтримку внаслідок того, що дає можливість державі коректувати розподіл прибутків, виходячи з критерію справедливості. У підприємства оподатковується не первинний капітал, а його приріст, тобто прибуток, що не перешкоджає подальшому розвитку бізнесу та не підриває основи соціального добробуту.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – одне з основних джерел доходів бюджету держави, яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення. Він має економічну, фінансову, політичну і соціальну характеристики. З економічної позиції ПДФО – це відчуження частини власності платника на користь держави, з фінансової – засіб для наповнення місцевих бюджетів. Політичний бік цього податку стосується узгодження інтересів різних верств суспільства. Соціальна значимість ПДФО полягає в тому, що він зачіпає інтереси всього економічно активного населення країни, згладжуючи ступінь нерівності в доходах, впливає на рівень заощаджень населення, обсяг, динаміку і структуру внутрішнього попиту, якість життя, демографічні та інші показники соціальної сфери.

Платежем, який суттєво впливає на екологічну складову економічного розвитку країни, є екологічний податок, який було впроваджено з прийняттям Податкового кодексу

України. До прийняття Податкового кодексу діяв збір за забруднення навколишнього природного середовища, який набув трансформації через екологічний податок, оскільки багато елементів податку залишилися схожими.

Вперше ідею запровадження екологічного податку, що повинен справлятися за заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, висунув англійський економіст А.С. Пігу.

ТЕСТИ

Платниками податку на прибуток – резидентами є

- A. дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні
- B. юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами
- C. дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет
- D. немає вірної відповіді

До загального місячного оподатковуваного доходу платника ПДФО включається

- A. дохід у вигляді дивідендів, вигащів, призів, процентів (крім процентів у сумі, що перевищує в рік сімнадцять прожиткових мінімумів для працездатної особи
- B. сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, що вносяться за рахунок його роботодавця
- C. аліменти, що виплачуються платнику податку згідно з рішенням суду або за добровільним рішенням сторін
- D. дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду

Об'єктом оподаткування ПДВ є операції з

- A. постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України
- B. ввозу на митну територію України товарів в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами
- C. реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазайними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави
- D. немає вірної відповіді

За нульовою ставкою ПДВ оподатковуються операції з

- A. експорту товарів (супутніх послуг), якщо їх експорт підтверджений митною декларацією, оформленою відповідно до вимог митного законодавства
- B. передачі майна у схов (відповідальне зберігання), а також у лізинг
- C. надання послуг із страхування
- D. надання послуг з інкасації

Для визначення сум акцизного податку застосовують такі види ставок

- A. пропорційні, прогресивні, регресивні
- B. адвалорні
- C. специфічні, адвалорні, змішані (адвалорні та специфічні одночасно)
- D. немає вірної відповіді

ТЕМА 9

МІСЦЕВІ ПОДАТКИ ТА ЗБОРИ

Зміст теми

1. Місцеві податки та збори: сутнісна складова та роль для держави.
2. Суб'єкти оподаткування місцевих податків та зборів.
3. База та об'єкти оподаткування місцевих податків та зборів.
4. Механізм розрахунку місцевих податків та зборів..
5. Термін сплати місцевих податків та зборів.

До місцевих належать такі податки та збори:

- податок на майно;
- єдиний податок;
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

Платниками податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений в натурі, платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом. Якщо об'єкт житлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової нерухомості.

Не є об'єктом оподаткування:

- а) об'єкти житлової нерухомості, які перебувають у власності держави або територіальних громад (їх спільній власності);
- б) об'єкти житлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом;
- в) будівлі дитячих будинків сімейного типу;
- г) садовий або дачний будинок, але не більше одного такого об'єкта на одного платника податку;
- г) об'єкти житлової нерухомості, які належать багатодітним сім'ям та прийомним сім'ям, у яких виховується троє та більше дітей, але не більше одного такого об'єкта на сім'ю;
- д) гуртожитки.

Базою оподаткування є житлова площа об'єкта житлової нерухомості. База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, обчислюється органом державної податкової служби на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Платниками туристичного збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк.

Платниками збору не можуть бути особи, які:

- 1) постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір;
- 2) особи, які прибули у відрядження;
- 3) інваліди, діти-інваліди та особи, що супроводжують інвалідів I групи або дітей-інвалідів (не більше одного супроводжуючого);

4) ветерани війни;

5) учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; 6) особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих та санаторно-курортних закладів;

7) діти віком до 18 років;

8) дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади.

Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 % до бази справляння збору.

Базою справляння є вартість усього періоду проживання (ночівлі) за вирахуванням податку на додану вартість. До вартості проживання не включаються витрати на харчування чи побутові послуги, телефонні рахунки, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд (віз), обов'язкове страхування, витрати на усний та письмовий переклади, інші документально оформлені витрати, пов'язані з правилами в'їзду.

Згідно з рішенням сільської, селищної та міської ради справляння збору може здійснюватися:

а) адміністраціями готелів, кемпінгів, мотелів, гуртожитків для приїжджих та іншими закладами готельного типу, санаторно-курортними закладами;

б) квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб на поселення у будинки (квартири), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

в) юридичними особами або фізичними особами - підприємцями, які уповноважуються сільською, селищною або міською радою справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Зазначені податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних з тимчасовим проживанням (ночівлею), і зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку (квитанції) на проживання.

Сума туристичного збору, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, сплачується у строки, визначені для квартального звітного (податкового) періоду.

Базовий податковий (звітний) період за туристичним збором дорівнює календарному кварталу.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності - особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку:

1) перша група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 1000000 гривень;

2) друга група - фізичні особи - підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

- не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб;

- обсяг доходу не перевищує 5000000 гривень.

Дія цього підпункту не поширюється на фізичних осіб - підприємців, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна (група 70.31 КВЕД ДК 009:2005), а також здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного

каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння. Такі фізичні особи - підприємці належать виключно до третьої групи платників єдиного податку, якщо відповідають вимогам, встановленим для такої групи;

3) третя група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 7000000 гривень;

4) четверта група - сільськогосподарські товаровиробники:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків;

б) фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України "Про фермерське господарство", за умови виконання сукупності таких вимог:

- здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власновирощеної або відгодованої продукції та її продаж;

- провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;

- не використовують працю найманих осіб;

- членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні частини другої статті 3 Сімейного кодексу України;

- площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше двох гектарів, але не більше 20 гектарів.

ТЕСТИ

Визначте податки та збори, що не відносяться до складу місцевих

- A. податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
- B. єдиний податок
- C. комунальний податок
- D. збір за місця для паркування транспортних засобів
- E. туристичний збір

Об'єктом оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є

- A. об'єкт житлової нерухомості
- B. об'єкт нежитлової нерухомості
- C. об'єкти житлової та нежитлової нерухомості
- D. об'єкти житлової, нежитлової нерухомості та транспортні засоби

Базою справляння туристичного збору є

- A. вартість усього періоду проживання (ночівлі) за вирахуванням податку на додану вартість
- B. вартість усього перших десяти діб проживання (ночівлі) за вирахуванням податку на додану вартість
- C. вартість усього періоду проживання (ночівлі) з урахуванням податку на додану вартість
- D. вартість усього перших десяти діб проживання (ночівлі) з урахуванням податку на додану вартість

Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на

- A. 2 групи

- B. 4 групи
- C. 5 груп
- D. 6 груп

Для платників фіксованого сільськогосподарського податку частка сільськогосподарського товаровиробництва з загальному об'ємі доходу має становити

- A. 60 %
- B. 65 %
- C. 70 %
- D. 75 %

ТЕМА 10

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

Зміст теми

1. Основні етапи становлення ДПС України та принципи її роботи.
2. Структура організації податкової служби.
3. Завдання та функції органів податкової служби.

Державна податкова служба України (ДПС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок).

ДПС у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Основними завданнями ДПС є:

1) реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону;

2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування:

- державної податкової політики;
- здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів;
- державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального;
- державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску;
- державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону.

ДПС відповідно до покладених на неї завдань:

1) вносить в установленому порядку на розгляд Міністра фінансів пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, наказів Мінфіну, а також подає Міністрові фінансів на погодження позицію щодо проектів нормативно-правових актів, розробниками яких є інші центральні органи виконавчої влади;

2) розробляє проекти законів України, проекти актів Президента України, Кабінету Міністрів України, проекти наказів Мінфіну та пропозиції щодо інших нормативно-правових актів з питань, що належать до сфери діяльності ДПС, та в установленому порядку подає їх Міністру фінансів;

3) розробляє та подає пропозиції щодо форм податкових декларацій (розрахунків), звітності та інших документів;

4) здійснює контроль за дотриманням вимог податкового законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС;

5) здійснює контроль за правомірністю бюджетного відшкодування податку на додану вартість;

6) здійснює податковий контроль за встановленням відповідності умов контролюваних операцій принципу “витягнутої руки”;

7) здійснює реєстрацію та веде облік платників податків, об’єктів оподаткування та об’єктів, пов’язаних з оподаткуванням, проводить диференціацію платників податків;

8) забезпечує достовірність та повноту ведення обліку платників податків (платників єдиного внеску), суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, об’єктів оподаткування та об’єктів, пов’язаних з оподаткуванням;

9) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків, інших реєстрів, банків і баз даних, ведення яких покладено законодавством на ДПС, а також реєстру страхувальників Державного реєстру загальнообов’язкового державного соціального страхування;

10) здійснює контроль за дотриманням виконавчими комітетами сільських, селищних рад та рад об’єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, порядку прийняття та обліку податків і зборів від платників податків, своєчасністю і повнотою перерахування зазначених сум до бюджету;

11) забезпечує ведення обліку податків, зборів, платежів;

12) здійснює адміністрування податків, зборів, платежів, єдиного внеску, у тому числі проводить відповідно до законодавства перевірки та звірки платників податків (платників єдиного внеску);

13) контролює своєчасність подання платниками податків (платниками єдиного внеску) передбаченої законом звітності (декларацій, розрахунків та інших документів, пов’язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів, платежів), своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків, зборів, платежів, єдиного внеску;

14) застосовує до платників податків (платників єдиного внеску) передбачені законом фінансові (штрафні) санкції (штрафи) за порушення вимог податкового законодавства чи законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС;

15) складає стосовно платників податків - фізичних осіб та посадових осіб платників податків - юридичних осіб протоколи про адміністративні правопорушення та виносить постанови у справах про адміністративні правопорушення у порядку, встановленому законом;

16) застосовує до фінансових установ, які не подали відповідним контролюючим органам ДПС в установленій законом строк повідомлення про відкриття або закриття рахунків платників податків чи розпочали здійснення видаткових операцій за рахунком платника податків до отримання повідомлення відповідного територіального органу ДПС

про взяття рахунка на облік у ДПС, фінансові (штрафні) санкції (штрафи) в установлених Податковим кодексом України розмірах;

17) організовує роботу та здійснює контроль в межах повноважень, передбачених законом, за погашенням заборгованості з інших платежів, контроль за справлянням яких віднесено до компетенції ДПС;

18) здійснює погашення податкового боргу, стягнення своєчасно ненарахованих та/або несплачених сум єдиного внеску та інших платежів;

19) організовує роботу та здійснює контроль за проведенням роботи з розстрочення, відстрочення та реструктуризації грошових зобов'язань та/або податкового боргу, а також недоїмки із сплати єдиного внеску;

20) приймає рішення про розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань та/або податкового боргу, а також про перенесення строків сплати розстрочених, відстрочених сум або їх частки, повідомляє Мінфіну про прийняті рішення та здійснює їх погодження з Мінфіном у випадках та порядку, визначених законодавством тощо.

ТЕСТИ

Податкову службу України створено у

- A. 1996 р.
- B. 1991 р.
- C. 1990 р.
- D. 1992 р.

Державна податкова адміністрація України була утворена у

- A. 1990 р.
- B. 1993 р.
- C. 1998 р.
- D. 1996 р.

Структурні підрозділи податкової міліції функціонують у складі фіскальної служби з

- A. 1990 р.
- B. 2000 р.
- C. 1998 р.
- D. 1996 р.

Державна податкова служба України утворена у

- A. 2014 р.
- B. 2013 р.
- C. 2010 р.
- D. 2019 р.

Організаційно-функціональна структура податкової служби України в залежності від поєднання функцій по адмініструванню податків та зборів відноситься до

- A. комплексного типу
- B. адміністративно-територіального типу
- C. змішаного типу
- D. спеціалізованого типу

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Вивчення дисципліни дозволяє сформувати професійні компетенції:

Знання і розуміння:

- структури банківської системи, функції і задачі центральних банків та комерційних банків;
- порядку створення, реєстрації та ліцензування комерційних банків;
- сутності, значення і технології здійснення пасивних операцій комерційних банків, а також порядок формування їх ресурсної бази - власних, залучених і запозичених коштів;
- сутності, значення і технології здійснення активних операцій комерційних банків;
- порядку формування фінансового результату діяльності комерційних банків, його оподаткування і використання;
- механізму забезпечення стабільності банківської системи.

Застосування знань і розуміння:

- уміння ефективно використовувати механізм банківської діяльності для менеджменту фірми чи установи;
- уміння використовувати набутий обсяг знань для забезпечення сталої діяльності того чи іншого підрозділу організації в умовах зростаючої інтеграції банківських систем;
- уміння організувати та забезпечити роботу банківських установ;
- уміння організувати проведення банківськими установами основних операцій по формуванню ресурсів та їх розміщенню;
- уміння організувати взаємовідносини банківських установ з підприємствами всіх рівнів, державою і недержавним сектором економіки;

Формування суджень:

- здатність підбирати відповідні засоби та методи впливу банківської діяльності на результати своєї професійних цілей;
- здатність виконувати необхідний обсяг робіт по дослідженню сутності й особливостей надання різноманітних банківських послуг;
- здатність відстежувати та враховувати міжнародний досвід, а також перспективні можливості розвитку фінансово-кредитної системи;
- здатність робити відповідний аналіз та здійснювати операції на фондовому, кредитному ринках;
- здатність володіти прийомами пошуку та використання наукової інформації, використовувати при цьому технічні засоби збору та обробки інформації, працювати на персональному комп'ютері.

Основна література

1. Катан Л.І., Демчук Н.І., Бабенко-Левада В.Г., Журавльова Т.О. Банківська система: навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2017. 444 с.
2. Демчук Н.І., Довгаль О.В., Владика Ю.П.. Банківські операції: навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2017. 461 с.
3. Карась П.М., Приходько Н.В., Пащенко О.В., Гришина Л.О. Банківська система: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 292 с.
4. Кузнецова С.А., Болгар Т.М., Пестовська З.С. Банківська система: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 400 с.
5. Волкова В.В., Волкова Н.І., Добровольський О.І. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів та контролю якості засвоєння навчального матеріалу з дисципліни «Банківська система». Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019, 168 с
6. Банківська система: підручник / М.І. Крупка та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 556 с
7. Прасолова С.П. Вовченко О.С. Банківські операції: навч. посіб. та практ. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 568 с.
8. Котковський В.С. Неізнана О.В. Банківські операції. навч. посіб. Київ: Кондор, 2011. 498 с.

Допоміжна

1. Алексєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 276 с.
2. Боришкевич О.В., Краснова І.В., Білошапка В.С. Баріда Н.П., Макаренко О.І., Краснов В.Г. Валютне регулювання та контроль: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2008. 400с.
3. Вовчак О.Д., Руцишин Н.М., Андрійків Т.Я. Кредит і банківська справа: підручник. Київ: Знання, 2008. 564 с.
4. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович та ін.; за заг. ред. А.М. Герасимовича. Київ: КНЕУ, 2003. 599 с.
5. Банківські операції: підручник / О.В. Дзюблюк та ін.; за заг. ред. О.В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, Економічна думка, 2009. 696 с.
6. Котковський В.С., Неізнана О.В., Головка С.І., Мстойн К.В. Банківський нагляд: навч. посіб. Львів: «Магнолія-2006», 2014. 314 с.
7. Петрашко Л.П. Валютні операції: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 204 с.
8. Пуховкіна М.Ф., Остапшин Т.П., Білошапка В.С. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ. 2003, 180с.
9. Роуз П. Банковский менеджмент. Москва: Дело, 1997. 768 с.
10. Руденко Л.В. Організація міжнародних кредитно-розрахункових операцій в банках: навч. посіб. Київ: Академія, 2002. 376 с.
11. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2003. 616 с.
12. Рябініна Л.Н. Деньги и кредит: учеб. пособие. Киев: Центр учебной литературы, 2008. 602 с.
13. Савлук М.І. Гроші та кредит: підручник – 4-те вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. Київ: КНЕУ, 2006. 744 с.
14. Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб. / О.І. Береславська та ін.; за заг ред. М.І. Савлука. Київ: КНЕУ, 2002. 392 с.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Державний комітет статистики України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Міністерство економіки України. Офіційна сторінка. URL: <http://me.kmu.gov.ua>.
4. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
5. Електронний фонд Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
6. Сайт аналітичних новин в галузі страхування. URL: <http://www.forinsurer.com>
7. Національний банк України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.bank.gov.ua>
8. Банки України: факти, обговорення, аналіз. URL: <http://www.uabank.net>.
9. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. №2121. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Постанова НБУ від 28.08.2001 р. №368. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO. Постанова Правління НБУ від 01.11.2016р. №393-рш URL: <http://www.rada.gov.ua>.
12. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 р. №351. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
13. Про цінні папери та фондовий ринок. Закон України від 23.02.2006р. №3480-IV. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
14. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи. Постанова НБУ від 17.09.2015 р. №615. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
15. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами. Постанова НБУ від 03.12.2003 р. №516. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Зміст теми

1. Банківська система, її сутність, цілі та взаємозв'язок із іншими системними структурами.
2. Функції банківської системи
3. Моделі організації та функціонування банківських систем

Банківська система не просто сукупність банків, що функціонують в економіці, а законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Самостійність банківської системи як економічної структури має подвійне спрямування:

- відносно окремих банків як її структурних елементів;
- відносно інших подібних великих систем, які функціонують в економіці паралельно з банківською.

Відносно окремих банків самостійність системи проявляється у специфічних цілях та функціях її порівняно з цілями та функціями банків.

Залежно від впорядкованості банків, відповідно до діючого банківського законодавства розрізняють два основних типи побудови банківської системи:

- однорівнева банківська система;
- дворівнева банківська система.

Банківська система спроможна виконувати три такі функції:
трансформаційну;

створення платіжних засобів та регулювання грошового обороту (емісійну);
забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційна).
Класифікація моделей організації і функціонування банківських систем:

1. За принципом побудови комерційних банків.

принцип сегментування - характерний для США та Японії, де банкам заборонено здійснювати операції з цінними паперами корпорацій, з нерухомістю, страхові операції;

принцип універсальності - характерний для більшості країн Західної Європи, банки другого рівня можуть надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку.

2. За характером взаємовідносин банків з промисловістю розрізняють дві моделі:
відкритого ринку та корпоративного регулювання.

ТЕСТИ

Банківська система України складається з банківських установ

- A. одного рівня
- B. двох рівнів
- C. трьох рівнів
- D. правильна відповідь відсутня

В Україні існують банківські об'єднання таких типів

- A. банківська холдингова група
- B. банківська корпорація
- C. фінансова холдингова група
- D. усі відповіді правильні

Банк вважається спеціалізованим ощадним банком, якщо

- A. понад 50% активів є активами одного типу
- B. понад 50% пасивів є вкладками фізичних осіб
- C. понад 70% активів є активами одного типу
- D. понад 70% пасивів є пасивами одного типу

Характерні риси банківської системи

- A. динамічність
- B. дворівнева будова
- C. саморегуляція
- D. усі відповіді правильні

Банківська система це

- A. законодавчо визначена самостійна система фінансових посередників, кредитних установ, об'єднань та асоціацій банків, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і здійснюють міжбанківські розрахунки між членами цієї системи
- B. законодавчо визначена чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі
- C. система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах України
- D. функціонально взаємозв'язані в самостійну економічну структуру програмно-технічні засоби, що призначені для виконання міжбанківських розрахунків між її учасниками

ТЕМА 2

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Зміст теми

1. Походження центральних банків та правові основи їх організації.
2. Функції центрального банку.
3. Характеристика основних напрямів діяльності Центрального банку
4. Становлення та діяльність центрального банку в Україні

Історично склалося два шляхи виникнення центральних банків:

1) еволюційний – становлення центрального банку відбувалося протягом тривалого періоду часу шляхом поступового закріплення за ним монопольної емісії банкнот (Банк Англії, Банк Голландії, Банк Франції);

2) директивний – держава приймала рішення про заснування центрального банку, закріпивши за ним монопольне право випуску грошей у країні, наділивши його також функціями регулювання діяльності комерційних банків та грошово-кредитного регулювання економіки (Федеральна резервна система США, Резервний банк Австралії, Національний банк України).

Організаційно-правові основи центральних банків промислово розвинутих країн різні. За характером власності центральні банки можна поділити на три види:

1) державні – 100% капіталу центрального банку цих країн належить державі (Франція, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Україна);

2) акціонерні – увесь капітал цих банків може належати комерційним банкам (наприклад, у США) чи іншим фінансовим установам (наприклад, в Італії 100% капіталу центрального банку належить банкам та страховим компаніям);

3) змішані – держава володіє лише частиною капіталу центрального банку (наприклад, у Японії 55% капіталу знаходиться у власності держави і 45% – у приватних осіб, у Швейцарії – 57% є власністю кантонів і 43% – власність приватних осіб).

Тим не менше, держава в усіх країнах відіграє провідну роль у формуванні органів управління центрального банку, незалежно від частки володіння державою капіталом центрального банку.

Характер взаємовідносин центральних банків з урядовими державними структурами за своїм змістом і формою істотно відрізняються в різних країнах, що загалом зводяться до двох макросистемних моделей:

1) центральний банк виступає агентом міністерства фінансів і провідником його грошово-кредитної політики. Відповідно до першої моделі ЦБ проводить грошово-кредитну політику, що розглядається як частина інструментарію, яким наділені органи влади для регулювання економіки. Вона характерна для Франції, Великобританії та Японії.

2) центральний банк є незалежним від уряду, що забезпечує йому самостійність у проведенні грошово-кредитної політики без тиску з боку органів влади. Ця модель організації ЦБ ґрунтується на підтриманні стабільності цін за допомогою спеціально призначених для цього інструментів грошово-кредитної політики, на яку не тиснуть органи політичної влади. В межах цієї моделі, що діє у Німеччині та Нідерландах, ЦБ є одночасно і незалежним і чітко виконує визначені завдання. Ця модель характерна для держав з федеративним устроєм та переважної більшості країн світу.

Центральні банки мають особливий правовий статус, обумовлений тим, що вони поєднують у собі окремі риси банківської установи і державного органу управління. Центральні банки здійснюють банківські операції, що приносять дохід (кредитування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, операції з іноземною валютою тощо), але метою проведення цих операцій не є отримання прибутку. Центральні банки використовують ці операції як інструменти управління грошовим ринком (як інструменти монетарної політики), керуючись лише державними інтересами та чинним

законодавством.

До основних положень, що визначають статус центрального банку, відносять:

- порядок визначення основних завдань центрального банку;
- характер взаємовідносин центрального банку з органами державної влади;
- рівень економічної незалежності центрального банку;
- порядок призначення керівництва центрального банку.

Серед різноманітних функцій центральних банків потрібно виділити основні, без яких неможливе виконання головної мети центрального банку – збереження стабільності національної грошової одиниці; та додаткові, що відповідають рішенням цього завдання. Основні функції, що здійснюються всіма без винятку центральними банками, поділяються на регулюючі, контрольні та обслуговуючі.

До регулюючих функцій відносять:

- управління сукупним грошовим оборотом;
- регулювання грошово-кредитної сфери;
- регулювання попиту та пропозиції на кредит.

Під контрольними функціями розуміють:

- здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи;
- проведення валютного контролю.

Обслуговуючі функції здійснюються при:

- організації платіжно-розрахункових відносин комерційних банків;
- кредитуванні банківських установ та уряду;
- виконанні центральним банком ролі фінансового агента уряду.

Додаткові функції є, як правило, супутніми по відношенню до основних. Додаткові функції центрального банку безпосередньо не пов'язані з проведенням монетарної політики. До них відносять: здійснення статистичного та економетричного аналізу та моделювання кон'юнктури у реальному та монетарному секторі економіки, відстеження тенденцій розвитку попиту та пропозиції на грошові активи, публікацію статистичних даних та результатів проведених досліджень; готівкову емісію та організацію обігу банкнот на території країни, інкасацію та забезпечення безпеки виробництва та транспортування грошових знаків; надання послуг банківській, урядовій, підприємницькій клієнтурі через встановлення кореспондентських відносин з іншими банками, касове виконання бюджету, тощо; представництво держави у міжнародних організаціях, де співробітництво здійснюється між центральними банками.

Основні завдання центрального банку в багатьох країнах визначаються на законодавчому рівні, як правило, у спеціальному законі, що регламентує діяльність центрального банку

Головне завдання центрального банку — це управління грошовим оборотом з метою забезпечення стабільного неінфляційного розвитку економіки. Центральний банк впливає на грошовий оборот через зміну пропозиції грошей і зміну ціни грошей. Своє призначення він реалізує завдяки тому, що відіграє в економічній системі особливу роль, а саме роль:

- емісійного банку;
- банку банків, тобто специфічної банківської інституції, яка формує банківські резерви і регулює діяльність банківської системи;
- органу державного управління, який відповідає за монетарну політику.

Призначення центрального банку і його специфічне місце в банківській системі обумовлюють основні напрями діяльності банку. Центральний банк є:

- емісійним центром готівкового обороту;
- банком банків;
- органом банківського регулювання та нагляду;
- банкіром і фінансовим агентом уряду;
- провідником монетарної політики.

ТЕСТИ

Основною ознакою, що "виділила" центральні банки серед усіх банків є

- A. рефінансування банків
- B. виконання агентських функцій для уряду
- C. функція єдиного емісійного центру
- D. функція нагляду за діяльністю банків

Термін "центральный банк" має на увазі

- A. великий банк, що знаходиться у центрі банківської системи
- B. посередника між державою та іншою економікою
- C. емісійний банк
- D. державний банк

Які з перерахованих операцій центрального банку відносяться до пасивних

- A. емісія банкнот
- B. купівля державних облігацій
- C. купівля казначейських векселів
- D. немає вірної відповіді

Які з перерахованих операцій центрального банку відносяться до активних

- A. емісія банкнот
- B. купівля державних облігацій
- C. прийом внесків підприємств
- D. немає вірної відповіді

Під час проведення рестрикційної грошово-кредитної політики діяльність центрального банку спрямована на

- A. розширення ресурсної бази банків
- B. зменшення портфеля цінних паперів центрального банку
- C. активізацію підприємницької діяльності
- D. немає вірної відповіді

ТЕМА 3 СУТНІСТЬ БАНКУ ТА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зміст теми

1. Сутність банку та банківської діяльності
2. Види банків
3. Принципи діяльності банків
4. Функції банків

Характеризуючи сутність банків та їх специфіку, слід зазначити їх велике значення у механізмі функціонування фінансової системи держави завдяки їх зв'язкам з усіма секторами економіки. Важлива роль банків у ринковій економіці зумовлена *основними завданнями*, які вони вирішують, а саме:

- 1) мобілізація тимчасово вільних коштів і перетворення їх у капітал;
- 2) кредитування підприємств, держави і населення;
- 3) здійснення розрахунків і платежів у господарстві;
- 4) випуск кредитних грошей;

- 5) емісійно-засновницька діяльність, пов'язана з випуском і розміщенням цінних паперів;
- 6) довірче управління майном клієнтів (трастові операції);
- 7) консультування клієнтів, надання їм економічної та фінансової інформації.

Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк – банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

Банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Принципи діяльності банків

Першим і основним принципом діяльності банку є робота в межах реально наявних ресурсів. Другим найважливішим принципом, на якому базується діяльність банків, є повна економічна самостійність. Третій принцип полягає в тому, що взаємини банку зі своїми клієнтами будуються на ринковій основі. Четвертий принцип роботи полягає в тому, що регулювання діяльності банку може здійснюватися тільки непрямыми економічними (а не адміністративними) методами.

До таких непрямих методів відносяться:

- операції на відкритому ринку;
- процентна політика;
- встановлення резервних вимог;
- рефінансування банків;
- встановлення нормативів діяльності.

На наш погляд, додатково необхідно виділити наступні принципи діяльності банківських установ:

- 1) принцип інноваційної відповідальності й відкритості (вимога до комерційного банку бути генератором і лідером у сфері господарських інноваційних ідей і рішень);
- 2) принцип загальноекономічної стабільності (вимога до банку забезпечувати свою фінансову, організаційно-структурну, функціональну, комерційну й капітальну стабільність навіть в умовах нестабільної національної економіки);
- 3) принцип партнерства із клієнтом;
- 4) принцип реінжинірингу технологічного укладу (вимога до банку з урахуванням мінливих умов діяльності постійно підтримувати в актуальному стані свої організаційні форми й технології роботи, насамперед технології обслуговування клієнтів);
- 5) принцип поважного відношення до кожного співробітника й розвитку інтелектуального потенціалу персоналу в цілому.

Банки виконують такі функції:

- трансформаційну;
- емісійну.

На нашу думку, необхідно відокремити таку функцію банків, як *посередницька*, адже банк виступає посередником при розрахунках між окремими суб'єктами господарювання, в операціях з цінними паперами тощо.

ТЕСТИ

Збалансування попиту та пропозиції на фінансові ресурси по регіонах - це функція банку

- A. трансформації розміру
- B. просторової трансформації
- C. трансформації строків
- D. трансформації ризиків

За функціональною спеціалізацією можна виділити

- A. клієнтські банки
- B. іпотечні банки
- C. галузеві банки
- D. всі відповіді вірні

Комерційним банкам заборонено надавати кредити

- A. у іноземній валюті
- B. державним органам влади
- C. на покриття збитків
- D. немає правильної відповіді

За колом виконуваних операцій комерційні банки бувають

- A. приватні
- B. міжнародні
- C. спеціалізовані
- D. у формі приватних АТ

За наявністю мережі філій комерційні банки бувають

- A. націоналізовані
- B. безфілійні
- C. універсальні
- D. у формі публічних АТ

ТЕМА 4

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТА УПРАВЛІННЯ БАНКОМ

Зміст теми

1. Вимоги до засновників банку.
2. Порядок формування статутного капіталу банку
3. Процедура державної реєстрації банків
4. Створення банками власних структурних одиниць, їх характеристика
5. Ліцензування банківської діяльності

Банки в Україні створюються з дозволу Національного банку України шляхом внесення відповідного запису в Державний реєстр банків. Банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства або кооперативного банку.

Учасниками (акціонерами) банку можуть бути резиденти та нерезиденти України юридичні та фізичні особи за винятком об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій, а також юридичних осіб, в яких банк має істотну участь, а також юридичних осіб, щодо яких неможливо встановити їх власників і джерела коштів, за рахунок яких вони здійснюють внески до статутного капіталу чи купують акції. Власники істотної участі повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан відповідно до вимог НБУ.

Статутний капітал банку незалежно від організаційно-правової форми діяльності згідно зі ст. 32 Закону України «Про банки і банківську діяльність» формується за рахунок власних коштів учасників (акціонерів) із підтверджених джерел і тільки у грошовій формі. Забороняється використання для формування статутного капіталу бюджетних коштів за винятком державних банків, статутний капітал яких формується за рахунок витрат бюджету, а також банківські метали.

Внески для формування статутного капіталу резиденти здійснюють виключно у гривнях, а нерезиденти - у гривнях або у вільно конвертованій валюті. Перерахування статутного капіталу у національну валюту здійснюється за офіційним курсом гривні до відповідної іноземної валюти на день укладення установчого договору.

Розмір статутного капіталу визначається засновниками банку, але не може бути меншим за законодавчо встановлені вимоги та вимоги НБУ. Національний банк України має право встановлювати для окремих банків залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний статутний капітал, але не нижче розмірів, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Згідно зі ст. 31 цього Закону мінімальний рівень статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути меншим 200 млн. грн.

Банки можуть створювати свої філії, представництва та інші відокремлені підрозділи як на території України, так і за її межами. Філії та представництва банку є його відособленими підрозділами, розташованими поза межами банку, які функціонують на підставі положень про філію чи представництво. На відміну від представництв, котрі фінансуються банком і діють від його імені без права виконувати банківські операції, філії виконують усі або деякі операції на підставі дозволу, наданого банком. Банк може виділити філію на окремий баланс, а може відображати її операції на власному балансі. Представництвам відкриваються поточні рахунки в територіальних управліннях НБУ за місцем їх створення.

Створення нового банку регулюється загальним або спеціальним банківським законодавством, яке в більшості країн передбачає необхідність отримання спеціального дозволу (ліцензії) на відкриття банку.

У разі дотримання банком усіх вимог НБУ йому надається банківська ліцензія на право надавати в національній валюті банківські послуги, здійснювати іншу діяльність, визначену статтею 47 Закону «Про банки і банківську діяльність», а також інші фінансові послуги, визначені статтею 4 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг":

1. приймання вкладів (депозитів) від юридичних осіб;
2. приймання вкладів (депозитів) від фізичних осіб;
3. відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказування грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
4. відкриття та ведення рахунків банків-кореспондентів, у тому числі переказування грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
5. розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
6. інвестицій;
7. випуску власних цінних паперів;
8. випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
9. зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
10. інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
11. ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
12. надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг;
13. випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
14. довірче управління фінансовими активами;
15. діяльність з обміну валют;
16. залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

17. фінансовий лізинг;
18. надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
19. надання гарантій та поручительств;
20. переказ коштів;
21. послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення;
22. професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;
23. факторинг; в т. ч. адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах;
24. управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю";

25. операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів.

Банк має право здійснювати діяльність, надання банківських та інших фінансових послуг в іноземній валюті, які є валютними операціями, лише після отримання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

Національний банк надає банкам генеральні ліцензії для здійснення таких валютних операцій:

- неторговельні операції з валютними цінностями;
- операції з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін, прийняття на інкасо), що здійснюються в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків;
- операції з готівковою іноземною валютою (купівля, продаж, обмін), що здійснюються в пунктах обміну іноземної валюти, які працюють на підставі укладених банками агентських договорів з юридичними особами - резидентами;
- ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів - нерезидентів у грошовій одиниці України;
- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- торгівля іноземною валютою на валютному ринку України [за винятком операцій з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін), що здійснюється в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків і агентів];
- торгівля іноземною валютою на міжнародних ринках;
- залучення та розміщення банківських металів на валютному ринку України;
- залучення та розміщення банківських металів на міжнародних ринках;
- торгівля банківськими металами на валютному ринку України;
- торгівля банківськими металами на міжнародних ринках;
- валютні операції на валютному ринку України, які належать до фінансових послуг згідно зі статтею 4 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг";
- валютні операції на міжнародних ринках, які належать до фінансових послуг згідно зі статтею 4 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг".

ТЕСТИ

В якій організаційно-правовій формі можуть створюватися комерційні банки в Україні

- A. товариство з обмеженою відповідальністю
- B. повне товариство
- C. командитне товариство
- D. кооперативні банки

Істотна участь у банку означає володіння

- A. більше 10% власного капіталу банку
- B. 5% власного капіталу банку
- C. більше 10% відсотків статутного капіталу банку
- D. 5% статутного капіталу банку

Чи можливе використання бюджетних коштів при заснуванні приватного банку

- A. так
- B. ні
- C. частково
- D. лише з дозволу Мінфіну

Резиденти мають формувати статутний капіталу банку у

- A. національній валюті
- B. іноземній валюті
- C. колективній валюті
- D. всі відповіді вірні

Члени правління банку повинні мати вищу

- A. економічну освіту
- B. юридичну освіту
- C. освіту в галузі управління
- D. всі відповіді вірні

ТЕМА 5

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ ІЗ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ

Зміст теми

1. Характеристика операцій банку з формування власного капіталу
2. Характеристика депозитних операцій банку (операції із залучення коштів)
3. Характеристика операцій банків із запозичення коштів
4. Управління ресурсами банків

Пасивні операції — це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Для здійснення комерційної та господарської діяльності банки повинні мати у своєму розпорядженні певну суму коштів, тобто ресурсів. *Ресурси банку* – це сукупність грошових коштів, що перебувають у його розпорядженні і використовуються ними для виконання активних операцій. Саме тому банки мають приділяти велику увагу процесу формування та оптимізації ресурсів для розширення обсягів своєї діяльності та закріплення позицій на ринку банківських послуг в банківській системі України.

Власний капітал (кошти) банку являє собою грошові кошти, внесені акціонерами

(засновниками банку), а також кошти, утворені в процесі подальшої діяльності банку.

Банківський капітал – це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку. У цьому визначенні банківський капітал виступає як частина банківських ресурсів, що залучені банками в оборот і використовуються ними з метою одержання прибутку. При цьому принципова різниця між банківськими ресурсами і банківським капіталом полягає в тому, що у будь-який момент банківські ресурси більші банківського капіталу або дорівнюють йому. Рівність означає, що наявні ресурси перебувають в обороті банку з метою одержання прибутку.

Призначення банківського капіталу виражається в його функціях, до яких відносяться:

1. Захисна: власний капітал слугує насамперед, як уже зазначалося, для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності.

2. Забезпечення оперативної діяльності: є другорядною для власного капіталу банку. Ця функція відчутна на перших кроках діяльності банку, коли за рахунок власного капіталу формується його інфраструктура і розгортається діяльність (фінансується придбання комп'ютерної та оргтехніки, будівництво (оренда) офісів тощо).

3. Регулююча: через фіксацію розміру власного капіталу регулюючі органи впливають на діяльність банку в цілому.

Основним джерелом банківських ресурсів є вклади. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», вклад (депозит) – це кошти в готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Операції запозичення коштів називають купівлею фондів, а джерела запозичення — недепозитними зобов'язаннями банку. Особливість запозичених коштів полягає в тому, що у процесі їх формування ініціатором виступає банк, тоді як у створенні депозитної бази ініціатива належить клієнтам. Коли йдеться про запозичення, банк самостійно визначає, скільки і на який період йому потрібно коштів, а у процесі залучення вкладів їх сума та строки визначаються клієнтами з огляду на власні потреби.

Основні джерела запозичення коштів для банківських установ такі:

- позики в центральному банку;
- міжбанківський ринок ресурсів;
- проведення операцій репо;
- міжнародний фінансовий ринок (свворинок);
- ринок депозитних сертифікатів;
- ринок комерційних паперів;
- позики в небанківському секторі.

ТЕСТИ

Яка із зазначених функцій не є функцією власного капіталу банку

- A. поглинання ризиків
- B. основний фінансовий ресурс протягом усього періоду діяльності банку
- C. дешевий фінансовий ресурс
- D. база для розрахунку економічних нормативів

Розмір резервного фонду має становити

- A. 25% статутного капіталу
- B. 10% власного капіталу
- C. 50% статутного капіталу
- D. 50% власного капіталу банку

Власний капітал комерційних банків України має наступну структуру

- A. основний, додатковий капітал, відвернення
- B. основний, додатковий капітал, субординовані зобов'язання
- C. основний, додатковий капітал, емісійні різниці
- D. вірна відповідь відсутня

Яка із зазначених складових належить до додаткового капіталу

- A. розкриті резерви
- B. емісійні різниці
- C. статутний капітал
- D. вірна відповідь відсутня

Яка із зазначених складових належить до основного капіталу

- A. розкриті резерви
- B. субординований борг
- C. результат переоцінки основних засобів
- D. вірна відповідь відсутня

ТЕМА 6 ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Зміст теми

1. Умови кредитної угоди.
 - 1.1. Характеристика кредитних операцій банків. Суб'єкти та об'єкти кредитних відносин.
 - 1.2. Принципи і умови банківського кредитування.
 - 1.3. Методи банківського кредитування та форми позичкових рахунків.
 - 1.4. Кредитний договір - основа кредитних взаємовідносин позичальника з банком.
 - 1.5. Характеристика етапів процесу банківського кредитування.
2. Кредитний ризик банку та шляхи його мінімізації.
 - 2.1. Оцінка банком кредитоспроможності позичальника.
 - 2.2. Особливості застосування застави як способу забезпечення повернення кредиту.
 - 2.3. Забезпечення повернення банківського кредиту через договір поручительства, гарантію.
 - 2.4. Страхування як спосіб забезпечення повернення банківського кредиту.
 - 2.5. Використання уступки вимог (цесії) як засобу забезпечення повернення банківського кредиту.
 - 2.6. Характеристика шляхів зниження кредитного ризику.
3. Банківський процент за кредитами та його диференціація.

Банківське кредитування розглядають як кваліфікаційну ознаку банку, що є різновидом професійної підприємницької діяльності банку, основним джерелом формування його прибутків.

Банківське кредитування як робочий процес, тобто як певні дії учасників банківських кредитних операцій, насамперед банківських працівників, - це сукупність відносин між банком як кредитором і його позичальником із приводу:

а) надання позичальникові певної суми грошей для цільового використання (зустрічаються й так називані незв'язані кредити, коли в кредитному договорі/угоді мета або об'єкт кредитування не вказується);

б) їхнього своєчасного повернення;

в) одержання від позичальника плати за користування наданими в його розпорядження коштами.

Кредитна діяльність сучасних комерційних банків є досить різноманітною та ризиковою і включає різні форми та види кредитів, що надані юридичним чи фізичним особам з метою одержання доходів, а також банківські послуги кредитного характеру. Банк може видавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати кредит чи його частину, яка була видана іншим кредитором, шляхом укладання угоди з позичальником. Кредитний портфель банку включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення кредитів.

В кредитній угоді **суб'єкти** виступають як дві сторони - кредитор та позичальник.

Об'єкти кредитування – певна частина вартості виробничих оборотних коштів та коштів обігу, основних виробничих коштів, яка формується за рахунок банківського кредиту.

До основних об'єктів кредитування можна віднести:

1. Додаткові потреби в коштах для оплати товарно-матеріальних цінностей і створення запасів для нормального режиму роботи.
2. Сезонні та несезонні витрати виробництва й обігу.
3. Потребу в додаткових коштах в зв'язку з тимчасовим їх замороженням.
4. Потребу для здійснення інвестицій в основні засоби.

Банківський кредит може бути наданий позичальникові (юридичній або фізичній особі) під різноманітні **цілі**, найпоширенішими з яких є:

- збільшення (поповнення) оборотного капіталу господарюючої організації, що може означати, наприклад:

- фінансування сезонних потреб організації;
- фінансування тимчасово зростаючої кількості товарно-матеріальних цінностей;
- допомога в покритті неординарних (великих) витрат, тощо.

Банківське кредитування здійснюється при дотриманні **принципів** кредитування.

Здійснення кредитних операцій комерційних банків має відповідати певним **вимогам та умовам**.

Банк надає кредити в наступному **порядку**:

- юридичним особам - у безготівковому порядку шляхом зарахування коштів на розрахунковий, поточний або кореспондентський рахунок (далі - рахунки);
- фізичним особам - у безготівковому порядку шляхом зарахування коштів на рахунок особи в банку або готівкою через касу банку чи банкомат (за умов використання кредитних карток);
- кредити в іноземних валютах видаються юридичним і фізичним особам у безготівковому порядку.

Банк видає кредити такими **способами**:

- 1) разовим зарахуванням коштів на банківські рахунки або видачею готівки позичальнику - фізичній особі;
- 2) відкриттям кредитної лінії;
- 3) кредитуванням рахунку клієнта (при недостатності або відсутності на ньому коштів) і оплати розрахункових документів із цього рахунку клієнта (якщо умовами договору банківського рахунку передбачене проведення такої операції). Кредитування рахунку при недостатності або відсутності на ньому коштів повинне проводитися в межах установленого ліміту (максимальна сума, на яку може бути проведена зазначена операція) і строку, протягом якого повинні бути погашені виникаючі кредитні зобов'язання клієнта;
- 4) участю банку в наданні коштів клієнтові на синдикованій (консорціальній) основі;

5) іншими способами, що не суперечать законодавству й нормативним актам НБУ.

Кредит видається на підставі розпорядження, належним чином складеного фахівцями кредитного підрозділу банку й підписаного вповноваженою посадовою особою банку.

Кредити надаються тільки на комерційних засадах з додержанням таких умов:

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;
- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;
- позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Банки не можуть надавати кредити: на покриття збитків господарської діяльності позичальника; на формування та збільшення статутного фонду клієнта; на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди (за винятком кредитування по контокорентному рахунку); підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство; підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непостачання товарно-матеріальних цінностей; підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими кредитами і несплаченими процентами.

Під **методами** банківського кредитування розуміють способи надання та погашення кредиту в відповідності з принципами кредитування.

Банки використовують наступні методи кредитування:

1. Рішення питання про надання кредиту відбувається кожен раз і в індивідуальному порядку.

2. З відкриттям кредитної лінії.

Метод кредитування визначає форму позичкового рахунку:

1. Окремий (простий) позичковий рахунок.
2. Спеціальні позичкові рахунки.

Всю роботу, пов'язану з видачею кредиту, його поверненням, оформленням кредитного договору та закриттям кредитної справи можна поділити на наступні основні етапи:

1. Формування портфелю кредитних заяв.
2. Проведення переговорів з потенційним клієнтом.
3. Прийняття рішення про доцільність надання кредиту.
4. Оформлення кредитної справи.
5. Робота з клієнтом після отримання ним кредиту.
6. Нарахування, облік, сплата та утримання процентів.
7. Повернення кредиту з процентами та закриття кредитної справи.

Кредитний ризик - це ризик несплати позичальником основного боргу й відсотків або нездатність контрагента кредитної угоди діяти відповідно до прийнятого на себе зобов'язання.

Управління ризиком – це процес, який складається з аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища банку, визначення ризику, його оцінки, контролю за ним. До методів управління кредитними ризиками можна віднести:

- уникнення ризику (відмова від ненадійних клієнтів, відмова від сумнівних проектів);
- зниження рівня ризику (резервування коштів, розподіл або розсіювання ризику, лімітування створення системи гарантій);
- передача (страхування) ризику (часткова, повна);
- утримання (поглинання) ризику – прийняття банком ризику у повному обсязі.

Одним із способів запобігання кредитному ризику є оцінка банком кредитоспроможності позичальника.

Застава - як спосіб забезпечення повернення кредиту означає, що кредитор (банк) здобуває право першочергового задоволення вимоги погашення позички й одержання

належних відсотків з вартості закладеного майна, у випадку якщо позичальник не виконує своє зобов'язання в строк, передбачений кредитним договором.

Предметом застави може бути будь-яке майно, яке в відповідності з законодавством України може бути відчужене заставодавцем, а також цінні папери та майнові права.

Засобом забезпечення повернення банківського кредиту може бути також гарантія у вигляді поручительства. За правилом особа, що виступила в ролі гаранта (поручителя) угоди, зобов'язується перед кредитором (банком) виконати зобов'язання позичальника, якщо останній не зміг погасити свій борг по даній угоді.

ТЕСТИ

Кредитний портфель банку – це

- A. сукупність усіх позик, які видані банком
- B. сукупність усіх позик, які надані банку
- C. правильні відповіді а) та б)
- D. правильна відповідь відсутня

Під час здійснення банком кредитних операцій об'єктами довгострокового кредитування можуть бути

- A. будівництво нових підприємств
- B. купівля цінних паперів
- C. здійснення екологічних заходів
- D. усі відповіді правильні

Банки надають кредит у таких випадках

- A. підприємствам для придбання товарно-матеріальних цінностей
- B. підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство
- C. підприємства, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позиками і несплаченими відсотками
- D. всі відповіді вірні

Кредити, що надаються банком на необмежений термін і мають бути повернені на першу вимогу банку

- A. строкові
- B. до запитання
- C. прострочені
- D. пролонговані

Кредити, за якими банком перенесені строки повернення на пізніший термін шляхом оформлення додаткової угоди

- A. строкові
- B. до запитання
- C. прострочені
- D. пролонговані

ТЕМА 7

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Зміст теми

1. Діяльність банку на ринку цінних паперів.
2. Емісійні операції банку.
3. Формування банківського портфеля цінних паперів та управління ним.
4. Посередницькі операції банку на фондовому ринку.
5. Операції банку як інфраструктурного учасника ринку цінних паперів.

Банки – активні інституційні учасники ринку цінних паперів. Вони здійснюють операції з різними видами цінних паперів – пайовими, борговими, похідними (фінансовими інструментами) і в різних сегментах ринку – первинному і вторинному, біржовому і позабіржовому, ринку державних і корпоративних цінних паперів, внутрішньому, міжнародному і глобальному.

Діяльність банків на ринку цінних паперів багатогранна. Вони виступають у ролі емітентів, інвесторів, фінансових посередників та інфраструктурних учасників ринку, займаються непрофесійною і професійною діяльністю з цінними паперами. Згідно з чинним законодавством банки в Україні можуть поєднувати банківські, інвестиційні та страхові операції.

Банки можуть здійснювати наступні види діяльності: інвестиційна, емісійна та професійна. Інвестиційна діяльність банків передбачає вкладення коштів у цінні папери від свого імені і за свій рахунок. Метою інвестиційної діяльності є передусім отримання прибутку. Банки, як правило, активні інвестори на ринку державних цінних паперів. Що стосується ролі банків на ринку корпоративних цінних паперів, то є істотні розбіжності в законодавстві різних країн. Участь банків в інвестиційному процесі має як позитивні, так і негативні моменти.

Професійна діяльність на ринку цінних паперів – це підприємницька діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів й організаційного, інформаційного, технічного та іншого обслуговування випуску обігу цінних паперів, що є, як правило, виключним або переважним видом діяльності. Професійну діяльність на ринку цінних паперів здійснюють юридичні і фізичні особи тільки на підставі спеціальних дозволів (ліцензій), що видаються в порядку, встановленому чинним законодавством і нормативними документами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

В Україні зараз випускаються та перебувають в обігу такі види цінних паперів: акції, облігації внутрішньої державної і місцевої позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, депозитні сертифікати НБУ та векселі.

Згідно з чинним законодавством банки можуть здійснювати операції з цінними паперами у таких напрямках:

1. Як емітенти цінних паперів (випуск акцій, облігацій, ощадних і депозитних сертифікатів, емісія банківських векселів).
2. Як інвестори (вкладання коштів банків у цінні папери).
3. Як посередники, що виконують операції з цінними паперами в інтересах та за дорученням своїх клієнтів (брокерські операції, дилерські, довірчі, реєстраторські, депозитні, розрахунково-клірингові, консультаційні).
4. Як інфраструктурні учасники ринку цінних паперів.

Комерційні банки можуть здійснювати діяльність з управління цінними паперами, тобто таку, що ведеться від свого імені за винагороду на підставі відповідного договору протягом терміну, визначеного стосовно управління переданими у володіння цінними паперами, які належать на правах власності іншій особі, в інтересах цієї особи або визначених цією особою третіх осіб.

У процесі здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів комерційні банки можуть надавати послуги, які безпосередньо сприяють укладанню цивільно-правових угод з цінними паперами на біржовому та позабіржовому ринках цінних паперів.

ТЕСТИ

В Україні формується ... модель організації ринку цінних паперів

- A. банківська
- B. небанківська
- C. змішана
- D. конверсійна

Випуск акцій комерційного банку має бути зареєстрований у

- A. НБУ
- B. Національній комісії з питань регулювання цінних паперів та фондового ринку
- C. Біржовій комісії
- D. Комісії з питань акціонерних товариств

Згідно українського законодавства банки можуть емітувати

- A. іменні акції
- B. акції на пред'явника
- C. виключно прості акції
- D. всі відповіді вірні

Операції з вкладення коштів в цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств та інші об'єкти, ринкова вартість яких здатна зростати і приносити банку дохід - це

- A. фінансові операції банку
- B. поточні операції банку
- C. інвестиційні операції банку
- D. вірна відповідь відсутня

До реальних інвестицій зараховують вкладення у

- A. нематеріальні активи
- B. фінансові інструменти власності
- C. фінансові боргові інструменти
- D. вірна відповідь відсутня

ТЕМА 8

ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ОБСЛУГОВУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО ОБОРОТУ

Зміст теми

1. Порядок організації міжбанківських розрахунків.
2. Загальні основи операцій банків з обслуговування платіжного обороту.
3. Розрахунки із застосуванням платіжних доручень.
4. Розрахунки із застосуванням платіжних вимог-доручень.
5. Розрахунки платіжними вимогами без акцепту платників та безспірне стягнення коштів.
6. Порядок здійснення розрахунків чеками.
7. Розрахунки акредитивами.
8. Характеристика способів розрахунків в порядку планових платежів та шляхом

заліку взаємовимог.

9. Дистанційне обслуговування клієнтів банків.
10. Характеристика діючих систем грошових переказів.
11. Операції банків з платіжними картками.
12. Касові операції банків

Система електронних платежів Національного банку України — це загальнодержавна платіжна система, яка забезпечує здійснення розрахунків у електронній формі між банківськими установами (та їхніми філіями) як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків один перед одним на території України.

Безготівкові розрахунки являють собою систему організації і регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями. Під цією системою розуміється сукупність принципів організації безготівкових розрахунків, вимог, що висуваються до їх організації і визначених певними умовами господарювання, а також форм і способів розрахунків та пов'язаного з ними документообігу. Основне призначення розрахунків є в обслуговуванні грошового обороту (платіжного обороту).

В основі організації безготівкових розрахунків знаходяться наступні *принципи*:

1. Грошові кошти повинні обов'язково зберігатися на поточних та бюджетних рахунках в установах банків.
2. Момент платежу має бути наближений до моменту поставки товару.
3. Кошти з рахунків клієнтів списуються лише за розпорядженням власника рахунка та у черговості, яка встановлена керівником підприємства, якщо інше не передбачене законодавством.
4. Підприємства мають право вибору форми розрахунків і способу платежу із числа передбачених діючим законодавством. Банку при цьому відводиться роль посередника.
5. Підприємства мають право обирати установу банку за власним бажанням.
6. Всі взаємовідносини між банками та клієнтами будуються на ринковій основі на підставі укладеного договору на розрахунково-касове обслуговування.

В Україні згідно чинного законодавства можуть використовуватися наступні форми розрахунків:

- 1) розрахунки з використанням платіжних інструментів —
 - платіжними дорученнями;
 - платіжними вимогами-дорученнями;
 - платіжними вимогами;
 - меморіальних ордерів;
- 2) чеками;
- 3) акредитивами;
- 4) векселями;
- 5) в порядку планових платежів та заліку взаємних вимог;
- 6) інкасова форма розрахунків.

Дистанційне банківське обслуговування — це проведення операцій по рахунках клієнта на підставі його дистанційних розпоряджень.

Сутність дистанційного (віддаленого) банківського обслуговування полягає у самообслуговуванні клієнта. Технології самообслуговування є технологічними видами взаємодій банку з клієнтами, які дозволяють їм обслуговуватися незалежно від працівника сервісу.

Переказ грошових коштів (грошовий переказ) — послуга щодо виконання доручення споживача на пересилання та виплату адресатові (одержувачу) визначеної ним суми грошей.

Грошові перекази можна поділити залежно від:

1. Напрямку:
 - міжнародні;

— внутрішньодержавні.

2. Одержувача:

— фізична особа;

— суб'єкт підприємницької діяльності.

3. Способу передачі:

— з відкриттям рахунка;

— без відкриття рахунка.

Платіжна картка – ідентифікаційний засіб у вигляді пластикової чи іншого виду картки, що містить обов'язкові реквізити, визначені платіжною організацією, які ідентифікують платіжну систему та його емітента.

Емісія платіжних карток у межах України проводиться виключно банками, що мають ліцензію Національного банку України на здійснення таких операцій. Порядок проведення емісії платіжних карток та здійснення з ними операцій, в тому числі обмеження щодо цих операцій, визначаються Національним банком України відповідно до вимог законодавства України.

Вид платіжної картки, що емітується банком, тип її носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, в якій ця картка застосовується.

Обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента.

До касових операцій в банках України належать:

1. Приймання готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки інших юридичних та фізичних осіб.

2. Видача готівки національним та іноземним клієнтам з їх рахунків за видатковими касовими документами через касу банку або із застосуванням платіжних карток через касу чи банкомат.

3. Приймання від юридичних та фізичних осіб готівкової національної чи іноземної валюти для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі.

4. Вилучення з обігу сумнівних банкнот та надсилення їх на дослідження.

5. Обмін клієнтам не придатних для обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні.

ТЕСТИ

СЕП характеризується як система

- A. абсолютно закрита
- B. абсолютно відкрита
- C. з обмеженим доступом
- D. немає вірної відповіді

За здійснення розрахунково-касового обслуговування банки отримують з клієнтів

- A. комісію
- B. гонорар
- C. дивіденди
- D. немає вірної відповіді

Коли кошти мають бути зараховані на рахунок одержувача

- A. після списання з рахунку платника
- B. перед списанням з рахунку платника
- C. на наступний день після дня списання

D. немає вірної відповіді

Акредитиви бувають

- A. відкличний
- B. непідтверджений
- C. переказний
- D. всі відповіді вірні

Акредитив, в якому можлива зміна умов, називається

- A. відкличний
- B. непідтверджений
- C. підтверджений
- D. безвідкличний

ТЕМА 9 ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Зміст теми

1. Сутність та види валютних операцій, основи їх проведення та місце у банківському бізнесі.
2. Валютний курс як елемент системи банківських операцій у іноземній валюті.
3. Порядок відкриття та функціонування банківських рахунків в іноземній валюті.
4. Міжнародні кореспондентські відносини і рахунки банків.
5. Законодавче регулювання обігу готівкової іноземної валюти.
6. Операції банків з банківськими металами.
7. Визначення та класифікація неторговельних операцій банків в іноземній валюті.
8. Характеристика поточних конверсійних операцій банків.
9. Характеристика строкових конверсійних операцій банків.
10. Здійснення розрахунків в іноземній валюті по зовнішньоекономічних угодах.
11. Фінансування експортно-імпортних угод.
12. Основні напрямки зниження валютного ризику банку.

Для однозначного тлумачення валютних операцій та валютних цінностей необхідне правильне розуміння та використання термінів. Чинним законодавством, а саме Законом України «Про валюту і валютні операції», визначено таке.

1) «валютні цінності»: національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали.

іноземна валюта:

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах;

національна валюта (гривня):

а) грошові знаки грошової одиниці України - гривні у вигляді банкнот, монет, у тому

числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

в) електронні гроші, номіновані у гривні;

банківські метали - це золото, срібло, платина, метали іридієво-платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів;

2) «валютні операції»:

валютна операція - операція, що має хоча б одну з таких ознак:

а) операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта;

б) торгівля валютними цінностями (операції з купівлі, продажу або обміну валютних цінностей, що здійснюються як у готівковій формі (для банківських металів - із фізичною поставкою), так і безготівковій формі (для банківських металів - без фізичної поставки));

в) транскордонний переказ валютних цінностей (рух певної суми коштів в Україну або за її межі з метою зарахування цих коштів на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі) та транскордонне переміщення валютних цінностей (ввезення, пересилання на митну територію України, вивезення, пересилання з митної території України або транзит через митну територію України банківських металів, готівкової валюти).

Різновидність валютних операцій банку базується на сутності операцій та їх особливостях і вимагає певної класифікації. Практично операції в іноземній валюті можна поділити на такі групи:

- торговельні та неторговельні операції;
- поточні операції та строкові операції;
- власні операції банку та операції, що здійснюються за дорученням клієнтів.

З погляду бухгалтерського обліку, операції в іноземній валюті поділяються за датою розрахунків та датою операції і можуть бути балансовими та позабалансовими.

Успішний розвиток валютних відносин можливий за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно продати та купити валюту. Без такої можливості економічні контрагенти просто не змогли б реалізувати свої валютні відносини - не мали б іноземної валюти для здійснення своїх зовнішніх зобов'язань, не могли б перетворити одержану іновалютну виручку в національні гроші для виконання своїх внутрішніх зобов'язань. Такий ринок заведено називати валютним.

Валютний ринок - це сукупність валютообмінних (конверсійних) та депозитно-кредитних операцій в іноземних валютах, які здійснюються учасниками валютного ринку за відповідним ринковим курсом або за ринковою процентною ставкою. За своїм економічним змістом валютний ринок - це сектор грошового ринку, на якому урівноважуються попит і пропозиція на такий специфічний товар, як валюта. За своїм призначенням і організаційною формою валютний ринок - це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту та пропозиції.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Головною виконуючою установою валютного регулювання є Національний банк України, який:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс держави;

- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає в межах, передбачених Законом України "Про валюту і валютні операції", обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або в розрахункових (клірингових) одиницях;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Конкретними виконавцями валютного регулювання є банки. Вони проводять валютні операції відповідно до ліцензій, які отримують від НБУ, здійснюють контроль за дотриманням клієнтами валютного законодавства і поданням звітності про укладення валютних угод.

Крім НБУ, в межах своєї компетенції, **агентом валютного нагляду** є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику.

Найважливішим елементом у системі банківських операцій з іноземною валютою є обмінний валютний курс, тому що розвиток міжнародних економічних відносин вимагає виміру вартісного співвідношення валют різних країн.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, яка відображена у грошовій одиниці іншої.

Котирування валют – встановлення валютного курсу на основі ринкових механізмів. Котирування курсів валют буває прямим та непрямим.

1. Пряме котирування - визначає кількість національної валюти за одиницю іноземної.
2. Непряме (зворотне) котирування - визначає кількість іноземної валюти за одиницю національної.

Крос–курс – цінове співвідношення між двома валютами, яке визначене через їх курси по відношенню до третьої валюти.

Необхідною умовою проведення більшості валютних операцій на замовлення та за рахунок клієнта є відкриття банківського рахунку в іноземній валюті. Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються на:

- поточні;
- депозитні (вкладні).

Міжнародна банківська діяльність заснована на кореспондентських відносинах, які є базою для трансферу грошей, обміну валюти, фінансування міжнародної торгівлі. Кореспондентом є банк (або фінансова компанія), який представляє в даному регіоні інтереси іншого банку за його рахунок і виконує його фінансові та комерційні доручення.

Банки мають право здійснювати наступні операції з банківськими металами:

- купувати та продавати їх як за свій рахунок, так і за рахунок своїх клієнтів;
- залучати банківські метали у вклади (на вимогу та на строк) від юридичних та фізичних осіб;
- розміщувати залучені та власні банківські метали від свого імені і за свій рахунок на депозитні рахунки в інших банках, а також, надавати позички в банківських металах;
- надавати кредити під заставу банківських металів;
- здійснювати зберігання та транспортування банківських металів;

- здійснювати обмін злиwkів меншої ваги на зливки більшої ваги (коли загальна маса металу залишається незмінною);

- перераховувати метали з рахунку на рахунок ;
- відкривати та вести кореспондентські рахунки у банківських металах;
- проводити конвертацію одного металу в інший.

Операції з купівлі-продажу банківських металів здійснюються уповноваженими банками та НБУ:

- на міжбанківському валютному ринку України, включаючи каси уповноважених банків;
- на міжнародних ринках.

Строкові валютні операції полягають у купівлі-продажу валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочі дні. Ці операції, у свою чергу, підрозділяються на кілька видів залежно від механізму їх здійснення: форвардні, ф'ючерсні, опціонні та їх похідні.

Постійно існує проблема фінансування експорту та імпорту в зовнішній торгівлі. Для світової практики звичайними, або традиційними, методами банківського кредитування експорту є:

- аванси під інкасо;
- облік (купівля) векселів або чеків банком;
- фінансування по документарному акредитиву;
- акцептні кредитні лінії;
- позика в національній валюті;
- позика в іноземній валюті.

Валютний ризик відображає ймовірність фінансових втрат унаслідок того, що курс однієї валюти щодо іншої зміниться протягом певного часу. У реальному житті валютні курси дуже рідко вдається більш чи менш довго втримати на одному й тому самому рівні. Отже, валютний ризик існує майже завжди, коли здійснюються операції з іноземною валютою.

Управління валютним ризиком базується на виборі відповідної стратегії менеджменту ризику, що містить у собі такі основні елементи:

- використання всіх можливих засобів уникнення ризику, який призводить до значних збитків;
- контроль ризику та мінімізація сум ймовірних збитків, якщо немає можливості уникнути його повністю;
- страхування валютного ризику в разі неможливості його уникнення.

Величина валютного ризику залежить від величини валютної позиції, яку займає банк у кожний конкретний момент часу, та від зміни валютних курсів на ринку.

Індикатором валютного ризику банку є валютна позиція. Валютна позиція визначається співвідношенням між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у тій самій валюті.

Валютна позиція банку може бути відкритою або закритою і розраховується окремо за кожною іноземною валютою, що входить до мультивалютного портфеля банку. Валютна позиція називається відкритою, якщо сума активів в іноземній валюті не збігається з сумою пасивів в тій самій валюті.

В управлінні валютним ризиком та валютною позицією банки застосовують дві основні групи методів: управління валютною структурою балансу та хеджування валютного ризику.

Центральні банки також можуть впливати на валютний курс або через монетарну політику або за рахунок інтервенції на валютному ринку.

Валютна інтервенція – це операція купівлі або продажу інвалюти центральним банком з метою підтримки ринкового курсу національної валюти на рівні, який бажаний для влади з точки зору економічної політики, яка ними проводиться.

Центральний банк продає іноземну валюту із своїх ресурсів, якщо вважає за необхідне підтримати курс національної валюти на високому рівні, і навпаки, скуповує її, якщо полягає, що курс національної валюти завищений і не стимулює розвиток експорту. Валютні інтервенції здійснюються також, якщо на ринку спостерігаються короткострокові зміни в попиті та пропозиції і центробанк очікує швидкого встановлення рівноваги, яка колись була.

ТЕСТИ

Операції з валютними цінностями банки України можуть здійснювати лише при наявності

- A. валютної позиції
- B. відповідного письмового дозволу
- C. іноземних клієнтів
- D. валюти на рахунках в НБУ

Кореспондентські рахунки за міжнародними розрахунками поділяються на рахунки

- A. типу “Н” і типу “П”
- B. НОСТРО та ЛОРО
- C. обмінні та курсові
- D. балансові та позабалансові

Суб’єктами міжбанківського валютного ринку України є

- A. фізичні особи–суб’єкти підприємницької діяльності
- B. уповноважені банки
- C. підприємства–імпортери продукції
- D. підприємства–експортери продукції

Продаж за бажанням клієнта його коштів в іноземній валюті першої групи класифікатора на міжбанківського валютного ринку України повинен здійснитися не пізніше

- A. 2 банківських днів
- B. тижня
- C. 5 банківських днів
- D. наступного дня

Клієнт–резидент зобов’язаний використати куплену або обміняну в установленому порядку іноземну валюту не пізніше

- A. 2 банківських днів
- B. тижня
- C. 5 банківських днів
- D. наступного дня

ТЕМА 10

НЕТРАДИЦІЙНІ БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ ТА ПОСЛУГИ

Зміст теми

1. Класифікація банківських послуг.
2. Факторингові послуги банків.
3. Лізингові послуги банків.
4. Трастові послуги банків.

Банківські послуги класифікуються залежно від:

1. Руху матеріального продукту:

- * послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту (наприклад, розрахунково-касове обслуговування);

- * чисті послуги (наприклад, консультаційні);

2. Контингенту споживачів:

- * послуги юридичним особам;

- * послуги фізичним особам;

3. Відображення послуг у балансі:

- * балансові;

- * позабалансові (операції, що певний час не відображаються в балансі, поки не будуть відображені в прибутках або збитках банку);

4. Плати за надання послуг:

- * платні;

- * безкоштовні;

5. Можливості обліку платних послуг і можливості визначення розміру плати:

- * послуги, розміри яких підлягають обліку (розрахунково-касові, кредитні, валютні);

- * послуги, аналоги яких є у відповідних тарифах (консультаційні);

- * послуги, вартість яких не може бути встановлена об'єктивно (як правило, надаються банками в пакеті з платними товарними послугами).

Банківськими послугами можна вважати також дії банку, які супроводжують його основні функції та спрямовані на зростання дохідної діяльності банку.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [112] факторинг визначається як придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари або надані послуги з прийняттям ризику таких вимог і прийому платежів. Фактично банк купує рахунки-фактури постачальника за відвантажену продукцію, виконані роботи або надані послуги.

Клієнт, який отримує факторингове обслуговування, повинен відповідати таким вимогам:

- ✓ вести стабільну фінансово-господарську діяльність;

- ✓ постачати ліквідні товари (виконувати роботи, надавати послуги), які користуються стійким попитом на ринку. За наявності сезонних коливань обсяги фінансування залежатимуть від стану попиту на продукцію в певний момент часу;

- ✓ регулярно відвантажувати товар дебітору (разові угоди до факторингу не приймаються);

- ✓ кредитна історія (при наявності) повинна бути позитивною.

При здійсненні факторингових операцій чим більша кількість дебіторів – тим краще. Суть факторингу полягає в розділенні загального кредитного ризику клієнта між великою кількістю дебіторів, тому чим більше дебіторів буде запропоновано до факторингу, тим більша вірогідність того, що фінансування буде надано.

Загальне визначення лізингу міститься у ст. 292 Господарського кодексу України, згідно з якою лізингом вважається господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоотримувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоотримувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоотримувачем періодичних лізингових платежів.

Що стосується класифікації, то правильно було б лізингові операції поділити на два принципових види:

1) **оперативний** (лізинг з неповною окупністю);

2) фінансовий (лізинг з повною окупністю).

Оперативний лізинг (оренда) - господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає передачу орендарю права користування основними фондами на термін, що не перевищує термін їхньої повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення терміну дії лізингового (орендного) угоди.

Фінансовий лізинг (оренда) - господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає придбання орендодавцем за замовленням орендаря основних фондів, з подальшою їхньою передачею в користування орендарю на термін, що не перевищує термін повної амортизації таких основних фондів, з обов'язковою подальшою передачею права власності на такі основні фонди орендарю.

Трастові операції - це операції банків і спеціальних фінансових інститутів, спрямовані на управління майном і здійснення інших послуг за дорученням клієнта і у його інтересах.

Управління майном за своєю специфікою близьке до банківської справи і пов'язане з виконанням операцій з обліку, збереження цінностей, розміщення грошових коштів, фінансового аналізу тощо.

Залежно від виду майна й побажань його власника змінюється зміст трастових операцій, а також функції комерційного банку в них.

При виконанні трастових операцій комерційний банк може виступати у двох ролях:

- бути повним представником клієнта, що розпоряджається його майном самостійно в межах договору;
- виконувати строго конкретні операції із власністю клієнта за його дорученням.

Перший вид трастових операцій - це *довірге управління*, тобто система відносин між власником майна й іншою особою, яка згідно укладеного договору одержала від власника право на розпорядження його власністю. Це право може включати здійснення угод і інших юридичних дій при одержанні відповідного доручення від власника або без попереднього узгодження з ним (залишаючись у рамках договору й одержуючи за це комісійну винагороду).

Другий вид трастових операцій - *агентські послуги*. Учасниками агентських послуг є:

- принципал (довіритель) - особа, що доручає іншій особі виконати які-небудь дії й передає йому свої повноваження;
- агент - особа, що діє від імені принципала й виконує в точності його доручення.

В агентських послугах право власності на майно (майнові права) залишається в принципала. Відповідно до договору він несе відповідальність тільки за якість виконання самого доручення, а не за кінцеві результати, наслідки даного доручення. Агент може від імені клієнта укладати договори, одержувати позички, виписувати чеки, індосувати векселі, оплачувати рахунки довірителя, оформляти страхові поліси та ін. Агент діє за рахунок коштів принципала й одержує від нього винагороду.

ТЕСТИ

Факторинг - це

- A. позичка під дебіторські рахунки
- B. переказ коштів з рахунку покупця на рахунок постачальника
- C. купівля банком у клієнта дебіторських рахунків
- D. кредитування позичальника без визначення строку

Збереження цінностей у сейфах - це

- A. агентська послуга
- B. управління майном
- C. факторинг
- D. форфейтинг

Операції комерційних банків і спеціальних фінансових інститутів, спрямовані на управління майном і здійснення інших послуг за дорученням клієнта і у його інтересах це

- A. факторингові послуги
- B. лізингові послуги
- C. кредитні операції
- D. немає вірної відповіді

Господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає передачу орендарю права користування основними фондами на термін, що не перевищує термін їхньої повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення терміну дії угоди, це

- A. фінансовий лізинг
- B. трастова операція
- C. оперативний лізинг
- D. довгострокове кредитування

До трастових банківських послуг зараховують

- A. консультаційні
- B. інформаційні
- C. агентські
- D. вірна відповідь відсутня

ТЕМА 11 БАНКІВСЬКА СИСТЕМА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Зміст теми

1. Поняття глобалізації в банківській системі
2. Розвиток міжнародної банківської діяльності
3. Сучасні тенденції в міжнародній банківській справі
4. Види послуг і операцій у міжнародному банківському бізнесі
5. Регулювання міжнародної банківської діяльності

Глобалізація — це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації.

Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. В результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів.

Глобальні зрушення проявляються в таких формах:

- міжнародне інвестування,
- транснаціональні компанії,
- транснаціональні стратегічні альянси,
- міжнародні фінансові центри,
- засоби масової інформації,
- глобальні комунікаційні системи,

- міжнародні регіональні об'єднання тощо.

У банківській сфері глобалізація супроводжується дерегулюванням банківської діяльності і лібералізацією фінансових ринків, в результаті чого практично ліквідовані інституційні межі між різними видами банківської і фінансової діяльності, що змушує банки конкурувати одночасно на багатьох сегментах фінансового ринку, не лише один з одним, але й з іншими фінансовими посередниками – страховими та фінансовими компаніями, інвестиційними фондами тощо. Значний вплив глобалізація здійснює на функціонування національних банківських систем, які входять у фінансовий світовий простір, що виражається в посиленні інтеграційних процесів у банківській сфері та зміні характеру банківського бізнесу

Банківський бізнес в умовах глобалізації характеризується принципово новими рисами, а саме:

- консолідацією банківського капіталу в національному і міжнародних масштабах на основі злиттів і поглинань з метою закріплення конкурентних позицій;
- скороченням частки традиційних та збільшенням обсягів нових банківських операцій та послуг, які відповідають сучасним запитам клієнтів; прагненням підвищення ринкової вартості банків як основної цілі банківського менеджменту

Більш локальною формою світової інтернаціоналізації є регіоналізація.

Регіоналізація – це поглиблення міжнародних зв'язків на компактному просторі (регіоні). Регіон характеризується не тільки близьким розташуванням країн одна до одної, а й спільністю природних, історичних, економічних, політичних, культурних умов. На регіональному рівні утворюються міждержавні угруповання, що представляють собою інтеграційні об'єднання, головною метою і чинником утворення яких є економічна діяльність.

Рівні регіоналізації :

- макрорегіональний – об'єднання держав великого регіону. Такими регіонами є: Західна Європа, Центральна Європа, Східна Європа, Центральна Азія, Південна Азія, Східна і Південно-Східна Азія, Азіатсько-тихоокеанський регіон, північна Америка, Латинська Америка, Близький Схід, Західна і Центральна Африка, Східна Африка, Південна Африка;
- мезорегіональний – співробітництво між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав, наприклад, в рамках єврорегіонів;
- мікрорегіональний – спільні спеціальні економічні зони (СЕЗ).

Існування успішно функціонуючого міжнародного фінансового ринку, зокрема банківського, є необхідною умовою ефективного розвитку світової економіки. Саме банківські інститути акумулюють значну кількість фінансових ресурсів шляхом їх накопичення та інвестування, необхідних для нормальної роботи як національного, так і світового господарства.

Міжнародна банківська справа - система та підходи до управління банківськими операціями, що здійснюються у міжнародному економічному та правовому середовищі.

Міжнародна банківська справа - система методів та підходів до організації й управління банківськими операціями, що здійснюються у міжнародному економічному та правовому середовищі. Це своєрідне управління міжнародними банківськими операціями, її суб'єктами є банки, котрі здійснюють міжнародні операції.

Основними сучасними характеристиками міжнародної банківської справи є:

- основні суб'єкти банківської справи - транснаціональні банки;
- реорганізація банківської мережі ТНБ, скорочення філій та відділень;
- зростання балансової вартості банків, збільшення розміру банку;
- збільшення присутності іноземних банків в національних банківських системах країн;
- банківський бізнес стає менш регульованим;
- важливим процесом, який відбувається сьогодні у банківському секторі світової

фінансової системи, є злиття банків;

- приведення банківського законодавства та системи банківського нагляду країн у відповідність до міжнародних норм і стандартів ЄС.

Причини входження іноземних банків на національні ринки, а також стратегії їх діяльності:

- можуть слідувати за традиційними клієнтами;
- розширювати клієнтську базу за рахунок найпривабливіших регіональних підприємств;
- максимально інтегруватись у внутрішній ринок країни перебування.

Міжнародна діяльність банку в інтересах його клієнтів укладається в універсальну систему видів міжнародної торгівлі послугами Всесвітньої торгової організації (СОТ) з точки зору способів надання таких послуг. Ці способи перераховані в основному документі СОТ, що регламентує співпрацю країн у сфері послуг - Генеральній угоді з торгівлі послугами (ГАТС), включаючи:

- Транскордонну торгівлю послугами;
- Споживання послуг за кордоном;
- Комерційна присутність;
- Виїзд фахівця.

Основні види послуг і операцій міжнародних банків: міжнародні розрахунки, кредитування та акумулювання депозитів, валюто-обмінні операції, операції на світових фондових ринках, трастові та інші послуги.

Можна виділити три рівні регулювання міжнародної банківської діяльності: міжнародний, національний і мікрорівень (саморегулювання). Національний рівень є, поза сумнівом, визначальним, оскільки, як і в регулюванні будь-якого іншого міжнародного бізнесу, міждержавні угоди - багатосторонні, двосторонні, по лінії міністерств фінансів, центральних банків і т.ін. - спрямовані лише на уніфікацію або гармонізацію, тобто зближення норм і правил національного регулювання, лібералізацію діяльності таких банків і регламентацію вимог до них у різних країнах. Саморегулювання базується на внутрішніх правилах і процедурах конкретного банку, націлене на реалізацію міжнародної стратегії банку.

ТЕСТИ

Метою діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів є

- A. створення нових організаційних форм діяльності транснаціональних банків
- B. розроблення та координування стратегії й тактики розвитку світової валютно-кредитної та фінансової систем
- C. офшоризація банківської діяльності
- D. акумуляція та використання фінансових ресурсів для забезпечення стабільності національного, регіонального та світового економічного розвитку

Центральні банки країн єврозони делегували Європейському центральному банку такі функції

- A. проведення грошово-кредитної політики
- B. емісія грошових знаків
- C. банківський нагляд
- D. немає вірної відповіді

Характерні риси операцій центральних банків проявляються у трьох напрямках

- A. центральні банки мають монопольне право емісії грошових знаків

- В. центральні банки обслуговують специфічну клієнтуру
- С. метою функціонування центральних банків, на відміну від комерційних, не є отримання прибутку
- Д. метою функціонування центральних банків, як і комерційних, є отримання прибутку

Головна мета ЄСЦБ

- А. підтримка цінової стабільності
- В. є кредитором останньої інстанції, організує систему рефінансування
- С. забезпечення паритету купівельної спроможності валют
- Д. немає правильної відповіді

Хто має право емітувати євро

- А. виключно Європейський Центральний банк
- В. центральні банки країн учасниць ЄСЦБ
- С. Європейський Центральний банк та центральні банки країн учасниць ЄСЦБ
- Д. немає вірної відповіді

ТЕМА 12 СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Зміст теми

1. Поняття стабільності банківської системи.
2. Система економічних нормативів регулювання банківської діяльності
3. Прибутковість як елемент банківської стабільності
4. Організація ризик-менеджменту в банку

Стабільність банківської системи (stability of banking system) – комплексна характеристика стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки тощо). Стабільність банківської системи характеризується надійністю, збалансованістю та пропорційністю функціонування її структурних елементів, здатністю зберігати стійку рівновагу та надійність протягом тривалого часу.

Стабільність банківської системи розглядається як ситуація, коли в національній банківській системі не відбуваються банкрутства банків; або як ситуація, коли національна банківська система є стійкою та прибутковою і повністю відповідає національному законодавству, а також принципам управління ризиками, встановленими Базельським комітетом з питань банківського нагляду.

Банківську систему вважають стабільною, якщо вона:

- 1) полегшує ефективний розподіл фінансових ресурсів у просторі та часі;
- 2) дозволяє здійснювати оцінку, котирування, розподіл та управління фінансовими ризиками;
- 3) зберігає здатність виконувати ці найважливіші функції навіть за умов зовнішніх потрясінь або посилення диспропорцій.

На створення необхідних умов для стабільної діяльності банків спрямована система економічних нормативів регулювання банківської діяльності, яка впроваджена НБУ і є обов'язковою для всіх комерційних банків.

Найважливішими економічними нормативами, які характеризують фінансову стійкість банку, його здатність виконувати більшість інших нормативів, є нормативи капіталу, зокрема мінімальний розмір статутного капіталу, норматив адекватності

регулятивного капіталу (платоспроможності) і норматив адекватності основного капіталу (достатності капіталу).

Прибутковість як елемент банківської стабільності залежить від співвідношення доходів і витрат. Оцінювання прибутковості здійснюється за допомогою системи відповідних показників. Найпоширенішими показниками прибутковості банку є: прибутковість банківських активів (*ROA*); прибутковість акціонерного капіталу (*ROE*); процентна маржа (*SPRED*),

ТЕСТИ

Основними джерелами доходів комерційного банку є

- A. проценти за кредитами
- B. доходи від комісійно-посередницьких операцій
- C. доходи від операцій з цінними паперами
- D. всі відповіді вірні

До складу операційних витрат комерційного банку належать

- A. витрати на утримання персоналу
- B. проценти по кредитах
- C. проценти по депозитах
- D. штрафи сплачені

Рентабельність капіталу – це співвідношення між

- A. прибутком банку та капіталом
- B. прибутком банку та активами
- C. чистим прибутком банку та капіталом
- D. чистим процентним доходом та капіталом

Чиста процентна маржа – це співвідношення між

- A. прибутком банку та під процентними активами
- B. чистим процентним доходом та активами банку
- C. чистим процентним доходом та капіталом
- D. чистим прибутком банку та капіталом

Встановлення економічних нормативів для комерційних банків має на меті

- A. захист інтересів вкладників і кредиторів банку
- B. попередження зловживань та шахрайства у діяльності банку
- C. забезпечення стабільності та надійності банківської системи
- D. всі відповіді вірні

ТЕМА 13

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Зміст теми

1. Природа банківського нагляду та регулювання, необхідність їх здійснення
2. Система банківського нагляду та регулювання в Україні, її мета й завдання
3. Принципи та інструменти банківського нагляду
4. Характеристика Базельських принципів ефективного банківського нагляду

Згідно Закону України «Про Національний банк України», **банківський нагляд** – це

система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами в процесі їх діяльності законодавства України та встановлених норм з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Згідно Закону України «Про Національний банк України», регулювання банківської діяльності – це одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківське регулювання як одна з форм державного управління є системою заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне й безпечне функціонування банків, попереджає дестабілізаційні процеси в банківському секторі.

При цьому банківське регулювання як функція державного управління покликане сприяти забезпеченню:

- 1) стійкості роботи і зміцненню фінансового стану банківської установи;
- 2) орієнтації та стимулюванню діяльності банку в галузі кредитування на виконання пріоритетних завдань розвитку економіки та підвищення добробуту суспільства;
- 3) наукової організації грошового обігу в народному господарстві;
- 4) створенню системи гарантій захисту інтересів вкладників, в першу чергу фізичних осіб.

Як бачимо, терміни «регулювання» та «нагляд» дуже пов'язані між собою, однак це різні процеси. Розглянемо, яким чином побудована система банківського нагляду та регулювання в Україні.

Основною метою банківського регулювання та нагляду в Україні, як і в інших країнах, є підтримка стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Системний підхід до банківського нагляду передбачає:

- нагляд за банківською системою в цілому з врахуванням її основних підсистем;
- нагляд за окремо взятими комерційними банками.

Кожна із цих різновидів нагляду має свої пріоритети, мету й завдання, а також інструментарій і механізм впливу з боку Центрального банку. Головна мета нагляду за банківською системою – збереження загальної стабільності грошово-кредитних ринків, запобігання системних криз шляхом постійного спостереження за всім банківським співтовариством і прийняття своєчасних коригувальних заходів. Особливе місце в цьому приділяється механізму ранньої діагностики.

Банківський нагляд має за мету створення середовища для надійного функціонування банків. Ефективний банківський нагляд ґрунтується на адекватній правовій інфраструктурі, яка має три рівні:

1. Законодавство. Законодавчий акт чи банківське законодавство, яке прийняте парламентом або еквівалентним органом дає широкі офіційні права контролюючим органам.
2. Серія регулятивних правил. Визначають обмеження, які вводяться органами нагляду відповідно до їх повноважень.
3. Роз'яснення політики. Це можуть бути інтерпретації чи роз'яснення, які надаються наглядовим органом для деталізації своїх дій щодо застосування законодавства або регулятивних правил.

Банківський нагляд в Україні є скоординованим за вертикаллю і функціонує як єдина система у складі Центрального апарату та Територіальних управлінь НБУ. На рівні Центрального апарату НБУ ця система представлена департаментом з банківського нагляду, департаментом з ліцензування, департаментом виїзних перевірок банків, департаментом фінансового моніторингу:

- реєстрації та ліцензування банків;

- інспектування банків;
- реорганізації та припинення діяльності банків;
- безвізного банківського нагляду;
- нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду;
- з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму.

Визначені наступні форми контролю при здійсненні наглядом своїх функцій:

1. Вступний контроль – проводиться з метою чіткого і повного визначення вимог для одержання ліцензії на проведення банківських операцій. Вступний контроль починається з чіткого і вичерпного визначення вимог, необхідних для отримання установами банків ліцензії на проведення банківських операцій, а також визначення порядку та строку дії цієї процедури.

2. Попередній контроль – здійснюється з метою дотримання банками вимог розумного ведення банківських справ і включає заборону або обмеження окремих видів банківської діяльності з боку НБУ, відрахування до резервів, встановлення штрафних санкцій, тощо. У рамках цього виду контролю Національний банк встановлює для всіх банків обов'язкові економічні нормативи для виконання з метою забезпечення їх стабільної діяльності, своєчасного виконання зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втрат капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності.

3. Поточний контроль – здійснюється шляхом інспектування банків, а також, розробленням і вжиттям заходів щодо організаційного зміцнення та оздоровлення банків.

Під методами банківського нагляду розуміють прийоми і способи його здійснення. Оскільки за своєю суттю банківський нагляд є контролем, то під час його здійснення використовуються загальноприйняті методи контролю, основними з яких є спостереження, перевірка, обстеження й аналіз.

За об'єктом дослідження контроль поділяється на документальний і фактичний.

Нагляд передбачає використання двох головних інструментів:

- дистанційний нагляд (безвізний, документальний) – це моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому на основі аналізу звітності, і який використовується як система раннього застереження;
- інспекційні перевірки – це перевірки банків на місцях кваліфікованими спеціалістами банківського нагляду, які здатні оцінити ступінь ризиків і визначити якість управління цими ризиками. Спеціаліст наглядового органу, який перевіряє певний банк, повинен розуміти та знати банк із середини, мати можливість взнати основних учасників банку і сформулювати власну думку про них, оцінити великі ризики, які банк бере на себе. Важливо також встановити психологічний контакт з банками, дотримуючись при цьому професійної етики.

Адміністративне регулювання передбачає встановлення прямих заборон та обмежень щодо якісних і кількісних параметрів діяльності банків, а індикативне – здійснюється непрямыми методами через установлення нормативних (обов'язкових до виконання) та коригуючих (гнучких і оперативних) інструментів впливу на ситуацію в банківській сфері.

Методи адміністративного регулювання застосовуються Національним банком як під час ухвалення рішень про допуск банків на ринок, так і в період їх функціонування. НБУ встановлює вимоги до учасників банку; до розміру та порядку формування статутного капіталу новостворених банків; до процедури реєстрації та отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності; правила бухгалтерського обліку; вимоги до форм звітності та порядку їх надання; здійснює нагляд за банківською діяльністю та застосовує адекватні заходи впливу до банків-порушників.

Індикативне регулювання впливає на банки опосередковано через використання інструментів грошово-кредитної політики (НБУ впливає на потенціал банків через процентну ставку, механізм рефінансування, операції на відкритому ринку тощо) та встановлення вимог щодо:

- дотримання економічних нормативів, які регулюють їх діяльність;
- дотримання норм обов'язкового резервування;
- обов'язкового створення резервів на випадок необхідності покриття збитків за окремими активними операціями.

ТЕСТИ

До адміністративних методів регулювання банківської діяльності відносять:

- A. нагляд за банківською діяльністю
- B. установлення економічних нормативів
- C. установлення нормативів обов'язкового резервування
- D. реєстрацію та ліцензування

До індикативних методів регулювання банківської діяльності відносять

- A. нагляд за банківською діяльністю
- B. установлення економічних нормативів
- C. реєстрацію та ліцензування банків
- D. використання інструментів монетарної політики

До заходів впливу попереднього реагування, які НБУ застосовує до комерційних банків, належить

- A. програма фінансового оздоровлення
- B. накладення штрафів на банки
- C. відсторонення керівництва від управління банком
- D. всі відповіді вірні

До примусових заходів впливу, які НБУ застосовує до комерційних банків, належить

- A. призначення тимчасової адміністрації
- B. письмове застереження
- C. програма фінансового оздоровлення
- D. укладення письмової угоди

Існують наступні форми регулювання банківської діяльності

- A. на рівні НБУ, на рівні самого комерційного банку
- B. адміністративне регулювання, індикативне регулювання
- C. превентивне регулювання, нормативне регулювання
- D. немає вірної відповіді

СТРАХУВАННЯ

Вивчення дисципліни дозволяє сформувати професійні компетенції:

Знання і розуміння:

- економічної природи страхування, його функції, принципи, місце і роль у сучасних умовах розвитку економіки;
- методологічних аспектів основ оцінки ризику та визначення страхової премії; особливостей складових страхової премії та структури страхового тарифу;
- особливостей визначення страхової премії у страхуванні життя та загальному страхуванні;
- сучасного стану страхового ринку України та особливостей діяльності страхових компаній;
- структуру та тенденції розвитку вітчизняного страхового ринку;
- особливості державного регулювання страхової діяльності в Україні;

Застосування знань і розуміння:

- уміння використовувати набуті теоретичні знання при страхуванні від різних ризиків, що загрожують підприємству та його працівникам;
- уміння визначати збиток і страхове відшкодування;
- уміння проводити оцінку фінансового стану страхової компанії;
- уміння розв'язувати страхові задачі та складати договори страхування;

Формування суджень:

- здатність до діагностики стану страхового ринку;
- здатність застосовувати знання законодавства у сфері регулювання страхового ринку;
- здатність застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення для отримання та обробки даних у сфері страхування;
- здатність виконувати контрольні функції у сфері страхування;
- знати механізм функціонування страхового ринку України;
- здатність володіти прийомами пошуку та використання наукової інформації, використовувати при цьому технічні засоби збору та обробки інформації, працювати на персональному комп'ютері.

Основна література

1. Фісун І.В., Ярова Г.М. Страхування: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 240с.
2. Говорушко Т. А. Страхові послуги: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 376с.
3. Пацурія Н. Правове регулювання у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Ліра, 2017. 256 с.
4. Горбач Л.М., Кадебська Е.В. Страхування: підручник. Київ: Видавництво «Кондор», 2016. 544 с.
5. Говорушко Т.А., Стецюк В.М. Страхування: навч. посіб. Львів: «Магнолія 2006», 2014. 328 с.
6. Русул Л.В. Міжнародне страхування: курс лекцій. Чернівці, 2017. 115с.
7. Русул Л.В., Федішин М.П., Лаврук Н.А.. Страхування: від теорії до практики: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 288 с.

Допоміжна

8. Долгошея Н.О. Страхування в запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 318с.
9. Страхування в системі економічної безпеки: монографія / Р.І. Тринько та ін.; за ред. Р.І. Тринько: Львівський держ. ун – т внутрішніх справ. Кафедра теоретичної та прикладної економіки. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 328 с.
10. Лайко П.А., Пушак С.Д. Страхування природно – кліматичних ризиків у рослинництві: монографія. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 320 с.
11. Страхування. Практикум: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. / В.Д. Базилевич та ін.; за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2011. 607 с.
12. Нагайчук Н.Г., Гончаренко О.О.. Фінанси страхових компаній: навч. посіб. Київ: УБС НБУ, 2010. 585 с.
13. Дячук І.Б., Сенюта І.Я., Терешко Х.Я., Фуртик І.І. Страхування в галузі охорони здоров'я: навч. посіб. Львів: ЛОБф «Медицина і право», 2010. 216 с.
14. Шегда А.В., Голованенко М.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 271 с.
15. Страхування: підручник / В.Д. Базилевич ін.; за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2008. 1019 с.

Інформаційні ресурси

16. Верховна Рада України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
17. Державний комітет статистики України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Міністерство економіки України. Офіційна сторінка. URL: <http://me.kmu.gov.ua>.
19. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
20. Електронний фонд Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
21. Сайт аналітичних новин в галузі страхування. URL: <http://www.forinsurer.com>
22. Господарський кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
23. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
24. Про страхування. Закон України від 07.03.96 р. №86/96-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vp/>.
25. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників

наземного транспорту. Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV. URL: www.rada.gov.ua.

26. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг. Закон України від 12.07.2001 р. №2664 – III. URL: www.rada.gov.ua.

27. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.1996 р. №959. URL: www.rada.gov.ua.

ТЕМА 1 СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА РОЛЬ СТРАХУВАННЯ

Зміст теми

1. Страхування як історична та економічна категорія. Сутність та особливі риси.
2. Специфічні функції страхування.
3. Теоретичні основи страхування. Суб'єкти та об'єкти страхування.
4. Принципи страхування.
5. Мета, роль і переваги страхування.
6. Системи страхування та франшизи.

Страхування – це спосіб захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб в умовах ринкової економіки.

Закон України «Про страхування» дає наступне визначення: «Страхування – вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів і доходів від розміщення коштів цих фондів».

Страхування є економічною категорією, що перебуває в тісному взаємозв'язку з категорією фінансів. Як і фінанси, страхування зумовлено рухом грошових форм вартості при формуванні та використанні цільових фондів грошових коштів у процесі розподілу й перерозподілу грошових доходів і накопичень.

До основних ознак, що визначають специфічність страхування як економічної категорії відносять:

- 1) випадковий характер настання страхової події;
- 2) надзвичайність нанесеного збитку;
- 3) необхідність відшкодування втрат.

Економічна суть страхування полягає в утворенні спеціалізованими організаціями – страховиками грошового (страхового) фонду, який формується із внесків страхувальників із метою відшкодування їх збитків, спричинених страховими подіями, передбаченими договором страхування або чинним законодавством.

Сутність і призначення страхування проявляється через його функції:

- відновлювальну
- попереджувальну (превентивну)
- ощадну
- контрольну

Головними суб'єктами страхування є страховики й страхувальники.

Страховики — юридичні особи (акціонерні, повні, командитні товариства або товариства з додатковою відповідальністю), що одержали в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Вони розробляють правила добровільного страхування і пропонують страхові послуги страхувальникам.

Страхувальники — юридичні особи й дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори щодо страхування власного інтересу чи інтересу третьої особи, сплачують

страхові премії та мають право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку.

Закон України «Про страхування» визначає об'єкти страхування як майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані:

- з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника чи застрахованої особи (особисте страхування);
- з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Страхова діяльність базується на певних принципах:

вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком - виду страхування;

страховий ризик (не може бути предмета для страхової угоди, якщо її сторони не несуть жодного ризику матеріальних або фінансових утрат за несприятливого перебігу подій);

страховий інтерес (кожний власник зацікавлений у тому, щоб його кошти не були втрачені через стихійне лихо, пограбування, нещасний випадок тощо);

максимальна сумлінність (сторони, що вступають у страхові відносини, повинні довіряти одна одній);

відшкодування в межах реально завданих збитків (згідно зі ст. 10 Закону України «Про страхування», страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник, тобто приносити страхувальнику прибуток);

франшиза (від англ. franchise - право, привілей) - це визначена договором страхування частина збитків, котра в разі страхового випадку не підлягає відшкодуванню страховиком. Розрізняють такі види франшизи:

- пряма (безумовна);
- привілейована (умовна) - найчастіше застосовується в особистому страхуванні;
- зникаюча (зустрічається дуже рідко) - встановлює відповідальність страхових компаній, яка збільшується пропорційно збитку, поки франшиза не зникне;

суброгація - передача страхувальником страховикові права на стягнення заподіяної шкоди з третіх (винних) осіб у межах виплаченої суми;

контрибуція;

перестрахування і співстрахування:

У страхуванні застосовують кілька систем страхування та франшизи.

Вибір системи залежить від співвідношення величини страхової суми та вартісної оцінки об'єкта страхування. При цьому, найбільш поширеною є система страхування за дійсною вартістю об'єкта страхування, яка визначається як фактична на день підписання договору. За цією системою страхова сума дорівнює обсягу вартості об'єкта страхування і, в разі настання страхового випадку, має місце повне покриття збитків страхувальника страховиком.

Якщо об'єкт страхування застраховано не на повну його вартість, тобто страхова сума дорівнює лише певній частині цієї вартості, то такий об'єкт може бути застрахованим за такими системами страхування:

- 1) системою пропорційної відповідальності;
- 2) системою «першого ризику».

Особиста участь страхувальника в покритті збитків виражається через франшизу (фр. franchise — пільга). Вона може бути встановлена у відсотках чи в абсолютних величинах стосовно страхової суми, вартісної оцінки об'єкта або розміру збитків.

ТЕСТИ

Які причини виникнення та існування страхування?

- А. захист майнових інтересів суб'єктів виробничих відносин і людського суспільства від несприятливих подій (ризиків);
- В. створення сезонних запасів у харчовій промисловості;
- С. збільшення обсягів виробництва;
- Д. здійснення запобіжних заходів, спрямованих на зменшення страхового ризику.

Які функції виконує страхування?

- А. формування і використання фінансових ресурсів;
- В. відтворювальну і стимулюючу;
- С. ризикову, превентивну, заощадження коштів і контрольну;
- Д. фіскальну та економічну.

Виділіть характерні ознаки страхування:

- А. обов'язковий характер настання страхових випадків;
- В. замкнута розкладка збитку, перерозподіл його в просторі й часі, відшкодування збитків, випадковий характер виникнення; розподільчий характер відносин і формування фондів грошових коштів;
- С. платоспроможність, поверненість та цільовий характер використання грошових коштів;
- Д. немає вірної відповіді.

В яких формах виникли перші страхові організації?

- А. товариства взаємного страхування;
- В. приватні товариства;
- С. акціонерні страхові товариства;
- Д. державні страхові організації.

Страховик – це:

- А. юридична особа, яка згідно з чинним законодавством бере на себе відповідальність по відшкодуванню збитків та має ліцензію на ведення страхової діяльності;
- В. юридична особа, яка здійснює страхування на підставі договору зі страхувальником;
- С. фізична або юридична особа, що сплачує страхові платежі згідно договору страхування;
- Д. фізична або юридична особа, яка отримує відшкодування при настанні страхового випадку.

ТЕМА 2 КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАХУВАННЯ

Зміст теми

1. Необхідність та основні ознаки класифікації страхування.
2. Класифікація страхування за історичною та економічною ознаками
3. Класифікація за об'єктами (галузями) і видами страхування.
4. Накопичувальне та ризикове страхування.
5. Класифікація страхування за формою проведення.

Існують різноманітні підходи до класифікації страхування. Найбільш поширеним є підхід, за яким класифікація страхування здійснюється за історичною, економічною та юридичною ознаками.

Класифікація за історичною ознакою пов'язана з виділенням етапів розвитку і появою тих чи інших видів страхування. Вона передбачає поділ страхування на:

- морське страхування (із XIV століття);
- страхування життя (із XVI століття);
- страхування від вогню (із XVII століття);
- страхування від нещасних випадків (із XIX століття);
- страхування транспортних засобів (із XX століття).

Класифікація за економічною ознакою передбачає залежно від цілей класифікації:

а) за спеціалізацією страховика або сферами його діяльності страхування поділяють на: страхування життя й загальне (ризикове) страхування.

Наведена класифікація має важливе значення для формування та розміщення страхових резервів страховика;

б) за об'єктами страхування, на які спрямований страховий захист, виділяють: галузі; підгалузі; види страхування.

Така класифікація є найбільш поширеною в практиці вітчизняних страховиків і її покладено в основу розроблення страхових продуктів;

в) за родом небезпеки чи страхових ризиків виділяють страхування: автотранспортне; морське; авіаційне і космічне; ядерних ризиків; кредитних ризиків тощо.

За таким підходом можуть виділяти небезпеки, котрі не пов'язані між собою, але відносяться до конкретного об'єкта або групи об'єктів, що становить основу комплексного страхування;

г) за статусом страховика виділяють страхування: державне; комерційне; взаємне.

Така класифікація застосовується переважно для забезпечення державного регулювання страхової діяльності.

д) за статусом страхувальника передбачено поділ страхування залежно від того, чиї інтереси обслуговує страховик, а саме: юридичних осіб; фізичних осіб.

Класифікація за юридичною ознакою передбачає виділення певних класів страхування відповідно до міжнародних норм, за якими в багатьох країнах світу проводиться ліцензування страхової діяльності. Так, згідно з директивами ЄС із 1978 року країни-члени цієї організації використовують класифікацію, котра охоплює 7 класів довгострокового страхування (життя та пенсій) і 18 класів загального страхування.

У практичній діяльності страховиків найбільш поширеною для застосування є класифікація страхування за об'єктами.

Особисте страхування - галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я та працездатність людини і яке спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту.

Галузь особистого страхування складається з трьох підгалузей:

- 1) страхування життя (водночас окрема сфера страхової діяльності);
- 2) страхування від нещасних випадків (відноситься до загального страхування);
- 3) медичне страхування (відноситься до загального страхування).

Особливістю страхування від нещасних випадків вважається те, що страховим випадком є не сам нещасний випадок а його наслідки (втрата життя, здоров'я, працездатності). Страхування від нещасних випадків може бути:

1. індивідуальним і колективним;
2. добровільним і колективним.

Медичне страхування може бути як короткостроковим так і довгостроковим. В частині короткострокового медичне страхування не може бути віднесене до страхування від нещасних випадків, через відсутність такого принципового моменту як нещасний випадок,

оскільки медичне страхування відшкодовує витрати, що пов'язані з будь-якими захворюваннями. В частині довгострокового страхування не відносять до страхування життя через відсутність накопичувального характеру договору.

Майнове страхування - це галузь страхової діяльності, де об'єктом страхування виступають майнові інтереси фізичних та юридичних осіб, що не суперечать чинному законодавству і пов'язані з правом володіння, користування та розпорядження майном

Майнове страхування поділяється на дві підгалузі:

- 1) страхування майна фізичних осіб;
- 2) страхування майна юридичних осіб.

Страхування відповідальності - це галузь страхової діяльності, де об'єктом страхування виступають майнові інтереси, що пов'язані з відшкодуванням збитків, завданих життю здоров'ю чи майну третьої фізичної особи, а також майну юридичної особи внаслідок будь - якої дії чи бездіяльності страхувальника.

Розвиток галузі страхування відповідальності має важливе значення як для захисту майнових інтересів осіб, винних у заподіяних збитках, так і осіб, яким завдані збитки.

Страхування відповідальності відноситься до сфери загального страхування і має деякі особливості, які не властиві іншим галузям страхового ринку.

По - перше, страхування відповідальності не має підгалузевого поділу, що свідчить про універсальність страхових послуг, які можна поділити на дві групи:

- 1 група - страхування відповідальності на транспорті;
- 2 група - страхування інших видів відповідальності

По – друге, в договорі страхування відповідальності наперед невизначеною є третя постраждала особа і наперед невідомим є розмір збитків. Том у страхова компанія обмежує свою відповідальність деякою сумою, що називається лімітом граничної відповідальності.

Важливе значення має класифікація страхування за формою проведення, згідно з якою розрізняють добровільне та обов'язкове страхування.

ТЕСТИ

Які з наведених видів страхування є обов'язковими?

- A. пасажирів на приміських маршрутах;
- B. заставного майна;
- C. небезпечних вантажів;
- D. кредитів.

Класифікація страхування за економічними ознаками – це класифікація:

- A. за об'єктами страхування;
- B. формами проведення страхування;
- C. статусом страхувальника.
- D. всі відповіді вірні.

Класифікація страхування для цілей ліцензування страхової діяльності в Україні включає такий вид:

- A. автомобілів;
- B. кредитів;
- C. пенсій;
- D. життя.

Обов'язковими видами страхування є:

- A. страхування кредитів;

- В. страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
- С. страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
- Д. медичне страхування.

Порядок добровільного страхування встановлюється:

- А. законами України;
- В. постановами Кабінету Міністрів України;
- С. правилами страхування страхових компаній;
- Д. нормативними документами Міністерства фінансів.

ТЕМА 3 СТРАХОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ОЦІНКА

Зміст теми

1. Сутність ризику як теоретичної категорії. Класифікація ризиків.
2. Сутність і завдання актуарних розрахунків у страхуванні.
3. Страховий тариф як ціна страхового ризику.
4. Методичні основи розрахунку страхових тарифів у сфері загального страхування.
5. Показники страхової статистики та їх вплив на величину страхових тарифів.
6. Сутність та різновиди страхових премій.

Ризик є передумовою виникнення страхових відносин, без нього не існує страхування, бо без ризику немає страхового інтересу.

Ризик - це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору.

Ризиком буде визнано лише таку невизначеність, яку можна оцінити кількісно. Дати найточнішу кількісну оцінку невизначених величин можна, обчисливши ймовірність їх появи.

Методичні підходи до вимірювання ризиків охоплюють три види ймовірності:

- 1) ймовірність математична;
- 2) ймовірність статистична;
- 3) ймовірність експертна.

Варто пам'ятати, що негативними наслідками непевної події можуть бути не лише прямі втрати (збитки), а й непрямі, скажімо, недоотримана (втрачена) очікувана користь, якої планувалося досягти у процесі господарської діяльності. Отже, ризик – це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події, що стосується майнового інтересу членів суспільства.

З метою управління ризиками використовують їх класифікацію за такими ознаками:

1. За сферою походження:
 - природні (мають статичний характер);
 - антропогенні (мають динамічний характер);
 - техногенні (результат сукупної взаємодії людини і природи)
2. За критерієм субстанції, що виступає носієм ризику, розрізняють:
 - майнові ризики;
 - особисті ризики.
3. За сферою діяльності людини розрізняють ризики:
 - політичні,

- економічні,
- транспортні та інші.

4. За критерієм величини ризику поділяють на катастрофічні, великі, середні, малі, незначні.

5. За критерієм можливих наслідків існують чисті і спекулятивні ризики. Різниця між ними полягає в тому, що наслідком спекулятивного ризику може бути як прибуток, так і збиток. Такі ризики не покриваються страховим захистом.

Наслідком чистих (страхових) ризиків є або збиток або його відсутність. Крім того цей ризик має відповідати ряду критеріїв:

- випадковості;
- вимірювання в грошових одиницях;
- однозначності;
- оцінка ризику має бути достатньою для накопичення страхового фонду;
- незалежності (відсутність кумуляції ризиків);
- величини.

На сьогодні актуарні розрахунки – це система математичних і статистичних методів обчислення страхових тарифів та частки кожного страхувальника у створенні страхового фонду. Методологія актуарних розрахунків ґрунтується на застосуванні теорії ймовірностей, демографічної статистики та довгострокових фінансових обчисленнях інвестиційного доходу страховика.

Таким чином, актуарні розрахунки дозволяють визначати собівартість та вартість страхової послуги, а також частку кожного страхувальника у формуванні страхового фонду.

Актуарні розрахунки у страховій справі ґрунтуються на таких **засадах**:

страхові події мають імовірний характер, що мусить впливати на величину страхових платежів;

загальна закономірність тут проявляється через сукупність відокремлених страхових випадків, що зумовлює необхідність розрахунку собівартості страхової послуги стосовно всієї страхової сукупності;

нерівномірність та імовірний характер подій, що підлягають страхуванню, зумовлюють необхідність формування спеціальних резервів, які перебувають в розпорядженні страховика, а також визначення їх оптимального розміру;

необхідність прогнозування сторнування (зменшення страхового портфеля) договорів та експертного оцінювання їх величини;

необхідність дослідження норми позичкового процента впродовж певного проміжку часу та виявлення тенденцій його руху;

наявність повного або часткового збитку, пов'язаного зі страховим випадком, зумовлює необхідність вимірювання його величини та здійснення його розподілу в просторі та в часі за допомогою спеціальних таблиць;

необхідність дотримання еквівалентності між страховими внесками страхувальника та страховим забезпеченням з боку страховика;

потреба у виділенні групи ризику в межах даної страхової сукупності.

За допомогою актуарних розрахунків розв'язуються такі завдання:

- дослідження та групування ризиків у межах страхової сукупності;
- визначення математичної ймовірності настання страхового випадку, обчислення частоти і міри складності наслідків спричинених збитків як за групами ризику, так і за всією страховою сукупністю;
- математичне обґрунтування необхідних витрат на ведення страхової справи та прогнозування тенденцій їх розвитку;
- математичне обґрунтування необхідних резервних фондів страховика, а також джерел та способів їх формування;
- дослідження норми дохідності капіталу при інвестуванні страховиком зібраних страхових внесків, а також тенденцій її зміни протягом певного часового інтервалу;

- визначення залежності між величинами процентної ставки та брутто-ставки.

Актуарні розрахунки класифікуються за такими ознаками:

1. За галузями страхування розрізняють:
 - а) актуарні розрахунки в майновому страхуванні;
 - б) актуарні розрахунки в особистому страхуванні;
 - в) актуарні розрахунки в страхуванні відповідальності.

У майновому страхуванні у зв'язку зі значним коливанням ризику актуарні розрахунки передбачають визначення надбавки за ризик. Ця надбавка, як правило, не визначається при актуарних розрахунках за особистим страхуванням, де ризик більш-менш рівномірний;

2. В залежності від часу складання розрізняють:

- а) планові;
- б) фактичні.

Фактичні актуарні розрахунки коригують страховий тариф на підставі зібраної страхової статистики.

3. За територією дії:

- а) місцеві актуарні розрахунки;
- б) регіональні актуарні розрахунки;
- в) розрахунки, що використовуються на рівні національного страхового ринку.

Страховий тариф - це ставка внеску з одиниці страхової суми. За економічним змістом - це ціна страхового ризику. Синонімами страхового тарифу є терміни брутто - ставка і брутто - тариф.

Собівартість страхової послуги – це нетто - ставка + витрати на ведення справи.

Витрати на ведення справи охоплюють аквізиційні, інкасаційні, ліквідаційні, організаційні та управлінські витрати.

Для розрахунку страхового тарифу актуарії використовують **ряд методів:**

1. На основі теорії ймовірності, математичної статистики та стійких часових рядів (найбільш поширений).

2. Метод, що заснований на експертних оцінках.

3. За аналогією до інших об'єктів.

Страхова премія (страховий внесок, страховий платіж) - плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страхова премія математично обчислюється як добуток страхової суми на страховий тариф.

ТЕСТИ

Відберіть визначення страхового ризику:

- А. конкретне явище або сукупність явищ, при настанні яких проводяться виплати із наперед створеного страхового фонду в грошовій формі, що пов'язані з імовірністю настання несприятливих подій;
- В. одинична подія, яка має суб'єктивний характер і підлягає регулюванню з боку людей;
- С. несприятливі обставини у господарській діяльності суб'єктів господарювання, що призводять до перерв у виробництві;
- Д. аномальні явища в природі.

Контроль за ризиком, що спрямований на зменшення вірогідності настання збитків та їх розміру, може включати в себе:

- А. відмову від ризику шляхом припинення діяльності або володіння активами, які пов'язані

з можливими збитками;

В. самострахування та кептивне страхування;

С. участь у відшкодуванні наслідків ризику;

Д. всі відповіді правильні.

Яке призначення навантаження у брутто-ставці?:

А. для покриття витрат страховика на ведення страхової справи;

В. для формування прибутку страховика;

С. для створення вільних і централізованих страхових резервних фондів;

Д. для відшкодування збитків страхувальникам.

Нестрахові ризики – це:

А. ризики, за якими неможливо визначити розмір збитків;

В. ризики, які знаходяться поза межами страхового поля конкретного страховика;

С. ризики, за якими неможливо оцінити ймовірність страхового випадку, визначити розмір збитків та ціну страхової послуги;

Д. ризики, які страховик відмовляється взяти на власну відповідальність, оскільки вартість об'єкта оцінено в сумі, яка перевищує нормований законодавством обсяг страхових резервів.

Страхова виплата здійснюється:

А. валютою, яка передбачена договором страхування, якщо інше не передбачено законодавством України;

В. національною валютою України;

С. для страхувальників-резидентів – національною валютою України, для нерезидентів – у іноземній вільноконвертованій валюті;

Д. всі відповіді правильні.

ТЕМА 4 СТРАХОВИЙ РИНОК

Зміст теми

1. Загальна характеристика страхового ринку і його структури.
2. Страхова компанія як суб'єкт страхового ринку.
3. Державне регулювання страхової діяльності в Україні.

В широкому розумінні страховий ринок являє собою всю сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу страхових послуг, тобто ринок забезпечує органічний зв'язок між страховиками і страхувальниками і тут здійснюється обов'язкове визнання страхової послуги як товару страхового ринку. При цьому необхідною умовою існування страхового ринку є наявність суспільної потреби на страховиків, які можуть задовольнити ці потреби. Об'єктивною основою страхового ринку є виникнення в процесі відтворення необхідності надання грошової допомоги потерпілим у випадку настання непередбачених подій. При цьому основним економічними законами функціонування страхового ринку є закони попиту і пропозиції.

В економічній системі Україні страховий ринок згідно з вимогами Закону «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» відноситься саме до ринку фінансових послуг.

Структура страхового ринку являє собою складну теоретичну проблему. Залежно від

критерію аналізу визначають інституціональну, територіальну галузеву і організаційну структури страхового ринку. Багатоаспектний аналіз структурованості страхового ринку вимагає розгляду кожної із названих структур.

Інституціональна структура ґрунтується на розмежуванні приватної, публічної або комбінованої форм власності, на якій створюється страхова організація. Вона може бути представлена акціонерними, корпоративними, взаємними, державними страховими компаніями.

У територіальному аспекті виділяють місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) страхові ринки. Місцевий (регіональний) ринок задовольняє страхові інтереси регіону; національний — інтереси, що переросли межі регіону і розширились до рівня нації (держави), світовий — задовольняє попит на страхові послуги в масштабі світового господарства.

За галузевою ознакою виділяють ринки особистого та майнового страхування і страхування відповідальності. Кожна з названих ланок має свою структуру (сегментацію).

Організаційна структура страхового ринку може бути представлена так.

1. Страхова компанія, де відбувається формування страхового фонду і переплітаються індивідуальні, колективні та групові інтереси.

Свої стосунки з іншими страховиками економічно відокремлені страхові компанії будують на основі співстрахування та перестрахування. Крім того страхова компанія може бути заснована промисловими, торговельними, банківськими та іншими структурами з метою задоволення їхніх потреб у страхових послугах. Створена у такий спосіб страхова компанія називається кептивною.

2. Страхові компанії можуть утворювати громадські об'єднання у формі спілок, ліг, асоціацій для координації діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству України. Вони не мають права займатися страховою діяльністю.

3. Товариства взаємного страхування — юридичні особи — страховики, створені відповідно до Закону України «Про страхування» з метою страхування ризиків цього товариства. Сплата страхового платежу здійснюється за рахунок чистого прибутку, що залишається у розпорядженні членів товариства, крім випадків, передбачених законодавством України.

4. Страхові посередники, якими є страхові агенти та страхові брокери.

5. Перестраховальні компанії (перестраховики) — організації, які не виконують прямих страхових операцій, а приймають у перестраховування ризики інших страховиків і можуть передавати частину з них у ретроцесію.

6. Перестрахові брокери — юридичні особи, які здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у перестраховуванні від свого імені на підставі брокерської угоди із страховиком, який має потребу у перестраховуванні як посередник.

7. Професійні об'єднання страхових компаній. Основні серед них — страхові бюро і страхові пули.

8. Професійні оцінювачі ризиків і збитків — актуарії, андерайтери, диспашери, аварійні комісари, сюрвеєри.

9. Спеціальний Уповноважений орган у справах нагляду за страховою діяльністю, який здійснює нагляд з боку держави з метою дотримання вимог учасниками страхового ринку законодавства про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників.

До внутрішньої структури страхового ринку відносять:

- страхові послуги;
- систему організації продажів страхових полісів та формування попиту на страхові послуги;
- гнучку систему тарифів (ціни, пільги, знижки, націнки, штрафи, пеня тощо);
- власну інфраструктуру страховика (агентства, контори, філіали, представництва,

канали комерційного зв'язку);

- матеріальні та фінансові ресурси, що визначають становище страховика;
- трудові ресурси страхової компанії;
- фінансове становище страхової компанії та довіру до неї з боку фінансових

інститутів; ліквідність страхового фонду.

Зовнішнє середовище страхового ринку складається з елементів, якими страховик може управляти, та з тих, на які він впливати не може, але повинен враховувати їх у своїй діяльності.

До складових, на які страховик може впливати, належать:

- ринковий попит;
- конкуренція;
- інфраструктура страхового ринку (правове і нормативне забезпечення, інформаційна та аудиторська мережа, наукове обслуговування, кадри, система організації професійної освіти, професійна етика і мова).

До складових, на які страховик впливати не може, входять: чисельність населення, його вікова та статева структури; сезонні міграції; купівельна спроможність населення і т. ін.

Страховик - це організація, котра згідно з отриманою ліцензією бере на себе за певну плату зобов'язання у разі настання страхового випадку відшкодувати страхувальникові чи особам, яких він назвав, завданий збиток або виплатити страхову суму

Предметом безпосередньо діяльності страховика може бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням та розміщенням страхових резервів і їх управлінням.

ТЕСТИ

Що розуміють під страховим ринком?

- А. інструмент перерозподілу грошових коштів між суб'єктами господарювання;
- В. сферу обігу цінних паперів;
- С. особливу сферу грошово-економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає специфічний товар – страхова послуга;
- Д. механізм забезпечення попиту і пропозиції на фінансові ресурси.

Ліга страхових організацій України – це:

- А. вищий орган управління стосовно страхових компаній України;
- В. комерційна структура, що забезпечує організацію єдиної мережі продажу страхових послуг;
- С. державний орган, що здійснює нагляд за страховою діяльністю;
- Д. добровільне об'єднання страховиків некомерційного типу, створене з метою захисту інтересів своїх членів у громадських та інших структурах.

Яка структура страхового ринку за територіальною ознакою?

- А. внутрішній регіональний і міжнародний страхові ринки;
- В. ринки майнового особистого страхування відповідальності;
- С. страхування фізичних та юридичних осіб;
- Д. ринки державного і комерційного страхування.

Аварійний комісар проводить:

- А. огляд застрахованого майна, яке зазнало пошкоджень у результаті настання страхового випадку;

- В. встановлює причини, характер і розмір збитку, завданого страхувальником;
- С. визначає наявність винної сторони в настанні збитку, складає та видає аварійний сертифікат;
- Д. всі відповіді правильні.

Складова зовнішнього оточення страхового ринку, на яку страховик не може впливати:

- А. ринковий попит;
- В. конкуренція;
- С. рівень платоспроможності страхувальників;
- Д. «ноу-хау» страхових послуг.

ТЕМА 5 СТРАХОВА ОРГАНІЗАЦІЯ

Зміст теми

1. Види страхових компаній і порядок їх створення.
2. Організаційна структура страхових компаній.
3. Органи управління страховою компанією та їхні функції.
4. Об'єднання страховиків та їх функції.

Страховик — це організація, котра згідно з отриманою ліцензією бере на себе за певну плату зобов'язання у разі настання страхового випадку відшкодувати страхувальникові чи особам, яких він назвав, завданий збиток або виплатити страхову суму.

Сукупність страховиків, що функціонують у певному економічному середовищі, утворює страхову систему. Її головне завдання — надання страхових послуг.

За формою власності страховики можуть бути державними і приватними.

За характером роботи страховики поділяються на три групи:

- 1) такі, що страхують життя;
- 2) здійснюють інші види страхування;
- 3) надають виключно перестраховальні послуги.

Державні (публічні) страховики створюються, як правило, від імені Уряду, який ними й керує.

Серед приватних страховиків у світовій практиці є індивідуальні особи, акціонерні та інші страхові товариства. Співвідношення між державними і приватними формами страховиків залежить від суспільного устрою країни та економічної політики держави.

Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням та розміщенням страхових резервів і їх управлінням.

Страховики мають право займатися тільки тими видами страхування, що визначені в ліцензії.

Страховики складають основу інституціональної та територіальної структури страхового ринку.

За інституціональною ознакою страхові компанії можуть бути створені як акціонерні товариства, товариства з додатковою відповідальністю, товариства з повною відповідальністю, командитні товариства та товариства взаємного страхування.

За територіальною ознакою страховиків можна поділити на: місцеві, регіональні, національні та міжнародні.

Досвід країн з розвиненим страховим ринком свідчить, що для успішного розвитку страховий бізнес потребує виходу за межі країни.

Це вигідно для страховиків, адже ризики територіально розподіляються, зростає обсяг продажу полісів та можливість одержання прибутку.

За спеціалізацією виділяють такі страхові компанії:

- страховики зі страхування життя, котрі спеціалізуються на страхуванні життя;
- страховики з ризикового (загального) страхування, які здійснюють усі види страхування крім страхування життя;
- перестраховики, котрі не здійснюють прямих страхових операцій, а беруть на страхування ризики інших страховиків.

За капіталізацією виділяють: великі; середні та малі страхові компанії. страховика.

Під структурою компанії розуміються насамперед зв'язки, що існують між різними частинами організації для досягнення її мети. Це поділ роботи на окремі завдання, що виконуються керівництвом, галузевими та функціональними управліннями (департаментами), відділами, секторами й іншими підрозділами центрального офісу та регіональної мережі компанії.

Організаційна структура набирає таких форм, як поділ праці, створення спеціалізованих підрозділів, ієрархія посад, внутрішньоорганізаційні процедури.

Структура управління компанією може будуватись за такими принципами.

- Принцип лінійного підпорядкування.
- Принцип функціонального підпорядкування.
- Принцип лінійно-штабного підпорядкування.

Страхові компанії, формуючи свої організаційні структури, використовують, зазвичай, усі три принципи.

Власна внутрішня структура страховика представлена представництвами, агентствами, філіями, відділеннями:

Найвищим органом управління акціонерним товариством є **загальні збори акціонерів**.

У багатьох країнах світу страховики створюють свої професійні об'єднання (асоціації), які ставлять за мету захищати й обстоювати інтереси своїх членів, вживати погоджених заходів у разі, коли цих інтересів торкнуться дії або наміри органів влади, співробітничати з будь-яким іншим об'єднанням, що має споріднений напрямок діяльності.

Об'єднання страховиків діють на підставі статутів та набувають прав юридичної особи після державної реєстрації.

Найбільшим об'єднанням вітчизняних страховиків є Ліга страхових організацій України (ЛІСОУ).

Створено Авіаційне і Морське страхові бюро. На них покладено функції координації зусиль компаній, які здійснюють відповідні види страхування, спрямовані на організацію перестрахування ризиків, опрацювання методичного забезпечення страховиків.

Згідно із законом страхові об'єднання, як уже зазначалося, не можуть здійснювати страхову діяльність. Виняток нині становить Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ), яке хоча безпосередньо не продає страхові послуги, але у визначених законодавством випадках здійснює страхові виплати за рахунок централізованих страхових фондів.

ТЕСТИ

Об'єднання страховиків створюються з метою:

- А. здійснення перестраховувальних операцій;
- В. захисту інтересів страховиків;
- С. надання страхових послуг;

D. організації реклами страхових продуктів та їх реалізації.

Представництво страхової компанії має право:

- A. займатися рекламною діяльністю;
- B. виплачувати страхові суми та страхове відшкодування;
- C. виконувати репрезентативні функції;
- D. брати участь у співстрахуванні.

Якими видами діяльності може займатися страховик?:

- A. укладати договори страхування та визначати розмір збитків страхувальників; надавати кредити страхувальникам;
- B. проводити ремонтні роботи застрахованих транспортних засобів, що постраждали внаслідок страхового випадку;
- C. займатись роздрібною торгівлею;
- D. немає вірної відповіді.

Філія страхової компанії має право:

- A. займатися рекламною діяльністю;
- B. проводити ревізії діяльності інших філій;
- C. приймати рішення про свою ліквідацію;
- D. укладати та обслуговувати договори страхування.

За спеціалізацією страховики поділяються на:

- A. державні й приватні;
- B. некеровані й ті, що підлягають регулюванню;
- C. іноземні та вітчизняні;
- D. зі страхування життя та з ризикового страхування.

ТЕМА 6 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зміст теми

1. Правове забезпечення страхування.
2. Структура, завдання та функції органів державного нагляду за страховою діяльністю.

Правове забезпечення страхування становлять ухвалені законодавчі та нормативні акти, що регулюють страхову діяльність як у цілому, так і за окремими її напрямками.

Система правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені:

- Конституцією України;
- міжнародними угодами, які підписала й ратифікувала Україна;
- Цивільним кодексом України;
- Законами та постановами Верховної Ради України;
- Указами та розпорядженнями Президента України;
- декретами, постановами та розпорядженнями Уряду України;
- нормативними актами (інструкції, методики, положення, накази), котрі ухвалено

міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади та зареєстровано в Міністерстві юстиції України;

- нормативними актами органу, який згідно із законодавством України здійснює нагляд за страховою діяльністю;
- нормативними актами органів місцевої виконавчої влади у випадках, коли окремі питання регулювання страхової діяльності було делеговано цим органам за рішенням Президента або Уряду України;
- окремими нормативними актами колишнього Радянського Союзу та УРСР, які не було відмінено законодавством незалежної України.

Закон України «Про страхування» має 5 основних розділів.

Центральне місце в цьому розділі посідають норми, що визначають вимоги до страховика під час його створення та реєстрації, а також порядок здійснення обов'язкового страхування. Зокрема, цим Законом в Україні встановлюється особливий механізм, коли види обов'язкового страхування можуть визначатися лише цим Законом, а не іншими законодавчими актами. При цьому Кабінетові Міністрів України надається право регулювати порядок проведення кожного виду обов'язкового страхування за умови, що цей вид передбачено Законом.

Другий розділ Закону регулює порядок проведення страхування: визначає вимоги до договорів та правил страхування й відповідної валюти, установлює обов'язки страховиків і страхувальників у кожній конкретній ситуації. Важливість законодавчих норм, передбачених цим розділом, полягає в тому, що вони з максимальною повнотою відбивають особливості договірних відносин, прав та обов'язків сторін у сфері страхування. Фактично конкретизуються загальні норми цивільного права у цій сфері.

Третій розділ визначає умови забезпечення платоспроможності страховиків і має дуже важливе значення. Саме тут подається фінансовий механізм здійснення страхової діяльності, установлюються певні обмеження щодо можливості прийняття зобов'язань і визначаються загальні принципи аудиту страховика. Важливими статтями цього розділу є ті, де йдеться про порядок формування та види страхових резервів як технічних, так і зі страхування життя. Ряд статей регулює питання, що стосуються створення гарантійних фондів, порядку обліку та звітності.

Четвертий розділ визначає принципи державного нагляду за страховою діяльністю. Цим розділом визначено орган, що здійснює державний нагляд за страховою діяльністю (зараз цю роботу виконує Міністерство фінансів України), і встановлено його права та функції. У цьому розділі наведено порядок ліцензування страхової діяльності, що забезпечує правове регулювання роботи страховиків на страховому ринку. Закон конкретизує, зокрема, особливості ліквідації, реорганізації та санації страховиків, що дає змогу контролювати їх після того, як вони припиняють свою діяльність.

Завершальний, п'ятий, розділ передбачає регулювання таких загальних моментів, як урахування міжнародного права, порядок та етапи застосування певних норм і т. ін.

Коли Закон було прийнято, Уряд упровадив низку підзаконних актів, зокрема постанов і розпоряджень, що регулюють окремі питання здійснення страхової діяльності.

Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Уповноваженим органом та його органами на місцях.

У рамках основних функцій орган нагляду за страховою діяльністю має такі конкретні завдання:

- видача ліцензій страховикам на право здійснювати страхову діяльність та перевірка щодо додержання ними видів страхування і перестрахування, передбачених ліцензіями;
- планові, тематичні та комплексні перевірки щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність та достовірності їх звітності;
- методичне забезпечення (згідно зі своєю компетенцією) роботи страховиків;
- розробка проектів актів законодавства з питань страхової діяльності та рекомендацій для захисту фінансових інтересів страховиків і страхувальників;
- прийом нормативних актів з питань страхової діяльності;

- аналіз додержання об'єднаннями страховиків чинного законодавства;
- контроль за платоспроможністю страховиків згідно зі взятими страховими зобов'язаннями;
- забезпечення дослідницько-методологічної роботи з питань страхової діяльності та підвищення ефективності державного страхового нагляду;
- установа правил формування й розміщення страхових резервів, а також (за погодженням з Мінстатом) правил їх обліку та показників звітності;
- розробка та контроль за дотриманням єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку і звітності, а також форм статистичної звітності для страховиків;
- аналіз стану та тенденцій розвитку страхової діяльності в Україні, узагальнення практичного досвіду страховиків;
- організація заходів щодо професійної підготовки та перепідготовки фахівців зі страхової діяльності, а також роботи круглих столів, нарад, семінарів, конференцій з питань страхової діяльності;
- налагодження міжнародного співробітництва в галузі страхової діяльності, вивчення, узагальнення й поширення світового досвіду в цій справі, виконання міжнародних договорів України з питань страхування;
- інформаційно-роз'яснювальна робота через пресу, телебачення та інші засоби масової інформації з питань страхової діяльності;
- розгляд пропозицій та запитів громадян з питань, що належать до його компетенції;
- управління майном, яке перебуває в загальнодержавній власності і належить підприємствам, установам й організаціям, які входять до сфери його управління;
- інші функції з управління майном, передбачені чинним законодавством.

У складі Мінфіну створено департамент фінансових установ та ринків.

Департамент забезпечує проведення Мінфіном державної політики стосовно не лише страхування, а й державних лотерей, фінансових установ і ринків.

Департамент узагальнює практику застосування законодавства з питань, які належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та вносить їх на розгляд керівництва Міністерства. У межах своїх повноважень Департамент організовує виконання нормативно-правових актів і здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Департамент очолює начальник, якого призначає на посаду та звільняє з посади міністр фінансів України в установленому законодавством порядку.

До складу Департаменту входять такі управління:

- 1) кредитних і небанківських фінансових установ;
- 2) страхової діяльності;
- 3) контролю фінансових ринків, ліцензування та нагляду.

Отже, безпосередньо страховим ринком у складі Департаменту відають два управління. На одне з них покладено опрацювання методологічного та законодавчого забезпечення, а інше здійснює контроль за дотриманням страховиками законодавства України у сфері страхування.

ТЕСТИ

В яких випадках призначається примусова санація страховика?

- A. невиконання страховиком зобов'язань перед страхувальниками протягом трьох місяців;
- B. недотримання страховиком визначеного законом розміру статутного фонду;
- C. настання інших випадків, визначених чинним законодавством;
- D. всі відповіді правильні.

Чим пояснюється необхідність державного нагляду за страховою діяльністю?

- A. необхідністю ліквідації наслідків несприятливих подій;
- B. акумуляцією інвестиційних ресурсів;
- C. потребою захисту інтересів страхувальників;
- D. всі відповіді правильні.

Що з переліченого сприяє розвитку страхування?:

- A. збільшення обсягів банківського кредитування;
- B. низькі обсяги державного пенсійного забезпечення;
- C. відсутність належного інформаційного забезпечення;
- D. зниження інфляції.

Видачу ліцензій на ведення страхової діяльності здійснює:

- A. Міністерство юстиції України;
- B. Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю;
- C. Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг;
- D. Кабінет Міністрів України.

ТЕМА 7 ОСОБИСТЕ СТРАХУВАННЯ

Зміст теми

1. Сутність та особливості особистого страхування.
2. Страхування життя і його основні види.
3. Страхування від нещасних випадків.
4. Медичне страхування.

Особисте страхування – галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я та працездатність людини і яке спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту.

Наведене визначення особистого страхування свідчить про те, що воно провадиться на випадок смерті страхувальника чи застрахованого, тимчасової або постійної втрати ними працездатності, дожиття страхувальника (застрахованого) до закінчення строку дії договору страхування або до визначеної у договорі події.

Особливістю цієї галузі є поєднання в її рамках усіх видів страхових послуг, що забезпечують страховий захист життя, здоров'я фізичної особи та дають змогу накопичити додаткову пенсію.

У складі особистого страхування функціонує три підгалузі: страхування життя, страхування від нещасних випадків та медичне страхування.

На відміну від об'єктів майнового страхування, об'єкти особистого страхування не мають вартісної оцінки. З цієї причини вважається, що в особистому страхуванні не відбувається компенсації страхових збитків, матеріальної шкоди, а виплати страховика на користь страхувальника чи його родини мають характер фінансової допомоги, за рахунок якої останні намагаються запобігти матеріальним труднощам, що виникають у разі смерті чи інвалідності.

Необхідно знати також про те, що виплати страхових сум за договорами особистого

За формою проведення особисте страхування може бути класифіковане на добровільне і обов'язкове.

Страхування життя - різновид особистого страхування, за якого страхова організація зобов'язується виплатити тверду суму у разі дожиття страхувальника до певного віку чи його смерті упродовж дії договору страхування і має ряд деяких особливостей не властивих видам загального страхування.

У сучасних умовах страхування життя являє собою обов'язки страховика по страхових виплатах у випадках:

- 1) дожиття до обумовленого в договорі терміну;
- 2) забезпечення людини в старості або при втраті працездатності;
- 3) смерті;
- 4) забезпечення кредиту перш за все іпотечного;
- 5) накопичення коштів для оплати освіти дітей або для надання їм фінансової підтримки при досягненні ними повноліття.

Страховий ризик при страхуванні життя це тривалість людського життя. Ризиком не є сама смерть, а час її настання, бо страховий ризик має два аспекти: померти в молодому віці або раніше середньої тривалості життя; жити в старості, маючи велику тривалість життя, що потребує отримання регулярних доходів без продовження трудової діяльності.

Страхування від нещасних випадків - вид особистого страхування, що традиційно здійснюється з метою надання допомоги застрахованим особам у разі тимчасової або постійної втрати працездатності внаслідок впливу раптової, короткочасної, непередбаченої та незалежної від волі застрахованої особи події.

Під нещасним випадком розуміють ушкодження, наслідком яких є тимчасова інвалідність, постійна інвалідність або смерть.

Більш точно сутність цього поняття характеризує наступне визначення: нещасний випадок - раптова, короткочасна, непередбачена та незалежна від волі застрахованої особи подія, що призвела до травматичного пошкодження, каліцтва або іншого розладу здоров'я людини.

На відміну від страхування життя, страхування від нещасних випадків є видом короткострокового ризикового страхування.

Наслідком раптової, короткочасної, непередбаченої та незалежної від волі застрахованої особи події (нещасного випадку) може бути:

1. тимчасова непрацездатність;
2. інвалідність;
3. смерть.

Постраждалим від нещасного випадку може бути встановлена перша, друга чи третя група інвалідності.

Ступінь втрати здоров'я впливає на величину страхової суми, що виплачується застрахованій особі за наслідками нещасного випадку.

Максимальна страхова сума виплачується спадкоємцям у випадку смерті страхувальника.

Медичне страхування - це страхування на випадок втрати здоров'я з будь-якої причини, в тому числі у зв'язку з хворобою та нещасним випадком.

Як підгалузь особистого страхування відноситься до сфери загального страхування, але може бути як короткостроковим, так і довгостроковим.

Суть медичного страхування полягає в тому, що відносно за невелику плату страхувальник отримує право на обслуговування в медичних закладах за рахунок страхового фонду страхової компанії.

В світі склалося два типи систем фінансового забезпечення охорони здоров'я:

1. Американська, яка базується переважно на приватних джерелах.
2. Західноєвропейська, яка базується на суспільних фондах охорони здоров'я. Але при цьому не відкидається участь держави у формуванні фондів охорони здоров'я.

Джерелом поповнення цих фондів є внески роботодавців та найманих працівників і величина внесків роботодавців залежить від рівня захворюваності найманих працівників.

Медичне страхування може проводитись як в добровільній, так і в обов'язковій формах.

Страховим випадком визнається звернення страхувальника (застрахованого) під час дії договору страхування до медичної установи зі скаргами на здоров'я за умови, що симптоми захворювання відповідають переліченим у договорі випадкам, що вважаються страховими.

Страхова сума, у межах якої страховик несе відповідальність щодо виплат, визначається вартістю обраної страхувальником програми добровільного медичного страхування.

ТЕСТИ

Нещасний випадок – це:

- А. об'єкт соціального страхування;
- В. раптова короткочасна подія, яка настала проти волі людини і завдала шкоди здоров'ю або призвела до смерті;
- С. сімейний стан страхувальника;
- Д. перерви у виробництві.

Страхування від нещасних випадків може бути:

- А. колективним та примусовим;
- В. індивідуальним та взаємним;
- С. добровільним та обов'язковим;
- Д. колективним та індивідуальним.

Страхувальниками при обов'язковому медичному страхуванні є:

- А. тільки юридичні особи;
- В. тільки фізичні особи;
- С. фізичні та юридичні особи;
- Д. держава, юридичні особи.

Страхувальниками при добровільному медичному страхуванні є:

- А. фізичні та юридичні особи;
- В. тільки фізичні особи;
- С. тільки юридичні особи;
- Д. медичні заклади.

Визначена у договорі страхування життя величина інвестиційного доходу не повинна перевищувати:

- А. 4 % річних;
- В. 6 % річних;
- С. 5 % річних;
- Д. взагалі не визначається.

ТЕМА 8 МАЙНОВЕ СТРАХУВАННЯ

Зміст теми

1. Сутність та особливості майнового страхування.
2. Страхування майна юридичних осіб.
3. Особливості страхування майна сільськогосподарських підприємств.
4. Страхування транспортних засобів та вантажів.

Майнове страхування є обов'язковим елементом кожної соціально-економічної системи і в страховій літературі трактується як галузь страхової діяльності, де предметом страхового захисту виступають майнові інтереси фізичних та юридичних осіб, що не суперечать чинному законодавству і пов'язані з правом володіння, користування та розпорядження майном.

Економічне призначення майнового страхування полягає у відшкодуванні збитків, заподіяних страхувальникові внаслідок знищення, пошкодження майна при настанні страхового випадку.

Усі види страхових послуг у галузі майнового страхування за статусом страхувальника поділяються на дві групи:

1. Послуги, що обслуговують майнові інтереси фізичних осіб;
2. Послуги, що обслуговують майнові інтереси юридичних осіб.

Такий розподіл пояснюється різним змістом правил страхування. З урахуванням цієї обставини структуру галузі майнового страхування формує дві підгалузі:

1. Страхування майна юридичних осіб;
2. Страхування майна фізичних осіб.

Проте є послуги, що мають універсальний характер і можуть бути реалізованими з метою забезпечення страхового захисту особистого майна громадян чи майна підприємств.

Галузь майнового страхування належить до сфери загального страхування (короткострокового ризикового).

Раніше уже зазначалось, що за формою проведення страхування класифікується на добровільне і обов'язкове.

Умови добровільного страхування майна юридичних осіб, що пропонуються страховими компаніями, передбачають можливість страхового захисту не тільки майна, що належить підприємству, а й майна, що взяте у найм, лізинг, на зберігання переробку, комісію чи ремонт від фізичних та юридичних осіб.

В договорі вказуються страхові ризики, обсяг страхової відповідальності, винятки зі страхових випадків та обмеження страхування.

Так, страховими ризиками є:

1. знищення або пошкодження майна внаслідок пожежі, удару блискавки;
2. знищення або пошкодження майна внаслідок землетрусу, виверження вулкану та дії підземного вогню, гірського обвалу, цунамі, бурі, урагану, граду, сходження снігових лавин, злив, повені, сильного снігопаду, просідання ґрунту.

В договорі можуть бути передбачені й інші події: вибух газу, котлів, машин, апаратів; аварії опалювальної, протипожежної, водопровідної, каналізаційної систем; проникнення води із сусіднього приміщення; крадіжки.

Не відшкодовуються збитки, що виникли внаслідок таких причин:

1. обробки вогнем, теплом чи іншим термічним впливом на майно з метою переробки або в інших цілях (сушіння, зварювання, копчення, гаряча обробка тощо);
2. пошкодження тиском, що виник унаслідок вибуху, а також обробка вибухом чи тиском у виробничих чи інших цілях (зварювання вибухом, закріплення матеріалів вибухом, штампування тиском тощо);
3. використання вибухових речовин (динаміт, тротил тощо) та інших хімічних сполук

або сумішей речовин, яким властиві швидкі екзотермічні реакції, що супроводжуються виділенням великої кількості тепла чи газів, спеціально призначених для проведення вибухів у тій чи іншій формах, чи для екзотермічних реакцій у режимі теплового вибуху тощо);

4. груба недбалість чи намір страхувальника (у тому числі з метою збільшення розміру страхового відшкодування);

5. порушення встановлених законодавством чи іншими нормативними актами правил та норм безпеки чи інших аналогічних норм;

6. неминучі в процесі роботи чи природно пов'язані з нею випадки самозагорання, корозії, гниття, природного зносу;

7. усякого роду військові дії, громадянська війна, народні збурення, страйки та їх наслідки, реквізиція, арешт, конфіскація, знищення чи пошкодження майна за розпорядженням цивільної чи військової влади;

8. дія бомб, мін, снарядів та інших знарядь війни;

9. радіоактивне забруднення та (чи) вплив ядерної енергії у будь-якій формі;

10. дія гризунів чи інших шкідників;

11. обвал будівель чи їх частин, якщо такий обвал не викликаний страховим випадком;

12. викрадення майна під час або безпосередньо після страхового випадку.

Метою встановлення таких обмежень є підвищення відповідальності страхувальника за збереження майна.

Статтею 9 Закону «Про страхування» визначено, що при страхуванні майна страхова сума встановлюється в межах вартості (страхової оцінки) майна за цінами і тарифами, що діють на момент укладання договору, якщо інше не передбачено договором страхування.

Значення страхової оцінки полягає в тому, що вона слугує головним орієнтиром для визначення страхової суми і є кількісним показником обсягу відповідальності страхової компанії.

Для оцінювання основних фондів застосовується їх повна балансова вартість за вирахуванням величини зносу.

Товарно-матеріальні цінності як власного виробництва, так і придбані підприємством оцінюються за розміром фактичної собівартості або за цінами, що діяли на день укладання договору з вирахуванням зносу; об'єкти в стадії незавершеного будівництва – за розміром матеріальних і трудових витрат, фактично здійснених на час страхового випадку; продукція в процесі виробництва або обробки – за вартістю витрачених на момент страхового випадку сировини, матеріалів і вкладеної праці; для майна, отриманого за договорами оренди, лізингу – дійсна (балансова) вартість за даними бухгалтерського обліку підприємства, якому належить це майно, але не більше суми, в межах якої страхувальник несе відповідальність перед власником.

ТЕСТИ

Якщо домашнє майно підлягає ремонту, то збиток визначається в розмірі:

- А. витрат на ремонт, але не вище страхової суми;
- В. визначеної в договорі страхування страхової суми;
- С. його дійсної вартості;
- Д. його ринкової вартості.

Не приймаються на умовах добровільного страхування такі категорії майна:

- А. домашні тварини;
- В. майно, взяте в оренду;
- С. цінні папери;

D. врожай сільськогосподарських культур.

На розмір страхового тарифу при страхуванні транспортного засобу впливає?:

- A. наявність протиугінних засобів;
- B. марка транспортного засобу;
- C. місце зберігання;
- D. всі варіанти правильні.

Який фактор не впливає на розмір тарифних ставок у разі страхування домашнього майна?:

- A. вік власника майна;
- B. обсяг відповідальності страховика;
- C. термін страхування;
- D. вартість майна.

За договором страхування домашнього майна не відшкодовуються збитки, котрі виникли внаслідок:

- A. вибуху газу;
- B. технічних поломок;
- C. неправомірних дій третіх осіб;
- D. перевищення строку експлуатації домашнього майна.

ТЕМА 9 СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Зміст теми

1. Характеристика страхування відповідальності.
2. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного автомобільного транспорту.
3. Обов'язкове страхування відповідальності у сфері цивільної авіації.
4. Обов'язкове страхування відповідальності власників собак та громадян, що мають у власності зброю.
5. Добровільне страхування відповідальності суб'єкта підприємницької діяльності перед третіми особами за заподіяну їм шкоду внаслідок реалізації продукції.
6. Страхування професійної відповідальності.

Страхування відповідальності - це галузь страхової діяльності, де об'єктом страхування виступають майнові інтереси, що пов'язані з відшкодуванням збитків, завданих життю здоров'ю чи майну третьої фізичної особи, а також майну юридичної особи внаслідок будь-якої дії чи бездіяльності страхувальника

Розвиток галузі страхування відповідальності має важливе значення як для захисту майнових інтересів осіб, винних у заподіяних збитках, так і осіб, яким завдані збитки.

Закон України «Про страхування» (стаття 7) зобов'язує до таких видів страхових послуг:

1. страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних з обслуговуванням морського транспорту, щодо відшкодування збитків, завданих пасажиром, багажу, пошти та вантажу, іншим користувачам морського транспорту та третім особам;
2. страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;

3. страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

4. страхування цивільної відповідальності суб'єкта господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварії екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;

5. страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою;

6. страхування цивільної відповідальності тимчасового ліквідатора фінансової установи;

7. страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування збитків, які можуть бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;

8. страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;

9. страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних із підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі;

10. страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів;

11. страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів;

12. страхування відповідальності власників собак (за переліком порід, визначених Кабінетом Міністрів України) щодо шкоди, яка може бути заподіяна третім особам;

13. страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї;

14. страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну;

15. страхування відповідальності морського судновласника;

16. страхування відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів, субстанцій за шкоду, заподіяну третім особам.

Щодо добровільних видів страхування відповідальності, що потребують ліцензії, то їх в статті 6 Закону України «Про страхування» наведено чотири: страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності власників водного транспорту (включаючи відповідальність перевізника); страхування відповідальності перед третіми особами іншої, ніж передбачена попередніми.

На добровільних засадах, наприклад, може страхуватися відповідальність виробника за якість продукції, відповідальність роботодавця тощо.

Страхування відповідальності відноситься до сфери загального страхування і має деякі особливості, які не властиві іншим галузям страхового ринку.

По – перше, страхування відповідальності не має підгалузевого поділу, що свідчить про універсальність страхових послуг, які можна розмежувати на дві групи:

1 група – страхування відповідальності на транспорті;

2 група – страхування інших видів відповідальності

По – друге, в договорі страхування відповідальності наперед невизначеною є третя постраждала особа і невідомим розмір збитків. Тому страхова компанія обмежує свою відповідальність деякою сумою, що називається лімітом відповідальності, тобто максимально можливою відповідальністю страховика, що впливає з умов договору страхування.

ТЕСТИ

Який з видів відповідальності не страхується?

- А. відповідальність товаровиробника за якість продукції;
- В. відповідальність за договором;
- С. відповідальність за фінансовий збиток;
- Д. моральна.

Яка шкода не компенсується за полісом страхування відповідальності роботодавця?

- А. тілесні ушкодження, які завдано робітнику фірми її співробітником;
- В. травма, отримана при доставці замовлення клієнту, в результаті автомобільної аварії;
- С. перелом ноги робітника, який посковзнувся на сходах їдальні;
- Д. нещасний випадок з учнем токаря під час роботи.

Які країни входять до міжнародної системи страхування цивільної відповідальності автовласника “Зелена картка”?

- А. країни, в яких кількість автотранспортних засобів перевищує 10 млн. одиниць;
- В. європейські країни і країни, що мають з ними спільні кордони;
- С. країни, в яких населення більш як 7 млн. осіб;
- Д. країни, які мають власну автомобільно-будівельну галузь.

Страхування відповідальності перевізника вантажів в Україні проводиться:

- А. винятково в добровільній формі;
- В. винятково в обов’язковій формі;
- С. в обов’язковій формі тільки для залізничних перевезень;
- Д. в обов’язковій формі тільки для авіаційних і морських перевезень.

Об’єктом страхування ризиків непогашення кредитів є:

- А. відповідальність позичальників кредитів;
- В. відповідальність банку;
- С. відповідальність кредитної установи;
- Д. майнові інтереси страховика.

ТЕМА 10

ПЕРЕСТРАХУВАННЯ І СПІВСТРАХУВАННЯ

Зміст теми

1. Сутність перестрахування, його функції та призначення.
2. Методи перестрахування.
3. Форми перестрахування.
4. Особливості перестрахування ризиків у нерезидентів.
5. Співстрахування та механізм його дії

Перестрахування - це нове страхування вже застрахованого ризику. Згідно із ЗУ «Про страхування» перестрахування - це страхування одним страховиком (цедентом, перестрахувальником) на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов’язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика) резидента або нерезидента, який має статус страховика або перестраховика, згідно з законодавством

країни, в якій він зареєстрований.

В Україні ризик підлягає обов'язковому перестраховуванню, якщо його страхова сума перевищує 10% сформованого статутного капіталу та страхових резервів.

У перестраховуванні цедент – це компанія, яка передає ризик у перестраховування. Компанія, що приймає ризик у перестраховування, називається цесіонарієм.

Сам процес передачі ризику у перестраховування називається цедируванням ризику або страховою цесією. Цесіонарій може ще раз перестрахувати прийнятий від цедента ризик. Такий процес називається ретроцесією. Укладається договір ретроцесії, в якому цесіонарій стає ретроцедентом, а компанія, що приймає ризик у ретроцесію називається ретроцесіонарієм. Ретроцесій може бути декілька. В результаті відбувається багаторазовий розподіл ризику. Але, не зважаючи на це, компанія-цедент (прямий страховик) залишається повністю відповідальною перед страхувальником за виконання своїх зобов'язань. Вона може не повідомляти страхувальника про те, що його ризик перестраховано, У разі настання страхової події прямий страховик відшкодовує всі збитки страхувальникові, а частки страхових виплат, що перераховуються пере-страховиками, відносяться до доходів від іншої операційної діяльності цедента.

Прояв перестраховування у дії реалізується через ряд функцій. Найважливіша серед них – це функція вторинного перерозподілу ризику. Крім того перестраховування дозволяє страхувати дорогі та унікальні ризики (наприклад, космічні проекти), виступає формою торгівлі страхових послуг на міжнародному ринку, що дозволяє виділити активне і пасивне перестраховування.

Активне перестраховування пов'язане з проведенням перестрахових операцій у межах вітчизняного страхового ринку, в тому числі розміщення іноземних ризиків серед вітчизняних страховиків.

Пасивне перестраховування передбачає передачу ризиків іноземним перестраховикам, тобто нерезидентам. Пасивне перестраховування забезпечує відтік капіталів за кордон і негативно впливає на частку страхових премій у валовому внутрішньому продукті країни.

Крім основної, існують додаткові функції, зміст яких полягає в тому, що перестраховування:

- дає змогу брати на страхування дуже дорогі та унікальні ризики;
- сприяє запровадженню нових видів страхування;
- створює умови для формування збалансованого страхового портфеля.
- забезпечує фінансову стійкість та рентабельність страхових операцій

Перестраховування є важливим чинником, що впливає на фінансову надійність страхових компаній. Воно використовується з метою забезпечення збалансованості страхового портфеля за рентабельністю і фінансовою стійкістю страхових операцій. Дозволяє страховій компанії бути фінансово конкурентоспроможною.

За методом передавання ризиків у перестраховування і за оформленням правових відносин сторін перестрахувальні операції поділяються на такі: факультативні, облігаторні (договірні), факультативно-облігаторні і облігаторно-факультативні (змішані).

Всі договори перестраховування можна поділити на дві основні групи, що різняться системою розподілу ризиків між перестрахувальником і перестраховиком. До них належать пропорційна і непропорційна форми проведення перестрахувальних операцій.

Пропорційна форма перестраховування передбачає часткову участь сторін у розподілі відповідальності. Відповідно до узгодженої частки участі в договорі між сторонами розподіляються страхові премії і збитки.

Співстраховування – страхування, при якому два та більше страховиків беруть участь визначеними частками у страхуванні одного й того самого ризику, видаючи спільні чи окремі поліси, кожний на страхову суму у своїй частці.

За наявності угоди між співстрахувальниками та страхувальником один зі спів-страховиків може представляти всіх інших у відносинах із страхувальником, залишаючись

відповідальним перед ним лише у розмірі своєї частки.

Якщо страхувальник застрахував об'єкт не на повну суму, він розглядається як один із страховиків і несе відповідальність за недострахованою часткою.

Співстрахувальні ознаки можна спостерігати на прикладі перестраховальних пулів (об'єднань, фондів). Пул базується на концепції взаємності. Сутність його полягає в тому, що премія та суми збитків за відповідними ризиками передаються в пул, який розподіляє проходження операцій між членами пулу згідно з розміром премії, що її передано до пулу. Розрізняють два типи пулів: пули страхування та пули перестраховування.

ТЕСТИ

Перестраховування страховиком України своїх зобов'язань здійснюється у випадку

- А. коли величина його зобов'язань за окремим ризиком перевищує 50% сплаченого статутного фонду;
- В. величина іноземного капіталу у статутному фонді більша 49%
- С. величина його зобов'язань за окремим ризиком перевищує 10% сплаченого статутного фонду і сформованих страхових резервів
- Д. величина іноземного капіталу в його статутному фонді знаходиться на рівні 30%

Основна перевага факультативного перестраховування

- А. жодних переваг
- В. висока ставка комісії перестраховування
- С. увага, що приділяється окремим ризикам
- Д. легкість в управлінні

Договори факультативного перестраховування характеризуються

- А. волею вибору цедента в тому, які ризики й у якій частці передавати до перестраховування
- В. волею перестраховика визначати свою участь у покритті ризиків
- С. індивідуальним підходом до встановлення ціни кожного переданого ризику
- Д. всі відповіді правильні

За непропорційним перестраховуванням розрахунки між сторонами договору охоплюють

- А. підсумкові фінансові результати цедента
- В. окремі договори страхування
- С. окремі збитки
- Д. усі відповіді правильні

Перестраховик –це

- А. цесіонарій
- В. цедент
- С. ретроцедент
- Д. ретроцесіонарій

ТЕМА 11

ДОХОДИ, ВИТРАТИ І ПРИБУТОК СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Зміст теми

1. Сутність і види доходу страхової компанії.
2. Структура витрат страховиків.
3. Фінансові результати діяльності страхових компаній та порядок їх обчислення
4. Оподаткування нерезидентів-перестраховиків та нерезидентів-страхувальників.

Страхова діяльність відноситься до сфери фінансових послуг і тому ця обставина суттєво впливає на склад доходів страхових компаній.

Усі доходи страховиків залежно від виду діяльності можна поділити на декілька груп:

Дохід від основної діяльності (від реалізації страхових послуг);

Дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт);

Інші операційні доходи;

Фінансові доходи;

Інші доходи від звичайної діяльності (інвестиційної та іншої);

Доходи від надзвичайних подій.

У сфері загального страхування дохід від основної діяльності формується на основі сум страхових платежів та резерву незароблених премій і називається такий дохід заробленою премією. Формується в наступній послідовності: страхові платежі – частки страхових платежів, належних перестраховикам (у тому числі перестраховикам-нерезидентам) + резерв незароблених премій на початок звітного періоду – резерв незароблених премій на кінець звітного періоду - частка перестраховиків у резерві незароблених премій на початок звітного періоду + частка перестраховиків у резерві незароблених на кінець звітного періоду.

У сфері страхування життя дохід від реалізації страхових послуг визначається так: страхові платежі – частки страхових платежів, належні перестраховикам

Дохід від надання послуг для інших страховиків та інших послуг (виконання робіт) складається з сум агентських винагород (в тому числі тих, що отримуються від страховиків, які здійснюють страхування життя, а також доходу від надання послуг (виконання робіт), які безпосередньо пов'язані з видами діяльності, зазначеними у статті 2 закону України «Про страхування»

Інші операційні доходи складаються із:

1. сум, що повертаються з технічних резервів, інших ніж резерв незароблених премій;
2. сум, що повертаються з резервів із страхування життя;
3. часток страхових виплат та відшкодувань, що отримуються від перестраховиків;
4. частки викупних сум, що отримуються від перестраховиків;
5. сум, що повертаються з централізованих страхових резервних фондів;
6. сум, що отримуються в результаті реалізації переданого страхувальником або іншою особою права вимоги до особи, відповідальної за заподіяні збитки;
7. сум комісійних винагород за перестраховування;
8. інших доходів (дохід від операційної оренди, дохід від реалізації оборотних активів, дохід від реалізації іноземної валюти, дохід від списання кредиторської заборгованості, одержані штрафи, пені, гранти, субсидії тощо).

Результатом фінансової та інвестиційної діяльності страхових компаній є відповідні доходи. Згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку фінансова діяльність – діяльність, що призводить до зміни розміру й складу власного та позичкового капіталу підприємства (у результаті здійснення емісій акцій акціонерними товариствами, виплати дивідендів за акціями, одержання та погашення банківських позик, виплати процентів за ними тощо).

Інвестиційна діяльність – операції з придбання й реалізації тих необоротних коштів,

які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів. Напрямками інвестиційної діяльності є придбання та реалізація основних фондів, нематеріальних активів, вкладення капіталу в акції, облігації, їх реалізація, одержання дивідендів, процентів, тощо.

Свобода дій страховика у сфері інвестиційної та фінансової діяльності безпосередньо пов'язана з джерелом походження коштів, що використовуються для інвестування. Страховик має у своєму розпорядженні дві групи коштів:

1. Власні кошти у формі статутного і резервного капіталу, нерозподіленого прибутку;
2. Кошти страхових резервів.

Інвестування коштів страхових резервів жорстко регламентується державою. Згідно з чинним законодавством за рахунок коштів страхових резервів можна здійснювати як фінансові так і реальні інвестиції. Реальні інвестиції обмежуються тільки правом на придбання нерухомого майна. Решта вкладень – фінансові інвестиції і то тільки портфельні. Це означає, що страхова компанія має право купувати цінні папери на вторинному біржовому ринку. Тим самим обмежуються можливості страховиків щодо реалізації корпоративних прав шляхом участі у статутних фондах емітентів акцій.

Кошти страхових резервів мають розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій: грошові кошти на поточному рахунку; банківські вклади (депозити); валютні вкладення згідно з валютою страхування; нерухоме майно; акції, облігації, іпотечні сертифікати; цінні папери, що емітуються державою; права вимоги до перестраховиків; інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України; банківські метали; кредити страхувальникам-громадянам, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми. У цьому разі кредит не може бути видано раніше, ніж через один рік після набрання чинності договором страхування, та на строк, який перевищує період, що залишився до закінчення дії договору страхування; готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених Національним банком України.

Кошти резервів із страхування життя можуть використовуватися для довгострокового кредитування житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до вище розглянутих обмежень можна виділити такі види доходів від інвестування та розміщення тимчасово вільних коштів:

1. відсотки, що їх нараховує банк на суми залишків на розрахунковому рахунку;
2. відсотки за депозитами;
3. відсотки за облігаціями;
4. дивіденди за акціями;
5. участь у прибутку перестраховиків (тантьєма);
6. участь у прибутку підприємств, у складі засновників яких виступає страхова компанія (доходи від реалізації корпоративних прав);
7. відсотки, сплачені страховикові за надання довгострокових кредитів на будівництво житла в межах викупної суми страхувальникам, що мають діючі договори страхування життя.

Доходами від надзвичайних подій є відшкодування збитків, отриманих внаслідок настання страхових ризиків та інші надзвичайні доходи.

Докладніше склад доходів страховика буде розглянуто в п. 4 «Основні положення реформи оподаткування страхового підприємництва в Україні» цієї теми.

Витрати в бухгалтерському обліку визначаються як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів (нарахування амортизації) чи збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення розміру власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

1. Страхові виплати, страхові відшкодування і викупні суми (витрати основної діяльності)

1.1. Страхові виплати та страхові відшкодування у тому числі, що здійснюються за договорами страхування, термін дії яких на дату прийняття рішення про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) закінчився.

1.2. Виплати викупних сум;

2. Операційні витрати

2.1. Відрахування у технічні резерви, інші ніж резерв НЗП;

2.2. Відрахування у резерви зі страхування життя;

2.3. Відрахування у централізовані страхові резервні фонди;

2.4. Аквізиційні витрати, у тому числі: на агентські винагороди, із яких – страховикам-нерезидентам;

2.5. Витрати, пов'язані з укладанням (продовженням) договорів перестрахування, у тому числі:

- на винагороди брокерам, із яких брокерам-нерезидентам,

- на комісійні винагороди перестраховувальникам, із яких – перестраховувальникам-нерезидентам;

2.6. Ліквідаційні витрати, в тому числі:

на оплату судових (юридичних, арбітражних) затрат,

- на оплату експертних (оцінних) робіт, із яких – на оплату послуг аварійних комісарів,

- на оплату послуг установ асістансу, із яких – на оплату послуг установ асістансу – нерезидентів;

- витрати, що здійснюються у зв'язку з урегулюванням страхових випадків (ліквідаційні витрати), які сталися в попередніх звітних періодах, у тому числі: на оплату судових (юридичних, арбітражних) витрат; на оплату експертних (оцінних) робіт, із яких на оплату послуг аварійних комісарів, на оплату послуг установ асістансу, з яких – на оплату послуг установ асістансу - нерезидентів

2.7. Інші витрати, що належать до собівартості реалізованих страхових послуг;

2.8. Адміністративні витрати;

2.9. Інші витрати на збут;

2.10. Інші операційні витрати (інкасаційні, інші)

3. Витрати, що пов'язані з фінансовою та інвестиційною діяльністю

3.1. Витрати на сплату процентів за користування кредитом;

3.2. Витрати на сплату доходів за облігаціями, емітованими підприємством;

3.3. Витрати, пов'язані з фінансовою орендою активів;

3.4. Втрати від участі в капіталі (збитки від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства);

3.5. Собівартість реалізації фінансових інвестицій необоротних активів, майнових комплексів.

В діяльності страхових компаній можуть також виникають втрати від надзвичайних подій, що пов'язані із збитками, завданими страховим компаніям випадковими подіями.

Фінансовий результат - це вартісний підсумок діяльності страхової компанії, що може бути виражений прибутком або збитком.

Фінансовий результат (прибуток) суб'єктів господарювання в тому числі страхових організацій, складається з таких елементів:

- * фінансові результати від звичайної діяльності;

- * фінансові результати від надзвичайних подій.

Різниця між доходами і витратами страховика, які є наслідками звичайної діяльності та надзвичайних подій за вирахуванням податків, являє собою чистий прибуток, отриманий ним у звітному періоді.

ТЕСТИ

До доходів від страхової діяльності не належать

- A. страхові премії за договорами перестрахування
- B. комісійні винагороди за передавання ризиків у перестрахування
- C. доходи від реалізації прав регресної вимоги страховика до страхувальника
- D. повернені суми із централізованих страхових резервних фондів

До фінансових витрат страховика відносять

- A. страхові виплати (відшкодування)
- B. комісійні перестрахувальникам
- C. дивіденди
- D. відсотки за користування кредитами

Фінансовий результат від звичайної діяльності страховика до оподаткування визначається

- A. залежно від фінансового результату від операційної діяльності
- B. доходів та витрат від фінансової діяльності
- C. інших звичайних доходів та витрат страховика
- D. усі відповіді правильні

Дохід від реалізації послуг з видів страхування інших, ніж страхування життя, визначається

- A. залежно від страхових премій (внесків) за договорами страхування
- B. часток премій, належних перестраховикам
- C. часток страхових виплат, що отримуються від перестраховиків
- D. комісійних винагород за перестрахування

До фінансових витрат страховика відносять

- A. страхові виплати (відшкодування)
- B. комісійні перестрахувальникам
- C. дивіденди
- D. відсотки за користування кредитами

ТЕМА 12**ФІНАНСОВА НАДІЙНІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ****Зміст теми**

1. Загальні відомості про фінансову надійність страхових компаній та фактори, що на неї впливають.
2. Порядок формування страхових резервів страховиків.
3. Інвестиційна політика страхових компаній.
4. Оцінка платоспроможності страховиків.

Фінансова надійність страховика трактується як його спроможність виконати страхові зобов'язання, прийняті за договорами страхування та перестрахування у випадку впливу несприятливих чинників. Тому стійка фінансова надійність страхових операцій дає змогу страховикові виконати усі зобов'язання за будь-яких несприятливих обставин.

Вкажемо на найбільш важливі чинники, що впливають на фінансову надійність страховика, це:

- 1) достатність власних коштів (капіталу);
- 2) обґрунтованість та виваженість тарифної політики;
- 3) збалансованість страхового портфеля;
- 4) достатність коштів страхових резервів.

Щодо достатності власного капіталу, то до його обсягу для страховиків існують законодавчі вимоги.

Власний капітал страховика – частина капіталу, що залишається в активах після вирахування зобов'язань. Його характеристику розпочнемо із статутного капіталу. Він є головним елементом функціонування будь-якого суб'єкта господарської діяльності незалежно від форми власності і сумою вкладів засновників для забезпечення життєдіяльності компанії.

Нагадаємо, що основними вимогами до створення українських страхових компаній є наявність мінімального розміру статутного капіталу - 1 млн. євро для страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, а страховика, який займається страхуванням життя, - 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України. Важливо, що 100% статутного капіталу має бути внесено у грошовій формі. Страховик у ході діяльності повинен мати не тільки статутний капітал, а й значний обсяг власних коштів, вільних від зобов'язань. Такими коштами є гарантійний фонд та вільні резерви. До гарантійного фонду страховика належать спеціальні та резервні фонди, а також сума нерозподіленого прибутку. Вільні резерви - це частка власних коштів страховика, яка резервується з метою додаткового забезпечення фінансової надійності.

Фінансова надійність страховика залежить також від правильного розрахунку тарифних ставок, які є ціною за страхову послугу (див. тему «Теоретичні основи оцінки страхових ризиків») та тарифної політики, що являє собою процес розробки, обґрунтування та визначення порядку застосування страхового тарифу.

Фінансова надійність страховика забезпечується і таким інструментом, як перестрахування. З метою захисту виконання зобов'язань страховика перед страхувальниками Законом України «Про страхування» передбачається в обов'язковому порядку укладання угоди перестрахування у випадку, коли страхова сума за окремою угодою страхування перевищує 10% суми сплаченого статутного фонду і сформованих вільних резервів та страхових резервів. Страховики, які взяли на себе страхові зобов'язання в обсягах, що перевищують можливість їх виконання за рахунок власних активів, повинні застрахувати ризик виконання зазначених зобов'язань у перестраховиків.

Страхові резерви відображають обсяг страхових зобов'язань за укладеними договорами страхування. Розмір страхових резервів має бути адекватний прийнятим страховим зобов'язанням. Виконання страхових зобов'язань в першу чергу має здійснюватися за рахунок коштів страхових резервів, а їх достатність обумовлено правильно визначеною тарифною ставкою. Акумуляовані у страхові резерви премії деякий час перебувають у розпорядженні страховика і можуть бути інвестовані з метою одержання додаткового доходу. Проте тимчасово вільні кошти страхових резервів, інвестовані страховиком, підлягають регулюванню з боку держави. Активи страховика, сформовані за рахунок страхових резервів, є гарантією виконання його зобов'язань та повинні розміщуватися з метою забезпечення ліквідності, диверсифікованості, надійності та прибутковості.

Технічні резерви - це показник, який виражає грошову оцінку обов'язків страховика за страховими зобов'язаннями, і одночасно - сума коштів, яка є гарантією виконання зобов'язань перед страхувальниками. Обсяг технічних резервів має бути достатнім для покриття відшкодування всіх збитків за діючими договорами страхування навіть у випадках припинення надходження премій за цими договорами. Виходячи з цього, при оцінюванні фінансового стану страховика та його надійності, розміру статутного фонду, правильно

розрахованої тарифної ставки та збалансованого страхового портфеля важливе місце слід відводити достатності страхових резервів.

Страховики, які здійснюють види страхування, інші, ніж страхування життя, зобов'язані формувати і вести облік таких технічних резервів за видами страхування: незароблених премій (резерви премій), що включають частки від сум надходжень страхових платежів, що відповідають страховим ризикам, які не минули на звітну дату; збитків, що включають зарезервовані несплачені страхові суми та страхові відшкодування за відомими вимогами страхувальників, з яких не прийнято рішення щодо виплати або відмови у виплаті страхової суми чи страхового відшкодування.

Страховики можуть прийняти рішення про запровадження з початку календарного року формування і ведення обліку таких технічних резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя:

- резерв незароблених премій;
- резерв заявлених, але не виплачених збитків;
- резерв збитків, які виникли, але не заявлені;
- резерв катастроф;
- резерв коливань збитковості.

Призначення кожного виду технічних резервів різне. Спільним є те, що протягом певного часу в період дії договору страхування вони являють собою кошти страхувальників, а не страховиків, і призначені для виплати страхових відшкодувань за договорами страхування, які не минули на звітну дату.

Резерв катастроф формується з метою здійснення страхових виплат у разі настання природних катастроф або значних промислових аварій, у результаті яких буде завдано збитків численним страховим об'єктам, і коли настає потреба здійснювати виплати страхового відшкодування в сумах, що значно перевищують середні розміри збитків, узяті за основу при розрахунку страхових тарифів.

Резерв катастроф формується за видами страхування, умовами яких передбачені обов'язки страховика забезпечити страхову виплату у зв'язку зі шкодою, заподіяною внаслідок дії нездоланної сили або аварії великого масштабу, та в порядку, визначеному законодавством.

Резерв коливань збитковості призначений для компенсації виплат страховика, що пов'язані з відшкодуванням збитків, у разі, якщо фактична збитковість за видами страхування у звітному періоді перевищує очікуваний середній рівень збитковості, взятий за основу при розрахунку тарифної ставки за цими видами страхування.

Підставою для формування резерву збитків є забезпечення можливості відшкодувати збитки в майбутньому періоді за страховими випадками.

Визначення резерву збитку можна поділити на кілька етапів.

Перший етап - настання страхового випадку: страховик не отримав повідомлення про його настання і розмір збитку не визначений.

На другому етапі - страховик на підставі заяви страхувальника про випадок, який настав, у журналі реєстрації збитків фіксує страхову суму за даним договором страхування.

Наступний етап - визначення фактичної суми збитку.

І останній етап - розрахунок зі страхувальником за збитками, що заявлені.

Отже, резерв збитків поділяється на резерв заявлених, але не виплачених збитків і резерв збитків, що виникли, але ще не заявлені.

У зв'язку з тим, що існує ймовірність настання страхової події, більша частина коштів страхових резервів є тимчасово вільними. Законодавство дозволяє за рахунок цієї частини проводити фінансову та інвестиційну діяльність.

Страхові компанії формують свою інвестиційну політику на основі вимог законодавства та з урахуванням сфери своєї діяльності. У загальному страхуванні горизонт планування інвестиційної діяльності дорівнює 1 року, а кошти вкладаються у більш ліквідні активи.

Активи - ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до надходження економічних вигод у майбутньому.

У сфері страхування життя мінімальний горизонт прогнозування становить 3 роки, кошти можуть бути вкладені у більш ліквідні активи. Але загалом існують такі вимоги, встановлені Законом України «Про страхування»: вкладення коштів на основі безпечності, прибутковості, ліквідності та диверсифікованості.

Безпечність вкладень свідчить про мінімальний інвестиційний ризик, вона може досягатися шляхом диверсифікованості коштів. Що ж до прибутковості активів страховика, то вона істотна при визначенні загального фінансового результату. Адже іноді в кінці звітного періоду страховик компенсує збитки, пов'язані зі страховою діяльністю, за рахунок прибутку від інвестиційної діяльності.

Говорячи про ліквідність активів страхових компаній, мають на увазі можливість оперативної конвертації їх у готівкові платіжні кошти, за рахунок яких страховик дістає змогу виконати свої зобов'язання. Але безпечність, прибутковість, ліквідність активів не є взаємозамінюваними характеристиками. Збалансований портфель інвестування досягається за допомогою диверсифікації вкладень.

Диверсифікованість - це розподіл інвестиційних коштів між категоріями активів інвестування.

Платоспроможність страхової компанії - об'єктивний показник поточного фінансового стану страховика шляхом його прогнозування в осяжному майбутньому. Інакше, це можливість виконання в осяжному майбутньому його зобов'язань завдяки тим активам, які є в розпорядженні страховика, являють собою реальні цінності, а тому є ліквідними.

Оцінка платоспроможності страхових компаній здійснюється з урахуванням всіх зобов'язань як зовнішніх, так і внутрішніх. Зовнішні зобов'язання – це зобов'язання перед страхувальниками, фінансовими установами, перестраховиками, бюджетом і т. ін.. Внутрішні зобов'язання - це зобов'язання перед засновниками, представництвами та філіями, співробітниками. За обсягом перевагу мають зовнішні зобов'язання, які можна поділити на страхові та інші.

Фактичний запас платоспроможності визначається у такий спосіб: активи – нематеріальні активи - зобов'язання. Він показує величину чистих активів страховика, тобто активів вільних від зобов'язань.

ТЕСТИ

Страхові резерви розміщують згідно з принципами

- А. тільки прибутковості
- В. безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості
- С. безпечності та ліквідності
- Д. немає правильної відповіді

Резерв збитків – це

- А. частки страхових сум за договорами перестраховування
- В. частки страхових сум за договорами страхування
- С. зарезервовані страхові відшкодування за договорами, з яких не прийнято рішення щодо виплати або відмови у виплаті
- Д. суми надходжень страхових премій за договорами, строк дії яких не закінчився

Принцип диверсифікації при розміщенні страхових резервів має на увазі

- A. повернення розміщених засобів у повному обсязі
- B. розподіл ризику на різні види вкладень
- C. наявність високого доходу від інвестицій
- D. мінімальні втрати при переведенні активів у готівку

Які види активів не приймаються для представлення коштів технічних резервів

- A. валютні вкладення згідно з валютою страхування
- B. інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ
- C. кредити страхувальникам-громадянам
- D. усі відповіді правильні

У фірмах з ризикового страхування невикористані резерви

- A. перетворюються у прибуток страховика
- B. повертаються страхувальнику
- C. виплачуються набувачам
- D. належать до виплати спадкоємцям у разі смерті страхувальника

Навчальне видання

Неізвєстна Олена Володимирівна
Іванова Наталя Сергіївна
Шендригоренко Марина Трохимівна
Шевченко Любов Ярославівна
Коверза Вікторія Семенівна
Янковський Валерій Андрійович

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

Формат 60×84/8. Ум. др. арк. 6,3.

Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського
50042, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Курчатова, 13.
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.